NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

TARTALOM

Tanulmányok

MÓZES HUBA: A Keleti Újság és az irodalom (I.) 123
GS. GYÍMESI ÉVA: Székely János lírája és a korszerű gondolatiság 137
DEMÉNY ISTVÁN PÁL: Az északi-osztják hősi énekek történeti fejlődése 147
MURÁDIN LÁSZLÓ: A 'tulajdont őrző személy' jelentésmező jelölése és tagolása a romániai magyar nyelvjárásokban 159
PENTEK JÁNOS: Rendszerszerűség és produktivitás a *Phaseolus* népi terminológiájában 175

Kisebb közlemények

KOLLÓ KÁROLY: Szempontok ifjú Halici Mihály 1674 utáni életútjának, németalföldi és angliai munkásságának felderítéséhez . . 191
MURVAI OLGA: A szabad függő beszéd mint komplex szemantikai jel 203

Adattár

SZABÓ GYÖRGY: Gálffy János levelei feleségéhez 209
KISS FERENC: Az enyedi kollégium kapcsolatai az odera-frankfurti egyetemmel 214
LAKÓ ELEMÉR: Két kolozsvári templom leltára 1585-ből 216
JANITSEK JENŐ: Bardóc és Száldobos helynevei 219
TIBÁD LEVENTE: Nyikó menti helynevek 222

Szemle

Mihai Moraru — Catalina Velculescu, Bibliografia analitică a cărților populare laice *(Kölló Károly)* 227
Manuscrisul de la Ieud *(Kelemen Béla)* 228
Zamfira Mihail, Terminologia portului popular românesc *(Nagy Jenő)* . 229
Rózsa királyfi. Berekméri Sándor gernyeszegi mesei *(Mitruly Miklós)* 232
Solomon Marcus, A nyelvi szépség matematikája *(Szabó Zoltán)* . . 234
Szabó Zoltán, A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai *(J. Nagy Mária)* . 236
* * * Congressus Quartus Internationalis Fenno-ugristarum Budapestini habitus anno 1975 *(Szász Lőrinc)* 237
Takács Lajos, Egy irtásfalu földművelése *(Péntek János)* 239

Hírek

Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának 1976. évi díjai . . 240
Országos irodalomszociológiai tanácskozás 240

ROMÁNIA SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG AKADÉMIÁJÁNAK KIADÓJA

STUDII ŞI CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ŞI DE ISTORIE LITERARĂ
Anul XXII. 1978. Nr. 2

SUMAR

Studii

HUBA MÓZES, Ziarul „Keleti Újság" şi literatura (I) 123
EVA CS. GYIMESI, Székely János şi poezia ideatică modernă 137
ISTVÁN PÁL DEMÉNY, Evoluţia istorică a cîntecelor eroice nord-ostiace 147
LÁSZLÓ MURÁDIN, Termenii maghiari pentru noţiunea de „paznic de proprietăţi" şi repartiţia lor dialectală 159
JÁNOS PENTEK, Sistem şi productivitate în terminologia populară referitoare la *Phaseolus* 175

Articole

KÁROLY KOLLÓ, Puncte de reper pentru cercetarea perioadei de după 1674 a vieţii lui Mihai Halici fiul 194
OLGA MURVAI, Stilul indirect liber ca semn semantic complex . . . 203

Materiale şi documente

GYÖRGY SZABÓ, Scrisorile lui János Gálffy către soţia sa 209
FERENC KISS, Contribuţii privitoare la legăturile Colegiului din Aiud cu Universitatea din Frankfurt an der Oder 214
ELEMÉR LAKÓ, Inventarul din 1585 a două biserici din Cluj 216
JENŐ JANITSEK, Toponime din Brăduţ şi Doboşeni (jud. Covasna) 219
LEVENTE TIBÁD, Toponime din Păltiniş, Satul Mic şi Benţid (jud. Harghita) 222

Recenzii

Mihai Moraru — Catalina Velculescu, Bibliografia analitică a cărţilor populare laice *(Károly Kóllő)* 227
Manuscrisul de la Ieud *(Béla Kelemen)* 228
Zamfira Mihail, Terminologia portului popular românesc *(Jenő Nagy)* . 229
Rózsa királyfi. Berekmérí Sándor gernyeszegi mesél *(Miklós Mitrulyi)* . 232
Solomon Marcus, A nyelvi szépség matematikája *(Zoltán Szabó)* . . . 234
Szabó Zoltán, A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai *(Mária J. Nagy)* . 236
* * * Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus anno 1975 *(Lőrinc Szász)* 237
Takács Lajos, Egy irtásfalu földművelése *(János Péntek)* 239

Cronică

Premiile Academiei Republicii Socialiste România pe anul 1976 240
Colocviu naţional de sociologie literară 240

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

TANULMÁNYOK

A KELETI ÚJSÁG ÉS AZ IRODALOM (I.)

A Keleti Újság a két világháború közötti időszak egyik leghosszabb életű romániai magyar napilapja. 1918 végén indul (az emlékírók szerint első száma 1918. december 24-én lát napvilágot), s az 1944. június 15-én eszközölt címváltoztatás után mint Keleti Magyar Újság szűnik meg 1944 októberében (a kolozsvár-napocai Egyetemi Könyvtárban fellelhető utolsó számának keltezése: 1944. október 6.).

Megjelenésének első évtizedében általános orientációja polgári radikális jellegű, a polgári felfogások képviselői mellett azonban szociáldemokrata és kommunista eszmeiségű szerzőket is megszólaltat. Közéleti vonatkozásban a konzervatív és nacionalista körök politikája ellen, a realista és aktivista szemlélet érvényesítéséért száll síkra. E program keretében különös figyelmet szentel az irodalom, a művészet és a művelődés kérdéseinek.

1924 őszétől programja fokozatosan szűkül. Nem egészen három év múlva pedig gyökeres fordulat következik be a lap történetében: 1927. augusztus 14-től mint az Országos Magyar Párt hivatalosa lát napvilágot. Orientációjának haladásellenes változása kihat irodalmi-művészeti közleményeire is. Emez időpontig azonban a Keleti Újság vitathatatlanul fontos szerepet játszik a romániai magyar irodalom megteremtésében, az irodalmi élet folytonosságának biztosításában, az állandó jellegű irodalmi sajtó előkészítésében és meggyökereztetésében.

Nemcsak indokolt, hanem kifejezetten szükséges tehát a Keleti Újságot — s közelebbről a lapnak éppen az 1927 augusztusáig megjelent számait — irodalomtörténeti vizsgálódásaink körébe vonnunk. Az ilyenfajta vizsgálódások előzményeként csupán néhány írásra hivatkozhatunk: Szász Endrének, a lap egykori felelős szerkesztőjének *A tizéves Keleti Újságot* méltató cikkére,[1] Szentimrei Jenőnek a Napkelet és a Vasárnap története kapcsán a Keleti Újság indulását is felidéző írására,[2] Ligeti Ernő *Súly alatt a pálma* című könyvének vonatkozó részleteire,[3] Kacsó Sándor önéletrajzi visszaemlékezéseinek első kötetére[4] és végül Nagy Györgynek *A „közös sorsépítés" gondolatát* fejtegető ta-

[1] Szász Endre, *A tizéves Keleti Újság*. Keleti Újság X. (1927), 292. (dec. 27), 33—4.
[2] Szentimrei Jenő, *A nagy Napkeletről és a kicsi Vasárnapról*. Igaz Szó V. (1957), 7. (júl.), 52—70.
[3] Ligeti Ernő, *Súly alatt a pálma*. (Kolozsvár, é. n.)
[4] Kacsó Sándor, *Virág alatt, iszap fölött*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1971.

nulmányára.[5] Ezek az írások a laptörténet adatainak tisztázásához és a Keleti Újság általános világnézeti orientációjának megítéléséhez nyújtanak fogódzókat, semmiképpen sem helyettesíthetik azonban a Keleti Újság irodalmi anyagának lapszámról lapszámra történő, tüzetesebb szemrevételét. Nem mentesít e feladat alól a Babeș-Bolyai Tudományegyetem Filológiai Karán készült két államvizsgai dolgozat sem, amelyek repertórium formájában — egymást részben átfedő metszetben — tájékoztatnak a Keleti Újság kezdeti korszakának irodalmi közleményeiről.[6]

•

A Keleti Újságnak tudomásunk szerinti legteljesebb hozzáférhető gyűjteményét a kolozsvár-napocai Egyetemi Könyvtár őrzi (jelzete: P 2137). Tekintettel arra, hogy ez a gyűjtemény is meglehetősen hiányos, alább adjuk a fellelhető, illetve a hiányzó és csonka lapszámok jegyzékét. A két jegyzék nemcsak vizsgálódásainknak a gyűjtemény foghíjas voltából fakadó kényszerű korlátait jelzi, de támpontot kínál az esetleges későbbi kiegészítések számára is.

Fellelhető lapszámok: *I.* (1918): —; *II.* (1919): 16. (jan. 21), 31. (febr. 11), 34. (febr. 14), 45. (febr. 27), 51. (márc. 6) — 52. (márc. 7), 58. (márc. 14), 61. (márc. 19), 64. (márc. 22), 66. (márc. 25), 68. (márc. 28) — 69. (márc. 29), 71. (ápr. 1) — 73. (ápr. 5), 107. (máj. 17), 148. (júl. 8), 174. (aug. 7); *III.* (1920): 149. (júl. 11), 151. (júl. 13) — 153. (júl. 17), 155. (júl. 20), 160. (júl. 25) — 163. (júl. 29), 172. (aug. 10), 199. (szept. 11), 209. (szept. 23) — 210. (szept. 24), 221. (okt. 7), 224. (okt. 10), 226. (okt. 13), 228. (okt. 15), 231. (okt. 19), 234 (okt. 27) — 240. (nov. 4), 242. (nov. 6), 244. (nov. 9) — 247. (nov. 12), 250. (nov. 16) — 253. (nov. 19), 256. (nov. 23), 258. (nov. 25), 263. (dec. 1) — 264. (dec. 2), 287. (dec. 23); *IV.* (1921): 2. (jan. 4), 4. (jan. 6), 6. (jan. 11), 8. (jan. 13) — 10. (jan. 16), 12. (jan. 19), 14. (jan. 21) — 32. (febr. 13), 34. (febr. 16) — 36. (febr. 18), 38. (febr. 20) — 62. (márc. 31), 85. (ápr. 28) — 94. (ápr. 11), 96. (ápr. 13) — 98. (ápr. 15), 100. (ápr. 19) — 107. (ápr. 28), 109. (ápr. 31) — 224. (okt. 14), 226. (okt. 16) — 263. (nov. 30), 265. (dec. 2) — 280. (dec. 20), 282. (dec. 22) — 289. (dec. 31); *V.* (1922): 1. (jan. 1) — 143. (jún. 29), 145. (júl. 2) — 253. (nov. 9), 255. (nov. 11) — 295. (dec. 31); *VI.* (1923): 1. (jan. 3) — 221. (szept. 30), 223. (okt. 3) — 295. (dec. 30); *VII.* (1924): 1. (jan. 1) — 295. (dec. 31); *VIII.* (1925): 1 (jan. 1) — 86. (ápr. 16), 88. (ápr. 18) — 297. (dec. 31); *IX.* (1926): 1. (jan. 1) — 297. (dec. 31); *X.* (1927): 1. (jan. 1) — [181. (aug. 13)].

Hiányzó lapszámok és oldalak: *I.* (1918): 1—7; *II.* (1919): 1—15, 17—30, 32—33, 35—44, 46—50, 53—57, 58—60, 62—63, 65, 67, 70, 74—106, 108—147, 149—173, 175—?; *III.* (1920): 1—148, 150, 154, 156—159, 164—171, 173—198, 200—208, 211—220, 221, (okt. 7) 3—4, 222—223, 225, 227, 229—230, 232—233, 240, (nov. 4) 3—4, 241, 243, 248—249, 252, (nov. 18) 3—4, 254—255, 257, 259—262, 265—? [a III. évfolyamból megvan még a dec. 23-i, olvashatatlan sorszámú lap]; *IV.* (1921): 1, 3, 5, 7, 11, 13, 33, 37, 60, (márc. 27) 9—24 [?], 63—84, 95, 99, 108, 172, (aug. 14) 5—8, 225, 264, 281; *V.* (1922): 45, (febr. 26) 5—8, 11—12, 144, 161, (júl. 21) 9—10, 162, (júl. 22) 5—8, 169, (júl. 30) 9—10, 254; *VI.* (1923): 86, (ápr. 15) 3—4, 100, (máj. 3) 5—8, 222; *VII.* (1924): 84, (ápr. 13) 3—4, 85, (ápr. 15) 1—2, 116, (máj. 23) [?] 1—4, 139, (jún. 25) 1—4, 284, (dec. 16) 1—2; *VIII.* (1925): 5, (jan. 8) 1—2, 6, (jan. 9) 1—2, 7, (jan. 10) 5—6, 87, 110, (máj. 15) 3—6, 132, (jún. 14) 5—6, 190, (aug. 23) 3—4, 13—14, 200, (szept. 4) 9—10, 261, (nov. 15) 1—2, 281, (dec. 19) 1—4, 297, (dec. 31) 3—4; *IX.* (1926): 130, (jún. 13) 7—10; *X.* (1927): 1. (jan. 1) 5—8, 29, (febr. 8) 3—4, 9—10, 158, (júl. 17) 7—10.

•

Az egyes lapszámokon feltüntetett adatok felhasználásával, a Keleti Újságról a következő rövid könyvészeti leírást nyújthatjuk:

A lap alcíme: Politikai napilap [(?) II. (1919) 16. (jan. 21) — IV. (1921) 38. (febr. 20)]. — Politikai és közgazdasági napilap [IV. (1921) 39. (febr. 22) — V. (1922) 224. (okt. 4)]. — A továbbiakban alcím nélkül.

A megjelenés helye: Kolozsvár.

Felelős szerkesztő: Szentmiklósi József [(?) II. (1919) 16. (jan. 21) — II. (1919) 174. (aug. 7) (?)]. — Zágoni István [(?) III. (1920) 149.

---

[5] Nagy György, *A „közös sorsépítés" gondolata*. In: *Korunk Évkönyv 1974*. Kolozsvár, 1974. 55—64.

[6] Bob Ferenc, *A Keleti Újság irodalmi anyagának bibliográfiája (1921—1924)*. (Tudományos irányító: Csehi Gyula). 1974. [Kézirat.] — Ferenczy Zoltán, *A Keleti Újság irodalmi anyaga 1918—1925 között*. (Tudományos irányító: Sőni Pál.) 1975. [Kézirat.]

(júl. 11) — VIII. (1925) 73. (márc. 31)]. — Szász Endre [VIII. (1925) 74. (ápr. 1) —].

Kiadó: Lapkiadó és nyomdai műintézet r. t.

Ezeket az adatokat az emlékező írások és néhány laptesti közlemény alapján a következőkkel egészíthetjük ki:

Az 1918. december 24-én induló lap első szerkesztője és egyben a nyomdavállalat igazgatója: Szentmiklósi József. — Induláskor a lap kötelékébe tartozik még: Ámon Ottó, Hajdú István, Szentimrei Jenő stb.

1919 októberében Szentmiklósi József feladatait Weiss Sándor vállalati igazgató és Zágoni István felelős szerkesztő veszi át. (Weiss Sándor a későbbiekben — 1924. október 25.—1927. augusztus 13. között — a főszerkesztői munkakört is betölti.)

1920 elejétől — néhány havi megszakítással — 1924. október 24-ig a lap főszerkesztője, szellemi irányítója Paál Árpád.

Időközben — 1922 második félévében — a főszerkesztői teendőket Ignotus végzi. (A Keleti Újság 1922. július 18-án jelzi, hogy Ignotus Kolozsvárra érkezett, s 1922. december 19-én ad hírt arról, hogy a hatóságok kiutasították az országból.)

1920 elején, Paál Árpáddal egy időben kerül a laphoz Kádár Imre és Ligeti Ernő (előbbi a belpolitikai, utóbbi a külpolitikai rovat vezetőjeként). — A lap kötelékébe tartozik még a továbbiakban: Kömives Lajos, Mikes Imre, Murányi Győző, Székely Béla stb. — Dienes László, aki 1921 januárjában a Bukaresti Hírlap szerkesztőségében dolgozott, ugyancsak a Keleti Újsághoz szerződik.

1921. október 5-én belép a szerkesztőségbe Ormos Ede mint olvasó (technikai) szerkesztő. — Az olvasó szerkesztő szerepét 1923 októberében már Darvas Simon tölti be.

1923. október 1-én a lap kötelékébe kerül Kacsó Sándor, aki majd Zágoni István felelős szerkesztővel és Nyírő Józseffel, az egyházi és iskolai rovat vezetőjével együtt válik ki a laptól, 1925. március 31-én.

1927. augusztus 13-án kilép a lap kötelékéből Weiss Sándor kiadóvállalati vezérigazgató is.

*

A Keleti Újság kiadásának terve Farkas Mózes nagytőkéstől származik, aki már 1917 őszén megindítja a részvények jegyzését a Ferenczy Gyula elnökletével megalakított Lapkiadó társaság javára.

A kiváló munkatársakat foglalkoztató, korszerű nyomdai felszereléssel nyomtatott, tőkeerős lap a legrövidebb idő alatt meghódítja a betűre és tájékoztatásra vágyó közönséget.

Tartalmi színvonalát és népszerűségét a haladó gondolkodású olvasók körében a Magyar Tanácsköztársaság polgári radikális, szociáldemokrata és kommunista meggyőződésű értelmiségi emigránsainak megszólaltatásával növeli.

Elsősorban szerkesztőinek és munkatársainak felfogásával, valamint az olvasók széles rétegeinek igényével, de részben üzleti szempontokkal is (több olvasó, magasabb példányszám — nagyobb nyereség) magyarázható az, hogy a lap — a haladás vonalán állva — a politikai passzivitás, a hazai reakció és a magyarországi fehérterror megnyilvánulásai

ellen emeli fel szavát, a kisebbségi életlehetőségek kimunkálásán, a román—magyar közeledés elősegítésén fáradozva.

A kisebbségi politika változásaival, a reakció térhódításával függ össze a lap programjának későbbi fokozatos szűkülése. Lényegében ez ellen tiltakozik Paál Árpád, amikor — 1924 októberében — bejelenti a szerkesztőségből való kilépését. A vállalat igazgatósága, jellemző módon, a gyakorlati politika taktikai kérdéseiben felmerült ellentétekkel magyarázza Paál Árpád elhatározását, és hangsúlyozza, hogy a távolabbi eszmények szolgálatában — úgymond — továbbra is egyek maradnak.[7] Paál Árpád nyilatkozata viszont sokkal mélyebb ellentéteket sejtet. Idézzük a nyilatkozat szövegét: „Rólam szóló mai közleményük meleg hangját köszönöm, azonban a cikk egyik tényállását helyre kell igazítanom. Nevezetesen a közlemény az én távozásom okát csak igen kis felületen világította meg, és így is tévesen. Én taktikai lekötődést nem kívántam a laptól, csak azt, hogy egy korábbi álláspontja mellett következetesen kitartson. Taktikai különbségek különben sem választhattak volna el, ha azok nem iránykülönbségekből származtak volna. Nekem azonban hónapok előtti időtől kezdve éreznem kellett, hogy a szerkesztőség belső életét vállalati szempontoknak és nagyobb közéleti iránynak az egymással szemben való ellentéte zavarja. Hogy én az ellentétes oldalak közül melyiken állottam, azt nem fejtegetem. De hogy én más oldalon állottam, mint a lap igazgatója, ez volt elválásunk mélyen fekvő oka. Tisztelettel, Kolozsváron, 1924. október 24-én, dr. Paál Árpád."[8]

A Keleti Újság programjának manipulált jellegére a Paál Árpád nyilatkozatát közlő lapszámban a következő — kiemelt betűtípussal szedett — sorok utalnak: „A Keleti Újság a polgári társadalom érdekeinek harcosa. Küzd úgy a jobb, mint a baloldali kilengések ellen, hirdeti a népek, osztályok és felekezetek megértését. Tiszteli a véleményszabadságot, hirdeti az erőszak uralmának tarthatatlanságát. Védelmezi az üldözötteket, és elősegíti az itt élő népek testvériesülését."[9] Ez a jelszócsokor — nem nehéz felismerni — valamiféle polgári középút délibábos képzetével áltatja az olvasókat.

A program manipulálásával a szerkesztőség más tagjai sem tudnak megbékülni. Ezért válik ki a lap kötelékéből néhány hónap múlva Zágoni István, Kacsó Sándor és Nyíró József is.

A középút lehetőségével való áltatástól az „egység megbontása" elleni heves kirohanásokig már nem olyan hosszú az út. Az Országos Magyar Párt hivatalosává alakított Keleti Újságnak eme új „programját" br. Bánffy Ferenc hirdeti meg a lap 1927. augusztus 14-i vezércikkében.[10]

*

A Keleti Újságnak 1918. december 24.—1927. augusztus 13. között — hozzávetőleges számítások szerint — több mint harmadfélezer száma

[7] * * *, *Paál Árpád.* Keleti Újság VII. (1924), 242. (okt. 25), 2.
[8] * * *, *Paál Árpád nyilatkozata.* Keleti Újság VII. (1924), 243. (okt. 26), 8.
[9] * * *, [Cím nélkül.] Keleti Újság VII. (1924), 243. (okt. 26), 3.
[10] br. Bánffy Ferenc, *Új feladat előtt a Keleti Újság.* Keleti Újság X. (1927), 182. (aug. 14), 1.

látott napvilágot. 1921-től kezdve ismerjük a megjelenés pontos adatait is: 1921-ben 289, 1922-től 1924-ig évenként 295, 1926-ban és 1927-ben 297—297, 1927-ben pedig a megjelölt napig 181 lapszám hagyta el a sajtót. Az egyes lapszámok terjedelme 4—48 lap között váltakozik. A hétköznapi számok terjedelme kisebb, a vasárnapi számoké nagyobb, az ünnepi számoké a legnagyobb.

Az emlékírók szerint a lap 1919 őszétől közölt rendszeresen irodalmat. Hasábjain 1927. augusztus 13-ig mintegy 270 magyar szerző szólalt meg. Műfajonkénti csoportosításban számuk így alakult: kb. 86 költő, kb. 144 prózaíró, kb. 10 színműíró, kb. 85 irodalomkritikus és -publicista, több mint 38 műfordító. Alább — nem abszolút, csak viszonylagos teljességre törekedve — műfajonkénti és azon belül évenkénti bontásban, illetve műfajonkénti, majd összefoglaló áttekintésben sorakoztatjuk fel őket.

Költők: **1919:** Jékey Aladár, Kun Béla; **1920:** Bárd Oszkár, Endrődi Sándor, Fülöp Áron, Kós Károly; **1921:** Balázs Béla, Becski Irén, Bíró László, Endrődi Sándor, Felszeghy Dezső, Gulyás Károly, Kádár Imre, Kemény Gábor, Pap József, Serestély Béla, Szentimrei Jenő, Szép Ernő; **1922:** Antal János, Áprily Lajos, Balázs Béla, Bárd Oszkár, Becski Irén, Benedek Elek, Berde Mária, Elekes György, Erdélyi József, Farczádi Sándor, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Marschalkó Lia, Petőfi Sándor, Rényi Edit [Gyömrői Edit], Révai Károly, Serestély Béla, Szabolcska Mihály, Szentimrei Jenő, Szombati-Szabó István; **1923:** Ady Endre, Bartalis János, Becski Andor, Becski Irén, Berde Mária, Endre Károly, Finta Zoltán, Győri Ernő, Hajnal László, Halász József, Ignotus, Juhász Árpád, Juhász Nagy Sándor, Kádár Imre, Kondor László, Ligethy Béla, Ligeti Ernő, Lőrincz Miklós, Madách Imre, Marschalkó Lia, Pap József, Rényi Edit [Gyömrői Edit], Révai Károly, Salgó Olga, Somlyó Zoltán, Szentimrei Jenő, R. Szigeti Viktor, Szombati-Szabó István, Tabéry Géza, Tamás Ernő, Zsolt Béla; **1924:** Ady Endre, L. Ady Mariska, Antal János, Bárd Oszkár, Bartalis János, Becski Irén, Csanád Blanka, Fall Erzsébet, Fekete Tivadar, Finta Zoltán, Győri Ernő, Hajnal László, Harsányi Kálmán, Jakab Géza, Jaskó József, Juhász Gyula, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kakassy Endre, Keleti Sándor, Kibédi (László) Sándor, Lányi Sarolta, Lesznai Anna, Ligeti Ernő, Lőrincz Miklós, Molnár Sándor, Nagy Emma, Pap József, Ruth Klára, Salgó Olga, Sipos Domokos, Somlyói-Eller Gizella, Somlyó Zoltán, Szentimrei Jenő, Szombati-Szabó István; **1925:** Ady Endre, L. Ady Mariska, Bárd Oszkár, Bartalis János, Dienes Ilona, Erdélyi József, Finta Zoltán, Gara Ernő, Gyárfás Endre, Hajnal László, Jakab Géza, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kakassy Endre, Keresztury Sándor, Kibédi Sándor, Kósa Lajos, Kosztolánszky István, Lesznai Anna, Ligeti Ernő, Pap József, Reményik Sándor, Ruth Klára, Salgó Olga, Sipos Domokos, Somlyó Zoltán, Somlyói-Eller Gizella, Szombati-Szabó István, Tamás Ernő, Zsolt Béla; **1926:** Ady Endre, Antal János, Bárd Oszkár, Bartalis János, Farczádi Sándor, Gara Ákos, Gyóni Géza, Hajnal László, Halász József, Halmágyi Samu, Huzella Ödön, Jaskó József, Kádár Imre, Kakassy Endre, Kibédi Sándor, Kiss József, Kósa Lajos, Radóné Kempner Magda, Salgó Olga, Sipos Domokos, Szombati-Szabó István; **1927:** Ady Endre, Bárd Oszkár, Bartalis János, Fekete Tivadar, Jakab Géza, Kakassy Endre, Kibédi Sándor, Krüzselyi Erzsébet, Szombati-Szabó István, Zuckermandel Ernő; **1919—1927:** Ady Endre, L. Ady Mariska, Antal János, Áprily Lajos, Balázs Béla, Bárd Oszkár, Bartalis János, Becski Andor, Becski Irén, Benedek Elek, Berde Mária, Bíró László, Csanád Blanka, Dienes Ilona, Elekes György, Endre Károly, Endrődi Sándor, Erdélyi József, Fall Erzsébet, Farczádi Sándor, Fekete Tivadar, Felszeghy Dezső, Finta Zoltán, Fülöp Áron, Gara Ákos, Gara Ernő, Gulyás Károly, Gyárfás Endre, Gyóni Géza, Győri Ernő, Hajnal László, Halász József, Halmágyi Samu, Harsányi Kálmán, Huzella Ödön, Ignotus, Jakab Géza, Jaskó József, Jékey Aladár, Juhász Árpád, Juhász Gyula, Juhász Nagy Sándor, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kakassy Endre, Keleti Sándor, Kemény Gábor, Keresztury Sándor, Kibédi (László) Sándor, Kiss József, Kondor László, Kós Károly, Kósa Lajos, Kosztolánszky István, Krüzselyi Erzsébet, Kun Béla, Lányi Sarolta, Lesznai Anna, Ligethy Béla, Ligeti Ernő, Lőrincz Miklós, Madách Imre, Marschalkó Lia,

Molnár Sándor, Nagy Emma, Pap József, Petőfi Sándor, Rádóné Kempner Magda, Reményik Sándor, Rényi Edit [Gyömrői Edit], Révai Károly, Ruth Klára, Salgó Olga, Serestély Béla, Sipos Domokos, Somlyó Zoltán, Somlyói-Eller Gizella, Szabolcska Mihály, Szentimrei Jenő, Szép Ernő, R. Szigeti Viktor, Szombati-Szabó István, Tabéry Géza, Tamás Ernő, Zuckermandel Ernő, Zsolt Béla.

Prózaírók: **1920:** Bakóczi Károly, Csermely Gyula, Fülöp Lajos, Kádár Imre, Karácsony Benő, Kiss Ida, Szentimrei Jenő, Zsille Zsigmond; **1921:** Avar Gyula, Bach Gyula, Bakóczi Károly, Balázs Béla, Balázs Ferenc, Balogh Károly, Bárány Pál, Bárd Oszkár Róbert, Barta Lajos, Bedő István, Benedek Elek, Berde Mária, Cholnoky László, Cziffra Géza, Csernáth József, Dénes Zsófia, Déry Tibor, Elekes Miklós, Farkas Antal, Fáskerti Tibor, Fogarasi Albert, Gelei József, Gyallay Domokos, Győri Ernő, Hajnal László, Halmágyi Antal, Hollós József, Ikafalvi Diénes Jenő, Karácsony Benő, Kertész Mihály, Kondor (Regős) László, Kós Károly, Lengyel József, Ligeti Ernő, Márai Sándor, Metz István, Molter Károly, Murányi Győző, Nagy Andor, Nagy Dániel, Nyírő József, Ormos Ede, Ormos Károly, Pálffyné Gulácsy Irén, Pap József, Pénzes P. Artúr, Petelei István, Reicher Endre, Révai Károly, Révész Béla, Rudnyánszky Endre, Székely József, Szentimrei Jenő, Szucsich Mária, Tabéry Géza, Tárai Ferencné (Molnán Margit), Váczy József, Vészi Margit, Wégenerné Földes Anna; **1922:** Apáthy István, Bakóczi Károly, Balázs Ferenc, Balla Böske, Bárdos Jenő, Benedek Elek, Bolgár Lajos, Cziffra Géza, Darvas Simon, Dénes Zsófia, Diószeghy Tibor, Dobai István, Drasche [Draszke] Lázár Alfréd, Erdős György, Falu Tamás, Farkas Antal, Fóthy Ernő, Győri Ernő, Hajnal László, Janovics András, Kaczér Illés, Kádár Imre, Karácsony Benő, Keresztury Sándor, Kertész Mihály, Kiss Ida, Kósa József, Kuncz Aladár, Laczkó Géza, Márai Sándor, Molter Károly, Moly Tamás, Murányi Győző, Nagy Dániel, Nyírő József, Ormos Ede, Ormos László, Pálffyné Gulácsy Irén, Pap József, Pénzes P. Artúr, Petelei István, Péterffy Tamás, Radó Ferenc, Relle Pál, Révai Károly, Sebesi Samu, Sipos Domokos, Somlyó Zoltán, Spielhagen Ferenc, Szántó György, Székely József, Szentimrei Jenő, Szent-Iványi Sándor, Tabéry Géza, Tamási Áron, Tárainé Molnár Margit, Újgyulai Prattinger Ferenc, Vásárhelyi Tamás, Wégenerné Földes Anna, Zágoni Katinka, Zoltán Sándor; **1923:** Balla Böske, Benedek Elek, Benedek Marcell, Daday Loránd, Edelmann Hédi, Gárdos Sándor, Győri Ernő, Hajnal László, Heltai Jenő, Ikafalvi Diénes Jenő, Jávor Béla, Juhász Árpád, Juhász Nagy Sándor, Kaczér Illés, Kádár Imre, Karácsony Benő, Karinthy Frigyes, Kertész Mihály, Kimmel Károly, Kiss Ida, Lehotai Sándor [Sas László], Ligeti Ernő, Nagy Dániel, Nyírő József, Pálffyné Gulácsy Irén, Pap József, Sebesi Samu, Sipos Domokos, Somlai Károly, Somlyó Zoltán, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Tamás Ernő, Tamási Áron, Tárainé Molnár Margit; **1924:** Benedek Marcell, Bitainé Barlabás Piroska, Bródy Sándor, felei Farkas Bertalan, Finta Zoltán, György Oszkár, Győri Ernő, Kacsó Sándor, Karácsony Benő, Karinthy Frigyes, Keresztury Sándor, Kiss Ida, Ligeti Ernő, Mayné Marczali Erzsi, Móricz Zsigmond, Nyírő József, Pálffyné Gulácsy Irén, Pap József, Salgó Olga, Sas László, Sebesi Samu, Sipos Domokos, Somlai Károly, Szekula Jenő, Tamás Ernő, Tyrnauer István; **1925:** Babits Mihály, Biró Lajos, Bródy Sándor, Csürös Emília, Darvas Simon, Finta Zoltán, Guttmann Miklós, Gyárfás Endre, Győri Ernő, Hajnal László, Jávor Béla, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kiss Ida, Krúdy Gyula, Ligeti Ernő, Moór Titusz, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Nagy Dániel, Nagy Lajos, Pálffyné Gulácsy Irén, Pap József, Salgó Olga, Sas László, Sipos Domokos, Strém István, Szabó Mária, Szini Gyula, Szombathy Viktor, Tihanyi Erzsébet; **1926:** Donáth László, Hajnal László, Hatvany Lajos, Kakassy Endre, Kálmán Imre, Kibédi Sándor, Kodolányi János, Kovács László, Ligeti Ernő, Pap József, Schöpflin Aladár, Sipos Domokos, Szabó Mária; **1927:** Jávor Béla, Kakassy Endre, Kálmán Imre, Markovits Rodion, Pap József; **1920—1927:** Apáthy István, Avar Gyula, Babits Mihály, Bach Gyula, Bakóczi Károly, Balázs Béla, Balázs Ferenc, Balla Böske, Balogh Károly, Bárány Pál, Bárd Oszkár Róbert, Bárdos Jenő, Barta Lajos, Bedő István, Benedek Elek, Benedek Marcell, Berde Mária, Biró Lajos, Bitainé Barlabás Piroska, Bolgár Lajos, Bródy Sándor, Cholnoky László, Cziffra Géza, Csermely Gyula, Csernáth József, Csürös Emília, Daday Loránd, Darvas Simon, Dénes Zsófia, Déry Tibor, Diószeghy Tibor, Dobai István, Donáth László, Drasche [Draszke] Lázár Alfréd, Edelmann Hédi, Elekes Miklós, Erdős György, Falu Tamás, Farkas Antal, felei Farkas Bertalan, Fáskerti Tibor, Finta Zoltán, Fogarasi Albert, Fóthy Ernő, Fülöp Lajos, Gárdos Sándor, Gelei József, Guttmann Miklós,

Gyallay Domokos, Gyárfás Endre, György Oszkár, Győri Ernő, Hajnal László, Halmágyi Antal, Hatvany Lajos, Heltai Jenő, Hollós József, Ikafalvi Diénes Jenő, Janovics András, Jávor Béla, Juhász Árpád, Juhász Nagy Sándor, Kaczér Illés, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kakassy Endre, Kálmán Imre, Karácsony Benő, Karinthy Frigyes, Keresztury Sándor, Kertész Mihály, Kibédi Sándor, Kimmel Károly, Kiss Ida, Kodolányi János, Kondor (Regős) László, Kós Károly, Kósa József, Kovács László, Krúdy Gyula, Kuncz Aladár, Laczkó Géza, Lengyel József, Ligeti Ernő, Márai Sándor, Markovits Rodion, Mayné Marczali Erzsi, Metz István, Molter Károly, Moly Tamás, Moór Titusz, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Murányi Győző, Nagy Andor, Nagy Dániel, Nagy Lajos, Nyíró József, Ormos Ede, Ormos László, Oszkár Károly, Pálffyné Gulácsy Irén, Pap József, Pénzes P. Artúr, Petelei István, Péterfy Tamás, Radó Ferenc, Reicher Endre, Relle Pál, Révai Károly, Révész Béla, Rudnyánszky Endre, Salgó Olga, Sas László [álneve: Lehotai Sándor], Schöpflin Aladár, Sebesi Samu, Sipos Domokos, Somlai Károly, Somlyó Zoltán, Spielhagen Ferenc, Strém István, Szabó Mária, Szántó György, Székely József, Szekula Jenő, Szentimrei Jenő, Szent-Iványi Sándor, Színi Gyula, Szombathy Viktor, Szucsich Mária, Tabéry Géza, Tamás Ernő, Tamási Áron, Tárnai Ferencné Molnár Margit, Tihanyi Erzsébet, Tyrnauer István, Újgyulai Prattinger Ferenc, Váczy József, Vásárhelyi Tamás, Veszi Margit, Wegenerné Földes Anna, Zágoni Katinka, Zoltán Sándor, Zsille Zsigmond.

Színműírók: **1920**: Tárainé Molnár Margit; **1921**: Hajnal László, Molter Károly, Nagy Dániel, Tárainé Molnár Margit; **1922**: —; **1923**: Darvas Henri, Gredinár Aurél; **1924**: Gyalui Farkas, Kádár Imre, Móricz Zsigmond; **1925**: —; **1926**: —; **1927**: Ligeti Ernő; **1920—1927**: Darvas Henri, Gredinár Aurél, Gyalui Farkas, Hajnal László, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Molter Károly, Móricz Zsigmond, Nagy Dániel, Tárainé Molnár Margit.

Irodalomkritikusok és -publicisták: **1920**: Janovics Jenő, Ligeti Ernő; **1921**: Barta Lajos, Benedek Elek, Kádár Imre, Kázmér Ernő, Ligeti Ernő, Ormos László, Pap József, Papp Dezső, Szentimrei Jenő, Zágoni István; **1922**: Barta Lajos, Becski Andor, Becski Irén, Benedek Elek, Benedek Marcell, Csergő Tamás, Darvas Simon, Dienes László, Dózsa Endre, Faludi Iván, Gyalui Farkas, Hegyessy Vilmos, Ignotus, Jancsó Béla, Kádár Imre, Keresztury Sándor, Komlós Aladár, Kömíves Lajos, Laczkó Géza, Ligeti Ernő, Márai Sándor, Murányi Győző, Nóti Károly, Nyíró József, Oláh Ferenc, Ormos Ede, Paál Árpád, Szentimrei Jenő, Tompa László, Zágoni István; **1923**: Balázs Ferenc, Benedek Elek, Benedek Marcell, Borbély István, Bujk Béla, Darvas Simon, Dienes László, Dózsa Endre, Ignotus, Kádár Imre, Kémeri Sándor [Bölöni Györgyné], Kertész Mihály, Kiss Ernő, Kömíves Lajos, Ligethy Béla, Ligeti Ernő, Nyíró József, Osvát Kálmán, Paál Árpád, Schöpflin Aladár, Szabó Dezső, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Tamás Ernő, Tompa László, Vincze Géza, Zágoni István; **1924**: Aranyosi Miklós, Babits Mihály, Benedek Marcell, Bölöni György, Bujk Béla, Darvas Simon, Debreczeni István, Dienes László, Dózsa Endre, Fábry Zoltán, Fekete Tivadar, Gyalui Farkas, Hatvany Lajos, Ignotus, Jakab Géza, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kömíves Lajos, Ligeti Ernő, Paál Árpád, Sipos Domokos, Somlyói-Eller Gizella, Szabolcska Mihály, Szentimrei Jenő, Tompa László, Zágoni István; **1925**: Ben Ami [Benamy Sándor], Dienes László, Dózsa Endre, Fábry Zoltán, Farczády Jenő [Szabó Jenő], Farkas Aladár, Földessy Gyula, Gál Kelemen, D. Götz Irén, P. Gulácsy Irén, Gyalui Farkas, Győri Ernő, Hajnal László, Harsányi Kálmán, Hatvany Lajos, Ignotus, Imre Sándor, Janovics Jenő, Kádár Imre, Kassák Lajos, Kömíves Lajos, Kristóf György, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Molter Károly, S. Nagy László, Sipos Domokos, Szabó Mária; **1926**: Berkes Lajos, Dienes László, Dózsa Endre, Gaál Gábor, Gyárfás Endre, Hajnal László, Kádár Imre, Kovács László, Kömíves Lajos, S. Nagy László, Sipos Domokos, Turnowsky Sándor; **1927**: Dózsa Endre, Gaál Gábor, Heves Ferenc, Kádár Imre, Kovács László, Kömíves Lajos, Laczkó Géza, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Reményik Sándor, N. Tessitori Nóra, Turnowsky Sándor; **1920—1927**: Aranyosi Miklós, Babits Mihály, Balázs Ferenc, Barta Lajos, Becski Andor, Becski Irén, Ben Ami [Benamy Sándor], Benedek Elek, Benedek Marcell, Berkes Lajos, Borbély István, Bölöni György, Bujk Béla, Csergő Tamás, Darvas Simon, Debreczeni István, Dienes László, Dózsa Endre, Fábry Zoltán, Faludi Iván, Farczády Jenő [Szabó Jenő], Farkas Aladár, Fekete Tivadar, Földessy Gyula, Gaál Gábor, Gál Kelemen, D. Götz Irén, P. Gulácsy Irén, Gyalui Farkas, Gyárfás Endre, Győri Ernő, Hajnal László, Harsányi Kálmán, Hatvany Lajos, Hegyessy

Vilmos, Heves Ferenc, Ignotus, Imre Sándor, Jakab Géza, Jancsó Béla, Janovics Jenő, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kassák Lajos, Kázmér Ernő, Kémeri Sándor [Bölöni Györgyné], Keresztury Sándor, Kertész Mihály, Kiss Ernő, Komlós Aladár, Kovács László, Kőmíves Lajos, Kristóf György, Laczkó Géza, Ligethy Béla, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Márai Sándor, Molter Károly, Murányi Győző, S. Nagy László, Nóti Károly, Nyírő József, Oláh Ferenc, Ormos Ede, Ormos László, Osvát Kálmán, Paál Árpád, Pap József, Papp Dezső, Reményik Sándor, Schöpflin Aladár, Sipos Domokos, Somlyói-Eller Gizella, Szabó Dezső, Szabó Mária, Szabolcska Mihály, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Tamás Ernő, N. Tessitori Nóra, Tompa László, Turnowsky Sándor, Vincze Géza, Zágoni István.

Műfordítók: **1920**: Miron Ákos, Újgyulai Ferenc; **1921**: Bányai János, Cziffra Géza, Darvas Simon, Erdős György, Jaklovszky Dénes, Krizsán Sándor [álneve: Kristóf Sándor], Ormos Ede, Pap József; **1922**: Bakonyi György, Boronkay Lajos, Bródy Miklós, Dobai István, Ferenczy Valér, Halász Gyula, Rényi Edit [Gyömrői Edit], Szombati-Szabó István, Tóth Lajos; **1923**: Franyó Zoltán, Gredinár Aurél, Heltmann Ervin, Hory Tussy, Kádár Imre, Pogány László, Szombati-Szabó István; **1924**: Bárd Oszkár, Darvas Simon, W. Detrehenny József, Fekete Tivadar, Franyó Zoltán, Janovics Jenő, Kádár Imre, Keresztury Sándor; **1925**: Dienes László, Hajnal László, Kováts Gyula; **1926**: Gara Ákos, Hajnal László, Kádár Imre, Peterdi István, Schmidt József, Szabó Imre, Szabó Mária; **1927**: Gara Ákos; **1920—1927**: Bakonyi György, Bányai János, Bárd Oszkár, Boronkay Lajos, Bródy Miklós, Cziffra Géza, Darvas Simon, W. Detrehenny József, Dienes László, Dobai István, Erdős György, Fekete Tivadar, Ferenczy Valér, Franyó Zoltán, Gara Ákos, Gredinár Aurél, Hajnal László, Halász Gyula, Heltmann Ervin, Hory Tussy, Jaklovszky Dénes, Janovics Jenő, Kádár Imre, Keresztury Sándor, Kováts Gyula, Krizsán Sándor [álneve: Kristóf Sándor], Miron Ákos, Ormos Ede, Pap József, Peterdi István, Pogány László, Rényi Edit [Gyömrői Edit], Schmidt József, Szabó Imre, Szabó Mária, Szombati-Szabó István, Tóth Lajos, Újgyulai Ferenc.

Szerzők (1919—1927):[11] **Ady** Endre (1877—1919), L. Ady Mariska (1889—), Antal János [1907—1943], Apáthy István [1863—1922], Aprily Lajos (1887—1967), Arányosi Miklós [1898—], Avar Gyula (1882—), **Babits** Mihály (1883—1941), Bach Gyula [1889—], Bakóczi Károly [1883—], Bakonyi György, Balázs Béla (1884—1949), Balázs Ferenc (1901—1937), Balla Böske [Fáskerti Tiborné, 1902—], Balogh Károly (1879—1945), Bányai János, Bárány Pál, Bárd Oszkár (1892—1944) [1893—1942], Bárd Oszkár Róbert, Bárdos Jenő, Barta Lajos (1878—1964), Bartalis János (1893—1976), Becski Andor [1898—], Becski Irén [1903—], Bedő István, Ben Ami [Benamy Sándor, 1899—], Benedek Elek (1859—1929), Benedek Marcell (1885—1969), Berde Mária (1889—1949), Berkes Lajos, Bíró Lajos (1880—1948), Bíró László [1899—], Bitainé Barlabás Piroska, Bolgár Lajos, Borbély István (1886—1932), Boronkay Lajos, Bölöni György (1882—1959), Bródy Miklós [1877—?], Bródy Sándor (1863—1924), Buik Béla, Cholnoky László (1879—1929), Cziffra Géza [1900—], **Csanád** Blanka [Hajdu Henrikné, 1889—], Csergő Tamás [1884—], Csermely Gyula (1869—1939), Csernáth József, Csűrös Emília (1897—), **Dadav** Loránd (1893—1954), Darvas Henri, Darvas Simon [1892—1969], Debreczeni István [1887—], Dénes Zsófia (1885—), Déry Tibor (1894—1977), W. Detrehenny József, Dienes Ilona, Dienes László (1889—1953), Diószeghy Tibor, Dobai István, Donáth László [1883—], Dózsa Endre (1857—1934), Drasche [Draszke] Lázár Alfréd (1875—1949), **Edelmann** Hédi, Elekes György (1894—), Elekes Miklós [1893—], Endre Károly (1893—), Endrődi Sándor (1850—1920), Erdélyi József (1896—1978), Erdős György [1901—], Fábry Zoltán (1897—1970), Fall Erzsébet, Falu Tamás (1881—), Faludi Iván, Farczádi Sándor [1889—], Farczády Jenő [Szabó Jenő], Farkas Aladár, Farkas Antal (1875—1940), felei Farkas Bertalan, Fáskerti Tibor [1899—], Fekete Tivadar [1894—1940], Felszeghy Dezső, Ferenczy Valér [1885—1954], Finta Zoltán [1896—1946?], Fogarasi Albert, Fóthy Ernő, Földessy Gyula (1874—1964), Franyó Zoltán (1887—), Fülöp Áron (1861—1920), Fülöp Lajos, Gaál Gábor (1893—1954), Gál Kelemen [1869—1945], Gara Ákos (1877—?), Gara Ernő [1894—1944?], Gárdos Sándor, Gelei József [1885—1952], D. Götz Irén, Gredinár Aurél, Gulyás Károly (1873—?), Guttmann Miklós [1876—?], **Gyallay** Domokos (1880—1970), Gyalui Farkas (1866—1952), Gyárfás Endre [1903—], Gyóni

[11] A szerzők neve mellett kerek zárójelben a *Magyar Irodalmi Lexikon*ból (Főszerkesztő: Benedek Marcell. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1963—1965), szögletes zárójelben pedig a más forrásból merített adatok szerepelnek.

Géza (1884—1917), György Oszkár (1882—1944), Győri Ernő [1893—], Hajnal László (1902—), Halász Gyula [1871—], Halász József [1885—], Halmágyi Antal, Halmágyi Samu (1880—), Harsányi Kálmán [1874—1929], Hatvany Lajos (1880—1961), Hegyessy Vilmos, Heltai Jenő (1871—1957), Heltmann Ervin, Heves Ferenc, Hollós József [1876—1947], Hory Tussy, Huzella Ödön [1891—1961], Ignotus (1869—1949), Ikafalvi Dénes Jenő (1876—?), Imre Sándor [1891—], Jakab Géza [1904—], Jaklovszky Dénes, Jancsó Béla [1903—1967], Janovics András, Janovics Jenő (1872—1945), Jaskó József, Jávor Béla [1894—], Jékey Aladár (1846—1919), Juhász Árpád (1894—1945), Juhász Gyula (1883—1937), Juhász Nagy Sándor [1883—1946], Kaczér Illés (1887—), Kacsó Sándor (1901—), Kádár Imre [álneve: Komáromi Imre] (1894—1972], Kakassy Endre (1904—1963], Kálmán Imre, Karácsony Benő (1888—1944), Karinthy Frigyes (1887—1938), Kassák Lajos (1887—1967], Kázmér Ernő, Keleti Sándor [1906—], Kemény Gábor [1883—1948], Kémeri Sándor [Bölöni Györgyné] (1882[1873]—1951), Keresztury Sándor [1897—], Kertész Mihály [1888—], Kibédi (László) Sándor [1897—1941], Kimmel Károly, Kiss Ernő (1868—1931), Kiss Ida [1902—1936], Kiss József (1843—1921), Kodolányi János (1899—1969], Komlós Aladár (1892—), Kondor (Regős) László [1895—], Kós Károly (1883—1977], Kósa József, Kósa Lajos, Kosztolánszky István, Kovács László (1892—1966], Kováts Gyula, Kőmíves Lajos [?—1977], Kristóf György (1878—1965], Krizsán Sándor [álneve: Kristóf Sándor], Krúdy Gyula (1878—1933), Krüzselyi Erzsébet (1875—1954?), Kun Béla [1886—1939], Kuncz Aladár (1886—1931), Laczkó Géza (1884—1953), Lányi Sarolta (1891—), Lengyel József (1896—1975], Lesznai Anna (1885—1966], Ligethy Béla, Ligeti Ernő (1891—1944), Lőrincz Miklós [1899—], Madách Imre (1823—1864), Makkai Sándor (1890—1951), Márai Sándor (1900—), Markovits Rodion (1888—1948), Marschalkó Lia, Mayné Marczali Erzsi, Metz István, Miron Ákos, Molnár Sándor, Molter Károly (1890—), Moly Tamás (1875—1957), Moór Titusz, Móra Ferenc (1879—1934), Móricz Zsigmond (1879—1942), Murányi Győző (1895—), Nagy Andor (1884—1943), Nagy Dániel (1888[1886]—1944), Nagy Emma (1895—1957), Nagy Lajos (1883—1954), S. Nagy László (1894—1978], Nóti Károly (1892—1954), Nyíró József (1889—1953), Oláh Ferenc, Ormos Ede (1873—1944), Ormos László, Osvát Kálmán (1880—1953), Oszkár Károly, Paál Árpád (1880—1944), Pálffyné Gulácsy Irén (1894—1945), Pap József (1896—), Papp Dezső [1882—], Pénzes P. Artúr [1899—], Petelei István (1852—1910), Peterdi István (1888—1944), Péterfy Tamás (1871—?), Petőfi Sándor (1823—1849), Pogány László [1901—], Radó Ferenc, Radóné Kempner Magda, Reicher Endre, Relle Pál (1883—1955), Remények Sándor (1890—1941), Rényi Edit [Gyömrői Edit], Révai Károly (1856—1923), Révész Béla (1876—1944), Rudnyánszky Endre [1884—1943], Ruth Klára [1906—], Salgó Olga, Sas László [álneve: Lehotai Sándor, 1890—], Schmidt József (1868—1933), Schöpflin Aladár (1872—1950), Sebesi Samu (1859—1930), Serestély Béla (1883—?), Sipos Domokos (1892—1927), Somlai Károly (1870—1930), Somlyó Zoltán (1882—1937), Somlyói-Eller Gizella, Spielhagen Ferenc, Strém István [1891—], Szabó Dezső (1879—1945), Szabó Imre (1882—1958), Szabó Mária (1888—), Szabolcska Mihály (1862—1930), Szántó György (1893—1961), Székely József, Szekula Jenő (1880—), Szentimrei Jenő (1891—1959), Szent-Iványi Sándor (1902—), Szép Ernő (1884—1953), R. Szigeti Viktor, Szini Gyula (1876—1932), Szombathy Viktor (1902—), Szombati-Szabó István (1887—1934), Szucsich Mária (1886—1965), Tabéry Géza (1890—1958), Tamási Ernő (1892—1955), Tamási Áron (1897—1966], Tárai Ferencné Molnár Margit, N. Tessitori Nóra [1883—1969], Tihanyi Erzsébet [1902—1946], Tompa László (1883—1964), Tóth Lajos, Turnowsky Sándor [1889—1958], Tyrnauer István [1900—], Újgyulai Prattinger Ferenc, Váczi József, Vásárhelyi Tamás, Vészi Margit (1885—1961), Vincze Géza (1889—1964), Wégenerné Földes Anna, Zágoni István, Zágoni Katinka, Zoltán Sándor, Zuckermandel Ernő, Zsille Zsigmond, Zsolt Béla (1895—1949).

A felsoroltak közül a Keleti Újságban leggyakrabban szereplő szerzők a következők: Balázs Ferenc, Bárd Oszkár, Barta Lajos, Bartalis János, Becski Irén, Benedek Elek, Biró Lajos, Darvas Simon, Hajnal László, Jakab Géza, Kaczér Illés, Kádár Imre, Kakassy Endre, Karácsony Benő, Kibédi Sándor, Kiss Ida, Ligeti Ernő, Nagy Dániel, Ormos Ede, Pap József, Somlai Károly, Szentimrei Jenő, Szombati-Szabó István és Zsolt Béla.

A viszonylag pontosan felmérhető 1921—1927 közötti időszakban a Keleti Újságban az évenként közölt versek száma fokozatosan nő 1924—1925-ig, majd fokozatosan csökken. A lapban összesen több mint félezer vers lát napvilágot 1921 januárja és 1927 augusztusa között. A prózai írások száma 1921-ben már másfélszáz körül mozog, 1922-ben 230 körül tetőzik, majd — az irodalomkritikai és -publicisztikai rovat fellendülésével — évről évre csökken. Megjegyzendő azonban, hogy 1925-től kezdve a számbeli csökkenést terjedelmileg a folytatásos regényközlések ellensúlyozzák. A vizsgált időszakban a Keleti Újság prózai írásainak a száma meghaladja a hétszázat (ebből 9 regény). 1921. május 1.— 1922. szeptember 24. között a lap — *Mesevilág* címmel — heti gyermekirodalmi rovatot is megjelentet, amelynek főmunkatársa Benedek Elek. A Keleti Újság hasábjain közzétett drámai kísérletek száma és jelentősége csekély.

A lap irodalomkritikai és -publicisztikai anyagára a nagyfokú változatosság, az izmusok és általában a korszerű megnyilvánulások iránti érdeklődés a jellemző. A kritikusok és publicisták figyelmének a középpontjában a romániai magyar irodalom kérdései állanak, de foglalkoznak a szerzők a klasszikus és kortárs magyar, valamint az egyetemes irodalom problémáival is.

A művészeti kritikát a Keleti Újságban elsősorban a színházi vonatkozású írások képviselik, de figyelemre méltó a lap zenei és képzőművészeti rovata is.

A Keleti Újság fordítói a román és az egyetemes irodalom alkotásait tolmácsolják: verset, prózát, drámát, esszét, tanulmányt, sőt riportot is. Legnagyobb a prózafordítások száma (igaz, ezeknek egy része aláírás nélkül megjelent vagy megfejtetlen szignóval jegyzett rutinmunka).

A lap hírrovata a vizsgált időszakban mindvégig hű krónikása az irodalmi, művészeti és művelődési élet eseményeinek.

*

Annak érdekében, hogy viszonylag kis terjedelemben is hasznos tájékoztatást nyújthassunk a lap anyagáról, a Keleti Újság közleményeinek nagy sűrűségű információs halójából a legfontosabb, a legjellemzőbb csomópontokat próbáljuk megragadni.

Világnézeti vonatkozásban lehetetlen fel nem figyelnünk azokra az írásokra, amelyek a proletariátus forradalmi mozgalmával kapcsolatban, burkolt vagy kevésbé burkolt formában, pozitív állásfoglalást fejeznek ki.

Ilyen például Kádár Imrének a magyar proletárforradalom kitörésének második évfordulójáról megemlékező cikke, amelyben a következő, impresszionisztikusnak álcázott sorokat olvashatjuk:

„A nyomdákban már szedték az embernyi falragaszokat: ... lemondott ... imperializmus ... golyó általi halál ... forradalmi kormányzótanács.

1919. március 21-et írtak aznap a keresztre megfeszített születése után."[12]

[12] (K. I.) [Kádár Imre], *Évfordulóra*. Keleti Újság IV. (1921), 55. (márc. 22), 5—6.

De ilyen Barta Lajosnak a lap egyik húsvéti mellékletében közzétett vezércikke is, amelyben kifejti, hogy a feltámadás útja nem az egek felé, hanem a társadalom megváltoztatása felé mutat;[13] avagy Balázs Béla *Allegóriája*, amelyben az elnyomott, megkínzott szegények szószólója imígy válaszol a fénymezők arany mezsgyéiről földre idézett világosság szellemének kérdéseire:

„— Mivé fogok születni — kérdezte a [...] szellem —, ha belőled születek meg?

— Tetté fogsz születni. Harccá fogsz születni.

— Mekkora szenvedés lesz az ára az én születésemnek?

— Kimondhatatlan szenvedés lesz az ára. [...] Üldöztetés, megaláztatás, bűn, átok és vér. Vad erőfeszítés, vadabb kétségbeesés. Oh, emberöltőkön keresztül! De végül mégis meg fogsz születni, és akkor megváltása leszel az egész emberiségnek.

— És meddig élek?

— Minden múlásodban új szellemmé születsz, ameddig ember él a földön."[14]

Idézhetnők itt Pap Józsefnek a bolsevista Oroszországról írott cikkét is, amely *Hitek országa* címmel látott napvilágot a lap hasábjain;[15] avagy azt az aláírás nélküli vezércikket, amely Lenin halálával kapcsolatban leszögezi, hogy az „emberiség naprendszeréből egy rendkívüli méretű, szédületes pályán keringő bolygó" zuhant alá, egy olyan kimagasló egyéniség, akinek műve és pályája, önfeláldozása és önfegyelme, „mellyel a vulkánikusan feltörő s oly óriási területen végigremegő orosz forradalmat összetartotta és építő gépezetté formálta: tiszteletet parancsol mindenkinek".[16]

Ugyanebbe a csoportba sorolható Dienes László több írása is, például Anatole France-nekrológja, amelyben hangsúlyozza, hogy a nagy francia író „a legnagyobb soviniszta zenebona" közepette vallott színt „a sovinizmus leggyűlöltebb ellensége, a III. Internacionálé zászlaja alatt harcoló eszme mellett";[17] avagy *A megértés akadálya* című eszmefuttatása, amelyben — egy polgári humanista jóindulatúan naiv kérdésére válaszolva — kifejti: miért nem érti, miért nem értheti meg egymást a társadalom „két ellentétes érdekre bontott része: azok, akik bérért dolgoznak, s azok, akik e bérért dolgoztatnak".[18]

A közéleti vonatkozású cikkek közül különös figyelmet érdemelnek azok, amelyek a román—magyar kapcsolatok, a román nép és a romániai magyar nemzetiség együttélésének kérdéskörét érintik. Jellemzőnek ítélhetjük azt az álláspontot, amelynek kifejtésére Kádár Imre Victor Eftimiu *Prométheus*ának magyar színházi bemutatója után megjelent *El nem mondott pohárköszöntő*jében tett kísérletet: „Mi azt hir-

[13] Barta Lajos, *Föltámadás*. Keleti Újság IV. (1921), 60. (márc. 27), 7.
[14] Balázs Béla, *Allegória*. Keleti Újság IV. (1921), 60. (márc. 27), 8.
[15] Pap József, *Hitek országa*. Keleti Újság IV. (1921), 85. (ápr. 28), 1—2.
[16] * * *, *Lenin halálára*. Keleti Újság VII. (1924), 17. (jan. 24), 1.
[17] Dienes László, *Anatole France*. Keleti Újság VII. (1924), 232. (okt. 14), 2—3. — Újraközölve in: D. L., *„Sejtelme egy földindulásnak..."* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976. 172—6.
[18] d. l. [Dienes László], *A megértés akadálya*. Keleti Újság IX. (1926), 236. (okt. 17), 2.

detjük, hogy népünknek [nemzetiségünknek] szakítania kell az irredenta lázálmokkal, s becsületesen el kell helyezkednie új államának közéletében. De ugyanakkor törhetetlen hirdetjük, hogy népünknek [nemzetiségünknek] végső leheletéig ragaszkodnia kell [...] összes jogaihoz, s nyelvét és kultúráját minden elnyomó törekvéssel szemben meg kell védelmeznie."[19]

A becsületes, jószándékú közeledés, az együttműködés feltételeinek megteremtésén való munkálkodás példájaként hivatkozhatunk Osvát Kálmánnak az 1922. július 9-i számban indított *România felfedezése* című cikksorozatára, amely a következő évben kötetbe gyűjtve is megjelent;[20] Benedek Eleknek egy román ifjúhoz címzett nyílt levelére, amelyben hangsúlyozza, hogy a testvériségnek az irodalom a legsikeresebb előmozdítója;[21] a kölcsönös fordításokat méltató recenziókra;[22] Lucian Blaga esszéjére, amelyben a legújabb román költészetet mutatja be a Keleti Újság olvasóinak;[23] avagy Kádár Imrének a *Zamolxe* című Blaga-misztérium magyar színházi bemutatójáról írott jegyzetére, amely a következő sorokkal indul: „A tegnapi este művészi teljesítményében magyar és román forrásból fakadt művészi elemek folynak össze egységes egésszé. Román darab, magyar fordító, román zeneszerző, magyar rendező, román tánckar, magyar színművészek nemcsak hogy békésen megférnek egymás mellett, hanem tökéletesen egybeolvadtak a művészi szép szolgálatában."[24]

A Keleti Újság szerkesztői és munkatársai fontos szerepet szántak az irodalomnak a romániai magyar nemzetiség életében. Nem véletlen tehát, hogy állandóan figyelemmel kísérték az egészséges irodalmi élet megteremtésében elért eredményeket. Olykor túlzottan lelkesedtek, máskor indokolatlanul aggodalmaskodtak, a kérdést azonban — így vagy úgy — felszínen tartották.

Benedek Elek, például, egy nem túlságosan jelentős kiadvány kapcsán ujjong fel: „Mintha az utolsó három esztendőnek minden egy napja egy-egy esztendő lett volna, mesebeli csodához hasonlatos csoda történt: egyszerre csak erős, egészséges erdélyi magyar irodalom köszöntött be az olvasni szerető magyarok hajlékába. Általában eddig név szerint nem ismert, nagy, erős talentumok léptek elő az ismeretlenség homályából, s én meghatott csodálkozással kérdem: hol voltak, hol rej-

---

[19] Kádár Imre, *Él nem mondott pohárköszöntő*. Keleti Újság IV. (1921), 214. (okt. 2), 1—2.

[20] Osvát Kálmán, *România felfedezése*. Lapkiadó és nyomdai műintézet R.-T. Cluj—Kolozsvár, 1923.

[21] Benedek Elek, *Levél egy román ifjúhoz*. Keleti Újság V. (1922), 75. (ápr. 2), 1—2.

[22] (k. i.) [Kádár Imre], *Magyar költők románul*. (Iustin Ilieşu, *Laura*.) Keleti Újság VI. (1923), 227. (okt. 7), 8. — Kádár Imre, *Új román antológia*. (Fekete Tivadar, *Szerelmes kert*.) Keleti Újság VI. (1923), 293. (dec. 28), 7.

[23] Lucian Blaga, *A legújabb román költészet*. Keleti Újság VI. (1923), 291. (dec. 23), 8.

[24] (K. I.) [Kádár Imre], *Zamolxe*. (Pogány misztérium három felvonásban, kilenc képben. Írta Lucian Blaga. Fordította Bárd Oszkár. Először adta a kolozsvári Magyar Színház 1924. február 28-án.) Keleti Újság VII. (1924), 48. (márc. 1), 8.

tőztek eddig? Erre most csak ennyit tudok felelni: nyilván a nagy világösszeomlás, a nagy megrendülés rázta fel a szunnyadó őserőt."[25]

Kádár Imre kevéssel utóbb már úgy véli, hogy az irodalmi élet fellendítését szolgáló erőfeszítések nincsenek arányban az elért eredménnyel, s célratörőbb összefogást sürgetve, vezércikkben kiáltja szét: *Nem bírjuk tovább!*[26] Ligeti Ernő szerint az irodalom egyelőre inkább az írók, mintsem a közönség ügye,[27] s ezért a tényállásért a későbbiekben a minden szerzőt nagynak kikiáltó irodalompolitikát teszi felelőssé.[28]

Dienes László, egyik könyvbírálatában, az erdélyi irodalom helyzetét, szélesebb keretekbe ágyazva, az európai kultúra háború utáni válságával hozza összefüggésbe: „Lehet jó kritika Erdélyben? Ez a kérdés [...] egyértelmű ávval a másikkal: van jó irodalom Erdélyben? Van olyan irodalom Erdélyben, amelynek szüksége van komoly kritikára? — Nem erdélyi irodalomról beszélek, hanem irodalomról Erdélyben. Mert hogy erdélyi irodalom nincs, azt éppen eleget felpanaszolják arra illetékesek. Nézetem szerint igazságtalanul. Mert mi sem volna természetellenesebb, mint hogyha ma Erdélyben komoly erdélyi magyar irodalom volna. Nincs sehol széles ez Európában komoly, nagy lendületű irodalom. Nincs Magyarországon, nincs Németországban, nincs Franciaországban."[29]

A magyarországi ellenforradalmi kurzus hivatalos irodalomszemléletének és -politikájának megítéléséhez ugyancsak Dienes szolgáltat meggondolkoztató érveket — Pintér Jenő két kötetes irodalomtörténeti kézikönyvéről (Bp., 1921) írott bírálatában: „Szinte csodálatos az, hogy itt Európa közvetlen szomszédságában a magyar irodalomtörténetírás annyira hátramaradt, hogy még ma is csak hőskorát éli, akkor, amikor tőle nyugatra a századok alatt kipróbált történelmi kutatás eszközei már régen alkalmazást találtak az irodalomtörténetben is. Magyarországon az irodalomtörténetírás még ma sem érkezett el ahhoz a fokozatához, amelyen tudománynak volna nevezhető. Mert minden tudomány célja egy bizonyos tárgykör objektív, minden elfogultságtól mentes kutatása. Olyan független vizsgálódás, mely nincs semmi rajta kívül eső szempontnak alárendelve. S a magyar irodalomtörténetírás mindeddig alárendelve maradt az ún. nemzeti szempontnak. Ami azt jelentette, hogy irodalomtörténetíróink a magyar irodalmat, az egyes írókat és műveket nem minden mástól független esztétikai szempontok szerint, még csak nem is az irodalmi fejlődés szempontjai szerint, hanem csaknem kizárólag aszerint ítélték meg és értékelték, hogy mennyiben felelnek meg a nemzeti szempontnak. Ennek következménye, hogy irodalomtörténetíróink kötelességüknek érezték dicsérni minden művet, mely nézetük

[25] Benedek Elek, *Magduska meséskönyve*. (Meséli dr. Ikafalvi Dienes Jenő.) Keleti Újság IV. (1921), 277. (dec. 16), 6.

[26] K. I. [Kádár Imre], *Nem bírjuk tovább!* Keleti Újság V. (1922), 101. (máj. 5), 1.

[27] Ligeti Ernő, *Jegyzetek az erdélyi irodalom kialakulásához*. Keleti Újság V. (1922), 142. (jún. 28), 1—3.

[28] Ligeti Ernő, *A kicsinység öntudata*. Keleti Újság VII. (1924), 1. (jan. 1), 5—6.

[29] Dienes László, *Mi lesz velünk?* (Bárd Oszkár új verseskötete.) Keleti Újság VII. (1924), 282. (dec. 13), 4. — Újraközölve in: D. L., *„Sejtelme egy földindulásnak..."* 182—5.

szerint hazafias, lett légyen az akármilyen rossz esztétikai szempontból, s ami még nagyobb baj, elhallgatni olyan, bár esztétikailag kiváló munkákat, melyek a hazafias szempontnak [nyilván ugyanazon irodalomtörténészek véleménye szerint] nem tettek eleget. Az eredmény a magyar irodalom eltorzítása, sok nagy értékének elsorvasztása, végeredményben a leghazafiatlanabb tett, mivel sokkal kedvezőtlenebb képet ad a magyar irodalomról, mint amilyen a valóságban."[30]

A szemléleti merevséggel a Keleti Újság az újító törekvések propagátoraként is szembeszegül.

Ligeti Ernő, például, Kurt Hiller nézeteit népszerűsítve, az aktivizmus mellett foglal állást: „Mi hát az aktivizmus? Az a szellemi irányzat, mely a gondolkodást, a művészetet nem tekinti öncélnak, eszközeit nem szentesíti eredménynek, mondanivalóit sem rideg formalizmusba, sem céltalan esztétikai pepecselésekbe nem öli be, és az esztétikai kontemplatív korszak helyébe egy etikus korszakot helyettesít be. A tudomány igazságtörekvése és a művészet széptörekvése nála mint egyetlen jóságtörekvés jelentkezik, és minden megnyilatkozásával mássá, jobbá akarja tenni az emberiséget [. . .]"[31]

Dienes László az izmusok kapcsán népszerűsítésnél és az azonosulás kifejezésénél jóval többre vállalkozik. A kérdést belülről vizsgálja, de kritikailag viszonyul hozzá, egy pillanatra sem tévesztve szem elől a fejlődés távlatait. Kitűnően jellemzi, például, az izmusköltészetet, amely szerinte „tulajdonképpen nem is költészet, hanem csak a költészet akarása";[32] egy másik írásában pedig arról győzi meg olvasóit, hogy a „tapogatózó kísérletek" nyomán megszülető új művészetnek az izmusok legjobb eredményeit egybeolvasztó szintézist kell nyújtania.[33]

Az útkeresések irányát jelzi a Keleti Újság hasábjain Fábry Zoltánnak a szlovenszkói magyar irodalomról írott összefoglaló cikke is, amelyben a szerző — tudomásunk szerint — első ízben használja az *emberirodalom* szuggesztív terminusát.[34]

MÓZES HUBA
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă nr. 21

[30] Dienes László, *Egy új magyar irodalomtörténet.* (Pintér Jenő könyve.) Keleti Újság V. (1922), 107. (máj. 13), 2—3. — Újraközölve in: D. L., *„Sejtelme egy földindulásnak . . .„* 109—12.

[31] Ligeti Ernő, *Aktivista világnézet.* Keleti Újság V. (1922), 46. (febr. 28), 1—2.

[32] Dienes László, *A ma költője és a ma embere.* Keleti Újság VI. (1923), 90. (ápr. 20), 2—3. — Újraközölve in: D. L., *„Sejtelme egy földindulásnak . . .„* 116—21.

[33] Dienes László, *A ma művészi irányain át a jövő művészete felé.* Keleti Újság VII. (1924), 8. (jan. 12), 2—3. — Újraközölve in: D. L., *„Sejtelme egy földindulásnak . . .„* 132—6.

[34] Fábry Zoltán, *Szlovenszkói magyar irodalom: 1923.* Keleti Újság VII. (1924), 14. (jan. 20), 8.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

SZÉKELY JÁNOS LÍRÁJA ÉS A KORSZERŰ GONDOLATISÁG

1. Hogy indulásakor a kortársak szemében milyen új színt, értéket jelentett Székely János gondolatgazdag, míves költészete, azt nincs szándékunkban sem újra felmérni, sem pedig vitatni. Az alkatán erőszakot tenni képtelen, filozofikus-moralizáló lírikus egyszerűen csak önmagát adta akkor, amikor a külső valóság lelkesítő változásait illett volna versbe önteni. S hogy ezt nem esetlenül, hanem mesteri formakultúrával tette, az sem önmagában, hanem legfeljebb másokhoz viszonyítva méltányolandó érték. Indulása a poeta doctus indulása volt, akinek versbeszédét nem megköti, hanem otthonos mederbe vonja a nyugat-európai metrum s annak minden strófaképlete, a tiszta tercináktól a szonettig. S ha újat jelenthet az, hogy valaki hagyományt vállal egy új formákat kereső forradalmi időszakban, akkor Székely János költészetében — a kortársakéhoz viszonyítva — ez lehetett az új.

Ám meggondolkoztató, hogy a formai hagyománnyal együtt mi az, amit még átvesz a költő. Hisz József Attila is mestere volt a szonettnek, s utolsó korszakának intellektualizmusa is gyakran ebben jut kifejezésre, adva volt tehát a gondolatiságra hajló, formaérzékeny Székely Jánosnak ez a — korban mégiscsak közelebb álló — példa. De ő azokhoz nyúlt vissza, akiknek költészete a fiatal József Attilára is hatott, a Nyugat első nemzedékéhez. Meglepő ez a távolabbi forrás, mint ahogy általában meglepő az, hogy a derékhad költőire nem a saját koruk szellemét előrevetítő közvetlenebb előd, hanem inkább Petőfi vagy — Székely János esetében — Tóth Árpád, Kosztolányi (s később Babits, Szabó Lőrinc) hatott.[1]

Bármennyire is illik talán az alkatához a Tóth Árpád-os borongás, a már-már kulcsszavak átvételéig terjedő reminiszcenciákat le kell bontanunk ahhoz, hogy megtaláljuk a korai versekben a későbbi Székely Jánost.[2] Ezekben a költeményekben ugyanis „fáradt", „lusta", „lomha"

---

[1] Válaszra vár az a kérdés, hogy vajon mennyi szerepe van az igazi József Attila megkerülésében annak az egyszerűsítő képnek, amelyet — egyoldalúan — az akkori sematikus irodalomszemlélet vázolt „a legnagyobb magyar proletárköltőről", s amelynek a nyomait mai irodalomoktatásunk is magán viseli. József Attila kisajátítása a mindennapi politika céljainak megfelelően csakis ellenérzést válthatott ki akkoriban induló költőinkből, talán Székely Jánosból is.

[2] A Nyugat hatását egyesek — mint például Szemlér Ferenc — szintén Tóth Árpád, mások (például Láng Gusztáv) inkább Kosztolányi költészetére utalva fejtegetik Székely János lírája kapcsán. [Szemlér Ferenc, *Székely János új könyve.* Igaz Szó XV (1967), 5. sz. 738—44; Láng Gusztáv, *Székely János.* (Kántor—Láng:) Romániai magyar irodalom 1944—1970. Bukarest, 1973. 128—133]. Az általam számba vett kulcsszavak és motívumok inkább a Tóth Árpád-hatást igazolják.

nemcsak az impresszionisztikusan megjelenített természet, de ilyen a hanghordozás, a dikció is: „Hó-forrázott krizantémok lobognak. / Nézem, mily lomhán alszanak a holtak. / A messze völgyből kürtök hangja ér fel, / És elvegyül az illatok szeszével" — írja a *Házsongárd*ban, a holtakra is kiterjesztve a kedvelt jelzőt, mely illik a „búsongó bánat, fájó csüggedés" már-már szenvelgő hangulatához. Az elmúlásra érzékeny nosztalgiával idéz meg „arany" és „lázas" fényeket az őszben, s mintha rímeiben is Tóth Árpád vagy Kosztolányi sorainak zenéje visszhangozna. A képalkotás és a hangnem tipikus példájaként *Egy őszi levélhez* című szonettjének első két szakaszát idézzük, mely egyben szinte összegezője ekkori kulcsszavainak is:

Nem mondható, csak eldúdolható,
Hogy fáradt nesszel, lassan egyre estek,
Aranyszegélyű, pernyekönnyű testek,
Kiket gyürűzve ringat lenn a tó.

Mert hűs szelekkel nyargal már az ősz,
Kacagva csordul illat-ittas kedve,
Párákat fú a tar szőlőhegyekre,
Vagy érett birsek bársonyán időz.

Egy percig sem hat után a hangulatos jelzőhalmozás, sőt kifinomult zenei érzékre vall a szóhasználat („birsek bársonyán"!) és rímkezelés, de letagadhatatlan a koncentrált nyugatos reminiszcencia, különösen más, akkori verseinek ismeretében, melyekben az itt idézett szakaszok motívumai vagy külön vagy együttesen szintén előfordulnak: *Házsongárd, Könyörgés, Alkímia, Dante Ravennában, Edit, Fiatal nyír, Szamospart* stb. Jólismert szószerkezetek — „vad kéj", „letűnt korok", „hűvös éter", „múltak fátyola", „vágyuk hímpora" — fokozzák ezt a benyomást, s bántóan anakronisztikusak a már avittas „költői" szavak — *egyedülség, hömpöly, győzedelem, gyakorta* — vagy a *Bolyai* elbeszélő múltja is.[3] Ha lényegét tekintjük, az átesztétizált elmúlás és a fennkölt magány szimbolikus-impresszionisztikus lírája ez egy közösségközpontú, harcba lendítő időszakban, amelynek sajnálatos fonákságai, uniformizáló hatása közepette érdemnek látszhatik az is, ami más. Székely János korabeli kritikusai azonban korántsem érdemként vitatják, hanem a „korparancs" nevében több-kevesebb vehemenciával és a legkülönbözőbb — feddő vagy barátibb — árnyalatokkal elmarasztalják befelé forduló, önelemző, „pesszimisztikus" líráját, s miközben a filozófiai-ideológiai tartalomra figyelnek, szinte teljes egészében elhanyagolják verseinek esztétikai minőségeit.[4] Jellemző a kor irodalomszemléletére, hogy a kritika nem a művészi objektiváció minőségét faggatva közeledik a műhöz, hanem a közvetlen társadalmi funkciójú, közösségi, egyenesen gyakorlati célt szolgáló eszmeiséget keresve a

[3] Erre utal valószínűleg Söni Pál is a „század eleji hangulatú szimbolizmus"-sal. *A romániai magyar irodalom története*. Bukarest, 1969. 194.

[4] Ha mégis felmerülnek az esztétikai minőségek, a művészi forma kérdései, akkor is zavaros, a tartalmat és formát szétválasztani próbáló szemlélet jegyében. Emiatt és a költőtől „a valóság hű tükrözését" elváró követelmény okán egyaránt érvénytelennek látszik elméleti szempontból Csehi Gyula és Varró János kritikája és kritikai vitája a *Bolyai hagyatékáról* [lásd: Csehi Gyula, *Bolyai igazi hagyatéka*. Székely János szonettkoszorújáról. Igaz Szó III (1955), 5. sz. 103—9; Varró János, *Székely János Bolyai-ciklusa és a bírálat*. Igaz Szó III (1955), 8. sz. 117—24; Csehi Gyula, *Válasz*. Igaz Szó III (1955), 8. sz. 124—7].

puszta gondolatig csupaszítja le, s e szemlélet alól nem kivétel még Földes László vagy Sütő András baráti kritikája sem.[5]

2. Amiben az említett hatások ellenére egyénisége már megnyilatkozik, az a jobbára intellektuális, meditatív jelleg, a gondolati csattanóra kihegyezett szonett- és általában versszerkezet. Az igen gyakran őszi impressziókkal indított verseket rendszerint saját sorsára utoló reflexiókkal zárja, amelyekben három, egész későbbi költészetén végigvonuló jellegzetes kérdéskör jelentkezik: a végesség és teljesség dialektikája *(Egy őszi levélhez, Alkímia, Telemakhosz)*, a tisztaság motívuma *(Szamospart, A kagyló)*, s az építő múlt — a folytonosság — problematikája *(Fiatal hid, Csillagfényben)*. Az önmagát alkotásban kiteljesítő individuum életeszménye hatja át, amellyel szükségképpen együtt jár a magányba zárkózott tisztaság, a belső egységet, folytonosságot a magatartás külsőségeinél többre tartó etika *(Galilei, Fiatal nyír)*.

E gondolatkörök összegező tárgyiasításához méltó keretre talál a Bolyai-témában, amelynek szonettkoszorút szentel, megörökítve a nagy formátumú egyéniség tudósi és erkölcsi arculatának leglényegesebb vonásait *(Bolyai hagyatéka)*. A többnyire míves tömörségű szonettek azonban nem közvetlenül, mintegy „belülről" idézik meg Bolyai szellemét, hanem alany és tárgy távolságát megtartva, a méltató összegezés hangján szólnak róla, ezért a költemény nem annyira szuggesztív, mint inkább himnikusan didaktikus emlékbeszéd. A szonettkoszorú legszebb darabjai azok, amelyekben a példát nem didaktikusan, hanem a szentenciózus megformáltság erejével sikerül fölmutatnia: „Nyugalma végett élt csak éberen. / Békét akart — így lett békétlen. / És mert beléhalt — így lett halhatatlan." *(Béke)*; „Hogy gőgös volt? — Hát gőgösek a kertek, / S a néma fák, hogy társtalan teremnek / Szent magvakat és édes, szép gyümölcsöt?" *(Gög)*. S jóllehet, az ilyen és ehhez hasonló részletek ihletettségéhez nem fér kétség, a megformálás néhány vonatkozásban mesterkéltnek tűnik, legalábbis a modern líra ilyen célzatú darabjaihoz viszonyítva.[6] Először is, talán túlságosan oktató előadásmód jellemzi, s ezt a benyomást fokozza a szonettek hangsúlyozott retorikája. Önmagát buzdító, ünnepélyes invokációval indít: „Építsd fel hát e csont köré alakját, / Találd ki végre szép, magányos arcát / E hímporos, nagy délutáni csendben." *(A koponyacsont)*. S a nagy előd megidézése közben minduntalan kiszól a versből: *„Ne hidd, utód*, hogy hírüket kívánta! / Nagyobb és szentebb párbajokra szánta / E kardot, melyen holtan ring a béke." *(A kard)*; *„S, ugye, most már érted*, / Hogy miért maradt holtáig magányos? *(Utópia)*; „Csak eltörölt egy törvényt, / Egy ősi törvényt — *ugye, értitek?*" / *Int és tanít e példa, hogy ne lenne / A törvények közt egy fölösleges se, / Mivelhogy azt az ember sínyli meg.*" *(A tett)*. E nyílt reflexiók retorikussága egy már letűnt lírai eszményt folytat, s anakronisztikus, akárcsak a múlt idő — valószínűleg ünnepélyes céllal választott — helyenkénti archaizálása, amelyhez vi-

[5] Földes László, *Folyók, fák, csillagok és — az ember sorsa*. Korunk XVII (1958), 4. sz. 603—16. Sütő András, *Idegen életek küszöbén*. Tünődés magunk fölött. Igaz Szó VI (1958), 3. sz. 396—8.

[6] Ebben a vonatkozásban — ha vitatjuk is Varró János bírálatának koncepcióját — bizonyos részletekre vonatkozó megjegyzéseivel, stiláris kifogásaival egyet kell értenünk.

szont nem illenek a szókincs modernebb árnyalatú elemei. A *kushad* például pejoratív árnyalatával zavaróan hat a következő szövegkörnyezetben: „A tippanós rög mélységében *kushadt* / Töretlen kardja ötven évekig. / Kis, rozsda pletykák rágták éleit, / De peng, de vág, és fénye sem fakulhat." Archaizáló nyelvezetéből ugyancsak kirí egy-egy szemléletében jellegzetesen „nyugatos", Ady költői kép vagy fordulat: „Csak ez maradt, *e furcsa csontszilánk*, / *E tört edény, mely ívesen homorlott.*" *„Hej, hányszor bánták szittya villanását / Duhaj tivornyák pöttöm hősei"* — és így tovább. Bár a vers őszinteségét nem vitatjuk, úgy érezzük, hogy egy huszadik századi költő viszonyulását Bolyaihoz talán hitelesebben kifejezte volna a teljesen modern lírai nyelv, s a nem tételes, hanem képekbe rejtett gondolatiság, annál is inkább, hiszen a vers hőse a modern matematika egyik megalapítója. Talán forróbban érkezne hozzánk az az emberi üzenet, amelyet a költő az ő alakjából kibont, ha megtörtént volna az azonosulás a vers tárgya és alanya között. Noha a méltatás hangsúlyaiból így is sejtjük, hogy Székely Jánosnak több köze van Bolyaihoz, mint amennyi az egész szonettkoszorúban kifejezésre jut, ez a Bolyai nem az övé. A *Telemakhosz* rejtett önvallomása lírájának vezérmotívuma, az öntörvényű, gazdag egyéniség eszménye jegyében, narcisztikus színezetével együtt megkapóbb, mint a *Bolyai* legjobb részletei. Költőibb kifejezést nyer itt Székely János életeleme, a mélyen átélt gondolat:

Szebb az a táj, amit csak álmodok.
Hűbb alkony száll a képzelt horizontra.
A kohelt gálya gyorsabban suhan,
És duzzadóbb az álmodott vitorla.

Az én világom törvény nem köti:
Belőlem támad, és belém hal vissza.
Magamba nézó, fénytelen szemem
Tulajdon fényem százszorozva issza.

— — — — — — — — — —

E belső univerzum kifejezése lesz az elsődleges Székely János lírájában, s értékei is ebből erednek. Mert amikor a külső valóságról ír, mintha nem is a huszadik század közepén, a hagyományos szemléletesség-igénytől elrugaszkodó költői eszközök korában élne: „Az univerzum pislogott ma ránk / Nagy, álomlátó, ősbagoly szemekkel." — írja intellektualizmusához mérten furcsa naivitással *Vajúdás* című versében, majd így fokozza e patriárchális világélmény ecsetelését: „Az izzadt világ oldalára fekszik, / És fúj és hortyog. Borzas üstökén / Már nem is egy, de három hold vetekszik." És azt az élményt, amelynek borzalmát avult eszközökkel kifejezni egyenesen groteszkül hat, így önti versbe: „Valami történt valahol. / Bennem? Hátam megett? / Félek, valami képtelen / Szörnyűség fenyeget. // Valami recsent. Valahol /Rend hullt és rendszer robbant széjjel. / Bandzsít a föld, és megtelik / Éjjel, szeszéllyel és veszéllyel." *(Atomkorszak).*

Ugyancsak anakronisztikus sok versének a tárgyakat, állatokat megszólító, illetve megszólaltató retorikája, s ami ezzel összefügg, feltűnő vonzódása a hagyományos allegóriához. Intellektuális költő lévén különben nem véletlen az allegorizáló hajlam, csakhogy mai ízléssel ezt már nem lehet elképzelni bizonyos fokú irónia nélkül. Ezért korszerűtlen például a *Fiatal nyír* naivitása, annál is inkább, mert ilyen önmegfejtő, tételes megfogalmazásokkal tetézi, mint: „Mondhatatlan egyedül-

ség! / Örökös lánggal lobogsz! / Úgy állasz ellent, hogy ismét / Gazdagodsz és meghajolsz! / *Hisz a nyitrek népe így tesz: / Te is így tégy: nem csalódsz!*". Nemcsak indulásakor, később is kedveli ezt a néha akaratlanul is groteszkbe hajló formát, amelyben gondolataihoz hangulatilag inadekvát tárgyakat választ (*A fakakukk, Elégia, Sürgönyoszlop, Békák, Szegény szalamandra, Bukógerlék a kórházkertben, A veréb* stb.). Az értékes gondolati célzat itt kisszerűen és erőltetetten tárgyiasul, mert bármennyire is artisztikus a vers retorikai-ritmikai megformálása, groteszkül hat a *Békák* kétéltű voltát minden irónia nélkül egy erkölcsi dilemma példázatává tenni vagy a kiválasztottság végzetét az eltaposott szalamandra szózataként felpanaszolni. A különben bámulatos egyensúllyal és ritmikai érzékkel formált versmondatok nem feledtethetik e vershelyzeteknek a gondolat horderejét csökkentő kisszerűségét, a „hőseit" övező affektivitás pedig az önszánalom árulója lesz. Még visszásabb, ha az allegória a vers végén bölcselkedő közhelybe fullad: „Úgy van: iszony és képtelenség / És élethosszú gyötrelem lehet, / Mindig hiába hozni azt a termést, / Hiába élni át az életet." *(Elégia — Egy megszedetlen almafához).*

3. A költő önszemléletére fényt vető versek egy része szintén allegória. A *kagyló* mint az értéket kigyöngyöző magány s a *híd* mint a múlt és jövő közötti kapocs különben egészen kézenfekvő jelképe tárgyiasítja Székely János költői magatartásának e két fontos jegyét. Nem sokkal leleményesebb a képek megválasztása a szorongás, a szenvedés kifejezésére sem: az *Öröksakk* vagy a *Mucius Scaevola* — bár ízléssel, kitűnő technikával megformált vers — végső soron közhelyre épül.

Sokkal meggyőzőbbek azok a versei, amelyekben nem allegóriába öltözve, hanem közvetlenül vall önmagáról. A szigorú önvizsgálat, a morális igényesség őszinte, bensőséges, drámai kifejezései ezek a költemények, noha a mai líraeszményhez viszonyítva avultnak tűnnek. Hogy az önmagát egyre tökéletesebbé alakító erkölcs munkája a legértékesebb alkotás, ezt sikerül elhitetnie az *Egy láda agyag* című versben. Ez a Babits óta vissza-visszatérő téma Székely János kezén is eredeti formát öltve válik maradandóvá. Jelképértékét növeli a fogolytábort idéző vershelyzet: szobrot mintázni demoralizáló körülmények között annyit jelent, mint embernek maradni. A szinte anyagtalan, légiesen bús hangulatok költője most merész nyerseséggel, tárgyszerűen tudja megidézni magát az anyagot: „Nyakig homokban vágytunk / Az otthoni anyagra. // A nedves, rőt agyagra, / Mely zsírosan tapad, / Amely nyüszítve kushad / A döngölők alatt, / És egyszer torz, iszamlós / Alakzat kél belőle, / De máskor nyersen izzik, / Akár a farkas szőre." Majd enyhe iróniával emlékezik a megszállott alkotás lendületére: „Felraktuk hát a szobrot, / Amekkorára tellett. / Mindent beléje gyúrtunk, / Mi csak szívünkben rejlett." (. . .) „S ha híja volt a fejnek, / Nem jutva sár elég, / Lehántottuk alulról / Ennen fölöslegét, / Mígnem akár az álmunk, / Olyanná lett egészen". Minden külön magyarázatot fölöslegessé tevő tömörséggel jelzi aztán a befejezettség csömörét: „Nem volt agyag! Szobor volt! / Meredten és hibátlan / Dölyfölt a tiszta Forma / Bevégzett szigorában." S habár a költemény epikai menete helyenként terjengőssé válik, mégis emlékezetes legdrámaibb momentuma: „Agya-

gunk szürke tömbje / Hatalmasan felizzott, / S hogy eleven zsarátja / Versenyre kelt a nappal: / Eléje álltunk ketten / Szorongó áhitattal, / És kést emeltünk rája, / És felszabdaltuk testét, / Lerombolván a múltat / Az eljövendő tettért." A példázat egy pillanatra sem tűnik hidegen kiötöltnek: az élmény hitelét érezzük még akkor is, amikor a „porrá leszünk" végső soron kézenfekvő tanulságával zárul a költemény. Nem válik kisszerűvé az analógia a megformált agyag s a belső rendért, a teljességért küzdő élet között, mert a tárgy és a költő viszonyát nem az allegória távolságtartása, hanem az ihletett élményszerűség jellemzi.

E téma újra meg újra visszatér Székely János költészetében, s mint ahogy az agyagot az Eszmény képmására, úgy próbálja költészete anyagát, nyelvét is a maga képére gyúrni. E reminiszcenciáktól, külsőségektől letisztult, a képalkotás ökonómiájára, a szerkezet klasszikus zártságára törekvő lírai nyelv felé haladva Székely János stílusa egyre magaszerűbben juttatja kifejezésre egyéniségét. Akárcsak a felemelő erkölcsi küzdelemként fölfogott lét, dikciója is kissé mindig ünnepélyes marad. S ezt az ünnepélyességet nemcsak a versek jobbára veretes jambusokba simuló hangzásszerkezete, hanem a leheletnyit ma is archaizáló, hangsúlyozottan választékos, a mai líra mindennapi köznyelviségét kerülő irodalmias nyelvhasználat, végletesen csiszolt mondatszerkezet is kifejezi.[7] Költészetének paradoxona, hogy míg benne a befejezettség elleni küzdelem feszül, a kifejezés maga a véglegességre, változhatatlan szabatosságra törekszik. A befejezettség fájdalmát panaszló *Férfikor* drámaisága pontosan azzal fokozódik, hogy a szonettek tartalma és formája közötti ellentét mintegy a vágy és valóság ellentétének felel meg. „— Igaz, most lettem önmagam, de hát, / Ki tudja, jó-e önmagamnak lenni." — hangzik a bensőséges vallomás, s a kiforrás, alakulás örömét ismerő ember átérzi a költő kételyét. „Ismertem én egy szobrászt, aki kész / Művét is mindig pólyákba csavarta, / Hogy lágy maradjon mindig az egész, / S ő mindhalálig formálhasson rajta." Majd ezt az eszményt idéző nosztalgiát keményen fojta el a végleges-ség ténye: „A kész dolgok jövőtlenekké lesznek. / A kész: halála a tökéletesnek. / A kész: megáll és tovább nem javul. // Lásd, kész vagyok. Lásd bevégeztek engem. / Itt állok önnön szobrommá meredten, / Jövőtlenül és változatlanul." Kitűnő keret a tercina e paradoxonig élezett hármas definíció szigorúságának kifejezéséhez. A következő szonett befejzése tulajdonképpen variáció ugyanerre a témára: „Boldogtalan, ki feljutott a csúcsra, / Mert visszaúttá válik minden útja, / És minden lépte lefelé vezet." E bevégzettség ellenében végül a máskor szenvedésekkel terhesen megidézett gyermekkor tisztasága iránti vágyat szólaltatja meg: „Nincsen közöm a férfikorhoz. Tiszta, / mély ösztön hív gyermekkoromba vissza, / Mely zöld növényi fényben tündököl." Természetes e nosztalgia, mert elsősorban a tudatos lét erkölcsi súlyát, tragikumát érzékelő és filozofikus igénnyel elemző költő Székely János, és belső küzdelme az egyéniség felelősségére figyelmeztet az önmagában létrehozható és megőrizhető értékekért. Küzdelmének premisszája a tu-

[7] Szép méltatásában Lászlóffy Aladár is utal e lírai eszközök divatjamúlt jellegére. [*Alkat és álláspont*. Utunk XXII (1967), 23].

datossá tett nembeliség, a „nil humani ...“ tétele: „Ember vagyok, s ez vádra már elég: / Nincs rágalom, hogy rám ne illenék, / Se hódolat, hogy meg ne érdemelném“ *(Ember-jusson)*. E tétel jegyében teljesíti ki a nálunk Szabédi kezdeményezte morálfilozófiai lírát.

A felelős én, a minden tettet számonkérő lelkiismeret szimbóluma például *A sárga szem*, s a költeményben az önfeledtségre képtelen tudat szorongása, lázadozása szólal meg: „*Ketten vagyok*, — írja jellemző grammatikával — ezt érzem egyre. / Örökké néz egy sárga szem. / El nem bocsát egy percre sem, / És hasonlít az én szememre.“ (...) „Rútságomban is látott engem, / Mezítlenül is meglesett, / Megbántotta szemérmemet, / És nincsen mód magamra lennem, (...) Mert mögöttem jár mindenütt ...“ E kínná lett öntudat természetszerű velejárója a félelem a bűntől, amely nem egyéb, mint maga a virtuális bűntudat. Kerülve a szóképeket, a csupasz vallomás emberi hitelével tárja fel ezt a befejezésben:

Nézd, már-már megnyugodtam abban,
Hogy sosem lehetek magam,
Hogy mindennek tudója van,
Amit csak tettem és akartam,

De az a könyv, a könyv, amelybe
Felírta minden titkomat,
Az rémít, űz és fojtogat,
Mert ÉN vagyok felírva benne.

Szerelmem, álmom, jó szavam,
Mi nem tartoznék senki másra,
Óráim csendes suhanása,
Egész egyetlen önmagam.

S mi lesz, ha az az ismeretlen
Kiadja egyszer életem?
Mivé leszek, mivé kell lennem,
Ha majd elétek állít engem
Csúnyán, egészen, meztelen?

A személyiség megkettőzésének kifejezője máskor a tükörkép-szimbólum. A példa *Önarckép, 1960* című költeménye, amely az életet s a halált egyaránt az eredendő bűn jegyében definiálja. Számára minden cselekedet a bűn kockázatával terhes, ezért lesz morálfilozófiájának központi problémája a választás felelőssége. *Ardzsuna kérdez* című példázata mintha Szabédi László *Válassz* című költeményének továbbgondolása lenne: „Kérjétek az irgalmazótól, / válassza meg rosszat a jótól, / gyújtson világot a szívünkben, / tudni a jót még életünkben.“ — írja Szabédi. „Mi most a jó, és mi a rossz? / Tuskóvá züllenem vagy ölnöm? / Lehet-e itt választanom? / Szabad-e élnem még a földön“ — kérdi Ardzsuna szavaival Székely János.

Ez a *Mahábhárata*t variáló apokrif monológ a későbbi *Dózsa* Székely Jánosának drámai tehetségét megcsillogtató teljesítmény. Az igazságérzetet, felelősségtudatot, bátorságot próbára tevő határhelyzet erkölcsi dilemmái, gyötrelmei fejeződnek ki benne. Kell-e vállalni a harcot egy olyan igazságért, amelynek ára az élet? A helyzetet latolgató, a felelősség súlyát mérlegelő kérdéssorozat végén érthető, hogy felmerül a visszavonulás, az elszigetelődés gondolata: „Mindenható, szólj, mit tegyek? / Egy életem van: hogyan éljem? / Köröttem árad a világ: / Vegyem ki belőle a részem?“ (...) „Vagy törjem össze kardomat, / S rögtön vonuljak félre innét? / Higgyem, hogy van egy boldogabb, / Egy igazabb, egy emberibb lét? // Húzódjam félre, bújjak el / Őrizni magam s tisztaságom, / Tudván: egészen egyre megy, / Hogy ki az úr a vak

világon". De az egyéni felelősség elől nem lehet a kívülállás kényelmes pozíciójába menekülni — sugallja végül a költő: „Így éljek, mondd? Hát élet az: / Semmit se tennem, csak vigyáznom? / Ha más kezétől esnek el, / Hát kisebb lesz talán a gyászom? (...) Mindenható, mondd, mit tegyek? / Egy életem van: hogyan éljem? / Köröttem zajlik a világ: / Elég, ha nézem és megértem?".

Súlyos emberi kérdésekre ébreszthetett ez a mély, őszinte viaskodás közösség és egyén, tett és erkölcs viszonyával egy olyan korszakban, amely az emberi viszonylatokat meglehetősen leegyszerűsítve szemlélte. Székely János e legszemélyesebben átélt problémái a közösség sorsát is meghatározó „sokmillió egyéni tett" erkölcsi felelősségét példázzák, s drámai kérdésfelvetéseivel, kegyetlen önvizsgálatával sokkal megrázóbban, mint az „egy mindenkiért" akkori jelszavai. Költészetének mindmáig legnagyobb erkölcsi értéke ez a legélesebb erkölcsi dilemmákat feltáró őszinteség, amely a „tisztaság" eszménye jegyében kegyetlenül leplezi le az emberi lélek salakját, már-már ars poeticává téve ezt a célt: „A költészet a mocsok vallomása. / A tisztaság a megvallott mocsok." Nem a helyzetüknél, tehetetlenségüknél fogva ártatlanok tisztasága az igazi, hanem a tett kockázatát s vele akár a bűn felelősségét is vállalók, bevallók bátorsága az eszmény: „A bűnök és megalkuvások, a szégyenek, a szenvedések, az, ami jóvátehetetlen, az, ami nem gyógyítható — a lélek legmélyén gomolygó mély, palaszürke bűntudat szüli a kristálytiszta verset" *(Tisztán vallatása)*.

A közvetlenül kifejlő gondolatiság versei ezek. A képalkotást jellemző mértéktartással együtt jár, hogy nagyobb szerephez jut a mondatszerkezet, a párhuzamos, ismétlő, felsoroló, fokozó alakzatok nyomatékosító és érzelemkifejező ereje, amely Székely János költészetében mindig is nagy jelentőségű volt. Grammatika és versforma szinkrónia-jának művésze ő, s az itt kiemelt idézetekből *(Férfikor, A sárga szem, Ardzsuna kérdez)* különösen kitűnik, milyen biztosan mintázzák le a hangzásszerkezettel a gondolati egységek nyomatékait. Kerüli a jambust a folyó beszédhez közelítő, ma már elterjedt lazaságokat, beszéde ritmikailag rendkívül kötött, hangsúlyozottan versbeszéd: az értelmileg fontos mondategységek, szólamok nyomatéka nála mindig a jambus erős ízére esik. A gondolat javára sosem kell kötnie metrikai kompromisszumot, mert nála a metrum mintegy a gondolat természetes életritmusa.

4. Kétségtelen, hogy ez az etikai súlypontú, intellektuális igényű líra önmagában is nyeresége volt az ötvenes évek hazai magyar lírájának. Ám gondolatisága elsősorban témáinak függvénye, amennyiben közvetve vagy közvetlenül filozófiai-etikai kérdéseket vet fel, s nem a tárgyaktól független intellektuális hozzáállásból adódik. Eszköztárában a gondolati líra klasszikus hagyományának kiváló folytatója, ami azt jelenti, hogy a gondolatiságot nem a szemléletbe, megjelenítésbe, képekbe, szerkezetbe rejtve, hanem viszonylag közvetlenül fejezi ki, vagy pedig a megjelenítéssel párhuzamosan. Habár az élményszerűség kétségtelen, mégis *Triptikon* cím alatt közreadott három terjedelmes gondolati költeménye például kevésbé líra, mint inkább versbe szedett filozófia. Nem a szemléletileg megragadott gondolati összefüggések ihletettségét érezzük bennük, hanem azt, hogy a költő egy-egy filozófiai gondolatkörhöz utólag keresett adekvát példázatot *(A folyó, Parti füzes,*

A tó). És ezt a benyomásunkat nem tompítja el, hogy antropomorfizálja, első személyben beszélteti a tájelemeket, a finalitás vagy az intenzív teljesség titkaira választ keresvén. A szövegösszefüggésből kiragadva Szabó Lőrincre emlékeztető szép tárgyias részekre bukkanunk, de a folyót első személyben megszólaltató eljárás már naivitásnak tűnik: „S ki tudja, még hányféle hal / Tanyázik bennem nagy sereggel. / Az ám menet, ha felvonulnak reggel!".

Nem ez a modern költői intellektualizmus eszménye, és sajnos emefogyatékosság engedhette meg, hogy a kritika a meztelen gondolatig vetkőztethesse le Székely János költeményeit, mint ahogy idézett bírálatában például Földes László *A folyó* kapcsán ezt meg is tette, anélkül azonban, hogy a művészi objektiváció minőségének értékelésére sort kerített volna.[8] Márpedig, szerintünk, a vers, és mindenfajta műalkotás megközelítése elsősorban az esztétikai minőségek felől történhetik, és csak azután kerülhetünk sort esetleg az úgynevezett eszme kritikájára. Ha a mű esztétikai szempontból vitatható, nincs miért filozófiai polémiát indítani ellene. Nos, *A folyó*ban például nem valósul meg tárgy és eszme egymásban léte, vagyis az a fajta intellektualitás, amely a modern líra eszményével egyedül összeférhető: az immanens gondolatiság. Baudelaire óta, akit például Szemlér Ferenc egyik méltatásában Székely János elődjének tekintett, ez az immanencia a lírai modernség ismérve.[9] De maga Szemlér is megjegyzi egy másik bírálatában, hogy Székely János költészetében „Nincs szükség — mint sűrítetteb vagy homályosabb költői megnyilatkozások esetén — szövegmagyarázatra vagy rejtettebb jelentések kibontására. Minden világos és egyértelmű." S hogy ez nem egyértelműen pozitív, arra bizonyság következő megjegyzése: „Olykor munkái végeztével a költő mintegy elégedetten foglalja szavakba csak érzelmileg is levonható következtetéseit... A módszer előnye kétségtelen. A félremagyarázás veszélye egyszerre semmivé lesz — bár kérdéses, hogy a költészet varázsához tartozó enyhe sejtelmesség nem szenved-e olykor sérelmet miatta?"[10]

A teljes áttételesség igénye a modern lírában nem engedi meg a gondolat elvont fogalmiságának uralmát vagy a tárgyiasság és a reflexió különválását a versben. Sokkal szigorúbb ismérvvé lett a modern versben a többértelműség annál, hogy akár a legértékesebb eszme is teljes csupaszságában mutatkozzék meg.[11] A modern lírikus nemigen

[8] Földes László i.m. Marosi Péter írja ennek kapcsán: „Székely egy-egy történet pillanat történelemfilozófiai lényegével vitatkozik minden jelentős versében, természetes tehát, hogy mindig akad vitapartner, aki filozófiai szinten elemzi Székely velejéig átfilozofált poézisét." Dávid Gyula—Marosi Péter—Szász János: *A romániai magyar irodalom története*. Bukarest, 1977. 263.,

[9] Szemlér Ferenc i.m.

[10] Uő.: *A költő küldetése*. Utunk XVIII (1963), 47.

[11] Ezt egy hagyományosabb líraeszmény jegyében is elmarasztalta már például Panait Cerna, mondván, hogy a tárgy és eszme kapcsolatában az az eszményi, ha „A gondolat a tárgyias leírás hátterében marad, és bár teljesen kifejtetlen, hangulatában mégis bennefoglaltatik — értelmet és távlatot adva egy tisztán érzéki totalitásnak. *„Lirica de idei"*. Bucureşti, 1974. 130. l. (*Die Gedanken lyrik*. Inaugural-Dissertation zur philosophischen Fakultät der Universität Leipzig. Halle, 1913.) A gondolatiság eme szimbolikusnak nevezett kifejezésénél alacsonyabbrendűnek tartja az allegóriát, amely nem egy valóságosan adott tárgyi elemből indul a gondolat felé, hanem az eszméhez utólag keresett, gyakran önkényesen választott képben realizálódik.

„versel meg" kimondottan filozófiai vagy tudományos témát, mert a vers specifikumát — az immanens költöiséget — radikálisabban valósítja meg, mint a hagyományos költészet. Ezért az intellektuális jellegű líra kevésbé nevezhető gondolati lírának, mint inkább lírai gondolatiságnak, hiszen szemlélete az, ami — témájától függetlenül — intellektuális természetű. Ezt a sajátosságot jól látja Tamás Attila is, amikor megállapítja, hogy „a korábbinál kevesebb szoros értelemben vett filozófiai költemény született századunkban, ugyanakkor viszont kérdés, hogy ha a gondolati elemnek a huszadik századik költészetben való részvételét kutatnánk, nem éppen ellenkező előjelű változásra figyelhetnénk-e föl."[12] Székely János költészetének gondolatisága kapcsán a fentiekre alapozva úgy véljük, nem e gondolatiság eszmei-filozófiai lényege problematikus, hanem — líráról lévén szó és nem filozófiáról — elsősorban művészi objektivációjának korszerűsége vitatható.[13]

CS. GYIMESI ÉVA
Universitatea „Babeș-Bolyai"
Cluj-Napoca, str. Horea nr. 31

SZÉKELY JÁNOS ȘI POEZIA IDEATICĂ MODERNĂ

(Rezumat)

Analizînd opera poetică a lui Székely János (cu excepția poemului Dózsa), autoarea studiului examinează așa-numitul caracter intelectual al poeziilor acestuia. În cursul analizei, autoarea combate concepțiile unor critici care, tratînd „conținutul filozofic" al operei poetice a lui Székely, s-au limitat la acest aspect al poeziilor, și au neglijat natura obiectivării estetice a ideilor în poezie. Optînd pentru idealul modern de lirism, și anume pentru lirica imanentă în care ideea nu poate să apară în formă conceptuală, ci numai ascunsă în mijloacele obiectivării, și după care forma alegorică este inferioară formei simbolice, autoarea aplică criteriul ideaticii imanente în evaluarea poeziilor de idei ale lui Székely János. În urma unei astfel de analize, lirica filozofică a lui Székely János, cu toate valorile ei morale, spirituale etc., pare să reprezinte o fază precedentă față de conceptul modern de poezie.

[12] Tamás Attila, *Líra a XX. században*. Budapest, 1975. 78—9.

[13] Felhasznált verskötetek: *Csillagfényben*. Bukarest, 1955.; *Mélyvízek partján*. Bukarest, 1957; *Küldetések*. Bukarest, 1963; *Virágok átka*. Bukarest, 1967.; *Maradék*. Versek. 1954—1968. Bukarest, 1969.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

AZ ÉSZAKI-OSZTJÁK HŐSI ÉNEKEK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE

A hősi ének azért hősi, mert mindig az adott kornak megfelelő, korszerű hősi eszményt magasztalja (vö. V. I. Propp, *Russzkij geroicseszkij eposz*. Moszkva, 1958. 5—6). A változó társadalmi-történelmi körülmények között a hősi eszmény is megváltozik, annak művészi kifejezésmódjával együtt. Megváltozik a hős alakjának és tetteinek megítélése és ábrázolása, lényegesen megváltozik az ellenfelek ábrázolása, (a korai epika a természeti erőket és a törzs történeti ellenségeit is szörnyeknek, démonoknak ábrázolta, a fejlett epikus alkotások eljuttottak a történeti ellenség többé-kevésbé hiteles, reális ábrázolásáig); megváltozik a nők szerepe és megítélése, a csataleírások technikája, sőt maga a világkép is. (Minderről részletesen ír Meletyinszkij, a *Proiszhozsdenie geroicseszkogo eposza* [Moszkva, 1963] című munkájában, s lényegében ennek gondolatait tartalmazza *Az epikus költészet* [Folcloristica I. 13—104] című tanulmánya).

A következőkben az énekekben kifejezett hősi eszmény (amely természetesen minden korban a gazdasági-társadalmi viszonyok függvénye), a világkép, gondolkodásmód és művészi ábrázolásmód változásait vizsgálva megkísérlem nyomon követni az északi-osztják hősi énekek történeti fejlődését és meghatározni ennek fontosabb szakaszait. Azoknak az évszázadoknak a során, amelyekben az északi-osztják hősi epika létrejött és virágzott (s egyáltalán amíg keletkeztek új hősi énekek), gyökeresen megváltozott az osztják nép gazdasági élete, társadalmi berendezkedése, hitvilága, talán a lakóhelye is. Ha más adataink nem volnának erre, mint a következőkben látni fogjuk, mindez határozottan kiderül magukból a hősi énekekből is.

Az elemzés során nem fogok kitérni a déli-osztják hősi énekekre, úgy látom ugyanis, hogy ezek lényegbevágóan különböznek az északiaktól. Külön kutatási feladat volna kimutatni e különbség pontos mértékét és okait, de ez csak akkor lesz lehetséges, ha nagyobb számú déli-osztják hősi ének fog rendelkezésünkre állni. Keleti-osztják hősi éneket pedig még egyetlenegyet sem adtak ki, a fenti okokból elemzésemet egyelőre az északi-osztják anyagra korlátozom.

Tudomásom szerint az északi-osztják hősi énekeknek még semmiféle genetikus rokonságát sem sikerült kimutatni, eltekintve attól, hogy némelyiknek északi-vogul változata is van. Ez utóbbi aligha közös obi-ugor örökség, sokkal inkább osztják hatás a vogul népköltészetben, ennek bizonyítására azonban itt nem vállalkozhatom. Nem célom továbbá az osztják hősi epika nemzetközi párhuzamainak és rokon motívumainak a kimutatása sem, csak azért hivatkozom néhány egyezésre (altaji tatár,

orosz, sumér, asszír-babiloni és kaukázusi párhuzamokra), hogy ezáltal az északi-osztják hősi énekek stadiális-tipológiai fejlődését jobban megvilágíthassam. Hangsúlyozom, hogy ezeket az egyezéseket csak tipológiainak tekintem; ha közülük a jövőben valamelyik esetleg vándormotívumnak fog bizonyulni, ezt ma még nem tudjuk kimutatni. Egyébként a hősi epika nem is lépi át olyan könnyedén az etnikai határokat, mint például a mese (vö. Meletyinszkij i.m. 1971. 53).

A korai hősi epika fő témái a heroikus nőszerzés (illetve az elrabolt feleség visszaszerzése) és az apáért állott bosszú voltak; valamint a földnek szörnyektől való megtisztítása, az utóbbi azonban általában az előző témák valamelyikével kapcsolatban fordul elő, önmagában inkább csak a kultúrhéroszokról szóló archaikus, hősepika előtti mondákban. Bizonyos archaikus alkotásokban ezekhez járul még bizonyos javak, pl. a tűz, esetleg a víz, fa, gabona megszerzése azok gazdaszellemeitől. (Eredetileg szintén kultúrhéroszi tett.) Nagyjából ezek az alaptémái az északi-osztják hősi énekek nagyrészének is.

A továbbiakban, a felesleges ismétléseket kerülendő, az önmagukban amúgy sem sokatmondó címek helyett, az énekekre csak a megjelenési sorrendjük száma szerint fogok hivatkozni, a következőképpen:

Osztják népköltési gyűjtemény. Közzéteszi Pápay József. Bp.—Leipzig, 1905.
3—68. lap. *A münkeszi hadisten éneke* = 1.
69—99. *A pelimi isten éneke* = 2.
100—137. *Bálványhegyfoki ének* = 3.
138—218. *Nadym vidéki ének* = 4.

Osztják (chanti) hősénekek. Reguly Antal és Pápay József hagyatéka.
I. Közzéteszi Zsirai Miklós. Bp., 1944.
2—165. *Obdorszki ének* = 5.
166—487. *Jeli város éneke* = 6.
II. Közzéteszi Zsirai Miklós. Bp., 1951.
4—119. *Ob falu éneke* = 7.
120—179. *A szentséges Ob görbületének éneke* = 8.
180—255. *A fejedelem fölnevelkedésének éneke* = 9.
256—379. *Szamesz várának éneke* = 10.
III./1. Közzéteszi Fokos Dávid. Bp., 1963.
14—170. *Az Aranyfejedelemnek ő éneke* = 11.
III./2. Közzéteszi Fokos Dávid. Bp., 1965.
4—261. *Szoszvaközépi ének* = 12.

Ostjakische Heldenlieder. Aus József Pápay's Nachlass herausgegeben von István Erdélyi. Bp., 1972.
12—163. *Ték-öreg éneke* = 13.
164—255. *A lyukas kőszikla áttörésének éneke* = 14.
256—341. *Bálványhegyfoki ének I.* = 15.
342—467. *Bálványhegyfoki ének II.* = 16.

Az eddig kiadott északi-osztják anyagban öt fő típust különböztethetünk meg: *férjszerző, apai bosszúok, idegen ellenség (álnok sógorok), a hős fölnevelkedése* és *feleségszerző* típust (lásd Demény: NyIrK. XXI, 33—43. Ugyanitt ismertettem az egyes énekek cselekményét is, ezért a továbbiakban erre nem térek ki részletesen.) Tudva, hogy az igen gazdag török-mongol hősi epika mindössze négy alaptípusra vezethető vissza (lásd Lőrincz László, *Az altaji török hősi epika.* Népi kultúra — Népi társadalom 1975. 221—36), feltételezhetjük, hogy újabb típusok már nem fognak a kiadatlan északi-osztják anyagból előkerülni. Kimutathatjuk azonban még egy archaikus típus egykori meglétét is, amely

a múlt században régen nem élt már, de amelynek töredékei még felismerhetőek a 8. és 10-ben. Az elemzést ezzel a típussal kezdem.

a) Az archaikus típusban a hős — miután feleségének városa védelmében megsebesítette a Járványvész-fejedelmet — egy csodamadár tanácsát követve a túlvilágra jut, ahol, talán azon hiedelem alapján, hogy a sebet az tudja meggyógyítani, aki ütötte, meggyógyítja a sebesült Járványvész-fejedelmet, aki hálából hozzáadja a lányát feleségül, majd visszabocsátja a földre. A 8-ban a hőst és öccsét szamojéd ellenfelejk legyőzik és az Obba dobják, a Vízkirály lánya azonban megmenti őket, a Vízkirály mindkettejüket gazdagon megajándékozza, majd a hősöket visszaküldi a földre. E két epizód sokkal régiesebb, mint az a két ének (a 8. és 10.), amelynek részei. Az egyezés nyilvánvaló: a hős mindkettőben a víz alatti másik világból vesz magának feleséget, mégpedig egy hatalmas mitológiai személy lányát.

Ennek az archaikus, csak átdolgozott töredékekből ismert stádiumnak a hősi eszményét még kikövetkeztetni is alig tudjuk. Úgy látszik, hogy a megéneklendő hőstett ebben a korban maga a túlvilágra jutás és a szellemek jóindulatának elnyerése volt. Ehhez járul a 10-ben a gyógyítás is, itt ezzel nyeri el a hős a szellem jóindulatát, míg a 8-ban a jóindulat s a szellem segítsége indokolatlan marad, illetve talán a Vízkirály lányának szubjektív választásán alapszik. Viszont ha így van, éppen ez lehetett a megéneklendő: a szellemek kiválasztotta hős dicsőítése. A fentiek mellett természetesen a hőstetthez tartozott a heroikus házasság is, amelynek e két ének legősibb formáját őrizte meg (lásd Propp i.m. 35).

Ennek az archaikus kornak a hőse igen közel állt a sámánhoz. A gyógyítás a sámán feladata volt, s tevékenységéhez a túlvilági utazás is elválaszthatatlanul hozzátartozott.

A másik világról való házasodás mellett kiemelendő archaikus vonása e cselekménytípusnak, hogy nem szól harcokról (l. Propp i.m. 35). A Járványvész-fejedelem megsebesítése bizonyára nem tartozik ide, az szervesen beleillik a *férjszerző* típusba (sőt a 10-ben voltaképpen ez az egyetlen hőstette a főszereplőnek), a túlvilági út már nem. Archaikus vonás az is, hogy a mitológiai személy nem ellenséges (l. Propp i.m. 88). A 10. idevonható epizódjában a Járványvész-fejedelem sem az: nem áll bosszút megsebesítőjén, sőt hálából a gyógyításért még a lányát is hozzáadja. Megjegyzendő még, hogy a tündérlányok mindkét epizódban egyértelműen rokonszenvesek. (Bár a Járványvész-fejedelem lánya elég passzív szereplő.)

A „túlsó világ" mindkét ének szerint az Ob vize alatt van. Az odajutás módja azonban különbözik. A 8. megfelelő epizódja hasonlít az orosz *Szadko* c. bilina befejező részéhez. Szadkót a Tengeri Cár követelésére a tengerbe dobják, pontosabban egy deszkán a tengerre teszik; Szadko a deszkán elalszik, és a Tengeri Cár palotája előtt ébred fel, a víz alatt. A Tengeri Cár magánál akarja tartani, és az egyik lányát hozzáadja feleségül, de Szadko csodás módon visszajut a földre. Propp szerint ez az orosz bilinák egyik legarchaikusabb epizódja (i.m. 36, 87—88).

A 10-ben a víz alatti túlvilágról szóló elképzelések keveredtek egy olyannal, miszerint a világok vízszintesen helyezkednek el egymás mel-

lett, s a világtenger vagy folyó választja el őket. A hős itt csónakját az Ob vizére taszítja, három evezőcsapást tesz, majd elalszik; felébredve a Járványvész-fejedelemnél találja magát, aki „vizes tetőrúdú tetőrudas házban", tehát az Ob vize alatt lakik. Vissza hasonlóképpen jut. Mindez a Szadkóra is emlékeztet. A csónakban való evezésnek azonban csak akkor van értelme, ha a hős a túlsó partra igyekszik. Az Ob itt a világtenger helyett szerepel. A világtengeren való átjutásnak ez a módja halványan emlékeztet a Gilgames-eposzra, ahol Gilgames százhúsz evezőcsapást tesz, mindenik után eldobva evezőjét, és újat véve elő, hogy hajójával átjusson a Halál-tengerén Um-napistenhez (l. *Gilgames. Agyagtáblák üzenete*. Vál. és a jegyzeteket írta Komoróczy Géza. Bp., 1974. 146).

b) A férjszerző típushoz tartozó énekek **(10., 14., 16.)** a legrégebbiek. Ezekben egy távoli fejedelemlány valamilyen csodaállattal viteti magához a hőst, akit férjéül kiválasztott, aki aztán megmenti a lány városát a vichliktől (démonoktól) a **16**-ban; illetve a betegségektől **(10.)**, a **14**-ben pedig apósa és sógorai egy próbának vetik ala, de ebbe ők maguk pusztulnak bele.

Úgy látszik, hogy abban a korban, amikor ezek az énekek keletkeztek, a közösségnek a betegségektől és a démonoktól való védelme számított hősi cselekedetnek; az utóbbiak a természeti erők megszemélyesítői voltak, de talán a törzs történeti ellenségeit is képviselték. Hősi cselekedet volt továbbá a föld közhasznú átalakítása, valamint a földnek szörnyektől való megtisztítása. A **14**-ben a hős töri át a „lyukas kősziklát", amelyen keresztül a vándormadarak feljuthatnak délről az osztjákok lakóhelyére. Ez tulajdonképpen kultúrhéroszi tett, és nem annyira a hősi epikára, mint inkább a korábbi mítoszokra jellemző. A **16**-ban a hős elpusztítja a csodamadarakat, hogy az emberiséget megszabadítsa tőlük. A motívum egyébként egyáltalán nem illik bele ebbe az énekbe, noha a vogul töredékes prózai változatban is előfordul (VNGY. II. 119—23. A motívum előfordul még VNGY. II. 185.).

Az énekek hőse, aki megküzd a vichlikkel, és kardjával öli meg a csodamadarakat **(16.)**, nyilával töri át a „lyukas kősziklát" **(14.)** és sebesíti meg a Járványvész-fejedelmet **(10.)**, már igen közel áll a tulajdonképpeni hősi epikai hőshöz, de még archaikus, sámánisztikus és kultúrhéroszi vonásokat is hordoz. A sámán feladata volt a közösségnek a betegségek ellen való védelmezése; a hős elsősorban nem fizikai erejével, hanem mágikus tulajdonságai révén győzi le a Járványvész-fejedelmet: saját lábszárcsontjából vágott hegyű nyíllal lő rá. Az is sámánisztikus vonás lehet, hogy a **16**-ban a sebezhetetlen démonokkal küzdő hős segítőszellemét, a démonok sebezhető pontját megtudakolandó, előbb Num Tóremhez, a főistenhez küldi, majd ennek elutasító válasza után a Vízkirály lányához (egyik feleségéhez, a hős azonos a **8.** hősével). Az viszont, hogy a hős utat készít a vándormadaraknak, s ezzel az osztják népnek is hasznot hajt, a kultúrhéroszokra jellemző.

Mint a fentiekből kitűnik, a harcok leírása archaikus, sőt az idetartozó énekek nem is szólnak feltétlenül harcokról, ami szintén igen régies vonás. A mitológiai személyek itt már ellenségesek, akikkel meg kell, viszont már meg is lehet küzdeni, ami mindenesetre a szemlélet óriási fejlődését bizonyítja (Propp i.m. 34—6).

Az énekek hősnői már nem természetfelettiek, hanem osztják fejedelmek lányai, illetve húgai; de még rendelkeznek bizonyos varázserővel. (Fontos megjegyezni azt is, hogy egyértelműen rokonszenvesek.) A hőst óriási csodamadárral (**14.** és **16.**) vagy táltos lóval (**14.**) vitetik magukhoz. Tudtommal egyedülálló, hogy nem a hős indul nőszerezni, hanem a lány v i t e t i — nem is h í v j a — magához. Megmaradt valamelyes nyoma a hősnők eredetibb, túlvilági voltának is. A **16**-ban t e n g e r e n t ú l r a viszi a hőst a madár; megmaradt a vízen túlra vivés emléke a **10**-ben is, ahol az Ob vizéből menti ki a madár a hőst, és viszi el a lányhoz. A „túlsó világot" tehát már nem víz alatt, hanem vízen túl képzelték el.

A **10.** kerettörténete a hős és rokonai ellenségeskedéséről más változatokban nem fordul elő, ez más korszakban, többszáz évvel a *férjszerző* típus létrejötte után keletkezett, mint erre még visszatérek. Belekerült két olyan, az ének cselekményébe nem illő motívum is, mint a hős fegyverkapása (az *apai bosszúok* típusból) és elindulása (*a feleségszerző*ből). Ez a kiegészítés valamelyik énekes viszonylag új leleménye lehet.

c) Az apai bosszúok típushoz tartozó két éneknek (**1.** és **2.**) a tárgya: a még gyermek hős elől eltitkolják apja halálának körülményeit, felnőve véletlenül mégis megtudja, hogy megölték, és bosszút áll a gyilkosokon. A hősi cselekedet itten nyilvánvalóan a vérbosszú, vagyis az íratlan törvény betöltése, „a kollektív nemzetségi normáknak individuális hőstettekben való realizálása" (Meletyinszkij i.m. 1971. 49).

A bosszú a **2**-ban összekapcsolódik bizonyos javaknak (ez esetben az íjkészítésre alkalmas fának) azok gazdaszellemeitől való megszerzésével és a földnek a szörnyektől való megtisztításával is, mint arra Bán Aladár már 1906-ban rámutatott. A pelimi hős ugyanis nagybátyja intelme ellenére a folyón túli erdőbe megy, „íjcsinálásra alkalmas fát megy keresni a rengetegbe; föl is találja a bűvös fát, de a fa nemtője megjelenik, s neki sok veszedelemmel kell megküzdenie, míg megszerzi a csodaerejű fát" (l. tőle: *Osztják népköltési gyűjtemény*. Ethn. XVII, 173). A „fa nemtőjétől", a ménkek (démonok) húgától tudja meg a hős, hogy apját a ménkek ölték meg, akiken később bosszút áll. Az íjnak való fa, úgy látszik, a szellemek védelme alatt állott, így válik érthetővé a hős felháborodása és rossz előérzete a **16**-ban, amikor arra kérik, hogy íjat készítsen. A **16**-ban azonban a fejedelemlány küldte csodamadár rabolja el a hőst az erdőből, tehát az ének a fenti gondolatot elejti.

A javak megszerzése inkább a kultúrhéroszokról szóló mítoszokban gyakori, de a hősi epikában is előfordul; egyik leghíresebb példa erre a Gilgames-eposz Humbaba-epizódja, illetve előzménye, a *Gilgames és Huwawa* c. sumér eposz, amelyben Gilgames és Enkidu éppen fát szereznek, mint az osztják ének hőse is (Gilgames 103—20; *„Fénylő ölednek édes örömében . . ."* A sumér irodalom kistükre. Válogatta és fordította Komoróczy Géza. Bp., 1970. 26. sz.).

Lényeges változás a **2**-ban a fentebb elemzett archaikus típushoz képest, hogy míg ottan a szellemek m e g a j á n d é k o z t á k a jóindulatukat elnyerő embert, itt k i k e l l v í v n i tőlük a javakat. A harc a **2**-ban hasonlít a **16**-ban leírthoz, itt is hét sebezhetetlen démonnal küzd meg a hős. A harc leírása az **1**-ben már „modernebb", de még itt

is egy magányos hős küzd egész csapat démonnal. Még újabb volna itt a Lonch-sát-jagali elleni harc epizódja, de mivel a ránk maradt változatban ez sehová sem kapcsolódik, és az ének többi részénél jóval későbbi vonásokat mutat, feltehetőleg utólag került az énekbe, bár ezt kellő számú változat híján nehéz egyértelműen eldönteni.

A mitológiai személyek ezekben az énekekben ellenségesek, akár a *férjszerző* típusban. Az énekek hősnői tündérek (a ménkek húga, illetve az **1**-ben a hattyútündér), ez a *férjszerző* típussal szemben az archaikusra emlékeztet; itt viszont egyértelműen negatív szereplők, a hős ellenségei és apja halálának okozói, akiken éppen ezért a hős szörnyű bosszút áll. (A tündér ellenségessé válása fejlődést jelent, Propp i.m. 116—7.). Ami az énekek világképét illeti, lehetséges, hogy a **2**-ban a folyón átkelő hős a démonok lakta „túlsó világba" kerül. Egyébként azt látjuk, hogy a világkép kezdi a reálisat megközelíteni.

A hős már nem mágikus képességei, hanem bátorsága és fizikai ereje, illetve az **1**-ben teljesen reális harci cselei segítségével győz, tehát már igazi hősepikai hős. Mágikus képességeire csak az **1**-ben előforduló medvévé változás emlékeztet, ez azonban a Lonch-sát-jagali epizódban van, tehát feltehetőleg csak igen későn, utólag került az énekbe, (mint látni fogjuk állattá változás csak a viszonylag legújabb énekekben fordul elő).

Az *apai bosszúok* típus megközelítőleg abban a korszakban keletkezhetett, amelyikben a *férjszerző*, de mint a fentiekből kitűnik mégis valamivel újabb.

Az apáért állott bosszút tárgyaló énekekben több népnél is kialakultak bizonyos közös motívumok, amelyek talán közös őstípusokra mennek vissza, de elvileg egymástól függetlenül is kialakulhattak. Az **1.** hőse gyermekkorában játék közben összeveszett játszótársaival, akik haragjukban kibeszélték a titkot; tőlük hallott apja gyilkosairól. Hasonló tárgyú altaji tatár énekben Kan Püdei (Radloff, *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Siberiene*. I. 24—8) és a kaukázusi adige hősmondában, az ún. nárt-eposzban Asamez ugyanígy értesül először apja halálának körülményeiről. A hasonló motívumok felhasználása mindenesetre a hősi epika hasonló fejlettségére vall.

d) Az idegen ellenség (álnok sógorok) típus más korszakból származik. Egészen más problematikát tárgyal, egészen más eszközökkel. Valószínű, hogy létrejöttét — ámbátor ezt utólag csaknem lehetetlen pontosan megállapítani — többszáz év választja el amazokétól. Az idetartozó énekekben (**7.** és **11.**) a hős, mivel népe éhezik, idegen (déli, talán szabir) származású felesége rokonaihoz folyamodik segítségért, akik azonban az élelemhozás ürügye alatt haddal jönnek, és megtámadják a hős testvéreit. A **11**-ben a hősnek is ez a kívánsága, mert úgy gondolja, hogy testvérei őt kisemmizték, utóbb azonban mégis segítségére siet az öcscsének. Végül leverik az ellenséget. (A **7**-ben egy másik településből — más törzstől? — is kapnak segítséget.)

Az énekben kifejezett hősi eszmény a közösségről való gondoskodás és a közösségnek az idegen ellenség elleni védelme volna, már amennyiben a bennük szereplő nemzetségfők ezt tennék. Valójában a törzsek (népek) közti viszályoknak, közelebbről az osztjákok és talán a szabirok viszályának (az utóbbiak a XIII. század előtt feltehetően az

osztjákok déli szomszédai voltak), valamint az osztják nemzetségeken belüli viszályoknak reális, sőt — hősi epikáról lévén szó — meghökkentően realisztikus ábrázolását kapjuk. A reális ábrázolást természetesen nem a harcok leírásának költői túlzásaira vagy a stilizált ismétlésekre értem, hanem az osztják nemzetségfők önző, távlatilag öngyilkos politikájának kendőzetlen bemutatására (főleg a 11-ben). A bírálat azonban sehol sincs kimondva, sőt úgy látszik, hogy a nép mindezek ellenére is kitartott az ideig-óráig még felülkerekedő nemzetségfők mellett.

Újszerű vonás a törzseknek (nemzetségeknek) a közös ellenség elleni összefogása, valamint a 7-ben a „diplomáciai tárgyalás", amikor a főhős — öccsével előre megbeszélt — különböző ígéretekkel próbál rávenni egy másik nemzetségfőt, hogy az a segítségükre siessen.

Az énekek hőse nagymértékben különbözik az eddig tárgyalt énekekétől. Elsősorban feltűnik passzivitása, öccse a kiemelkedőbb vitéz. A főhős tevékenysége a 7-ben jóformán arra korlátozódik, hogy feleségét annak rokonaihoz küldi élelemért, majd később segítségért megy. A harcban való részvételét az ének nem részletezi. A 11. hőse teljes passzivitással tűri, hogy a bátyja kisemmizze, majd a feleségét élelmet kérni küldi azzal a hátsó gondolattal, hogy annak rokonai pusztítsák el a bátyja városát, ami meg is történik. Csak miután meggyőződik róla, hogy felesége rokonai vele szemben is ellenségesek, mozdul ki végre tétlenségéből, s siet öccse megmentésére, s csak ettől kezdve viselkedik igazi epikus hősként. Az epikus hős passzívvá válására egyelőre nem tudok magyarázatot adni. A 7-ben a hősnek már nincsenek mágikus tulajdonságai, a 11-ben viszont egy hétig alszik egyfolytában, varázserejű hótalpakon éri utol az ellenséget, és könnyedén meggyógyítja az öccsét.

Az a — hősi epikában szokatlan — motívum, hogy a hős idegeneket hív segítségül, mégpedig felesége rokonait saját rokonai ellen, a 10. kerettörténetében is előfordul, amivel ezek szerint valószínűleg akkoriban egészülhetett ki a 10. jóval régebbi cselekménye, amikor a 11. létrejött.

Az ellenség a 7. és 11-ben már nem démon, hanem többé-kevésbé a történeti ellenség reális vonásait viseli. Még lova is van, szemben az osztjákokkal. (Megjegyzem, hogy a vichliknek is volt. Külön meg kellene vizsgálni, mi ennek az oka. Talán lovon járó történeti ellenség vonásai is keveredtek a vichlik alakjába.) A harc leírása ennek megfelelően szintén modernizálódott. A 11-ben egy hős küzd az ellenséges sereggel, legalábbis amikor az ének ábrázolja is a küzdelmet, a 7-ben osztják részről is egész csapat harcol, bár ezt az ének még csak igen kevéssé tudja érzékeltetni. (Természetesen a kettő közül a 7-é a fejlettebb forma.) Úgy látszik abban a korban kezdtek rátérni az északi-osztják hősi epikában seregek küzdelmének ábrázolására a korábbi magányos küzdőé helyett.

A hős felesége földi nő, nem tündér; az idegen ellenség rokona. Megítélése nem egyértelmű: a 7-ben ellenséges, a 11-ben viszont éppen a hős kényszeríti a vészthozó cselekedetre. E két énekben semmiféle földöntúli személy sem szerepel! A 11. főszereplőjének csodás hótalpaitól, s néhány költői túlzástól eltekintve minden reális körülmények

között történik. Tekintetbe véve az énekek problematikáját és természetfeletti erőktől mentes világképét az északi-osztják hősi epika véleményem szerint bizonyos szempontból az *idegen ellenség (álnok sógorok)* típusban érte el fejlődésének tetőfokát. A *feleségszerző* típus művészi eszközei ugyan jóval fejlettebbek, problematikáját és hitvilágát tekintve azonban igen nagy visszaesést jelent. Valamilyen okból igen nagy törés állhatott be az osztjákok fejlődésébe, ez okozhatta a hősi epika fejlődésének ellentmondásait.

e) A hős fölnevelkedése típus (9.) tárgya: a rabszolgafiú, akivel kegyetlenül bánnak, felnőve bosszút áll elnyomóin. Eddig egyetlen osztják változata jelent meg, ez stílusát, szerkezetét, sőt cselekményét tekintve hősi ének. Vogul változatai azonban (VNGY. II. 100—4 és 105—15) mitikus énekek. Az osztják változat talán a francia chansons de geste-ek enfances-szával állítható távoli párhuzamba. A hőstett a 9-ben az elnyomókon való bosszúállás. Az elnyomó orosz, de ez talán csak idegent jelent, a vogulban ugyanis az első változatban vogul az elnyomó, a másodikban szamojéd, bár megjelennek oroszok is. Az elnyomóknak viszont saját rokonai adják el a későbbi hőstettet. A hős kétségkívül a Világügyelő, de nem a mitológiai személy kalandjait látjuk, hanem egy reálisan ábrázolt osztják fiúét. Az énekben jóformán egyáltalán nem szerepelnek földöntúli lények, és nem történnek csodás események, eltekintve attól, hogy a hős úgy érzi, biztatást kap Num Tóremtől. A hősnek nincsen semmiféle mágikus tulajdonsága; ereje és bátorsága révén győzedelmeskedik elnyomóin, segítője, a Delvidéki-aranyos-király is egy reálisan ábrázolt osztják nemzetségfő (bár az ének szerint más nemzetiségű: martu. Talán mordvin?). A főhős aktív voltán kívül mindez megegyezik az *idegen ellenség (álnok sógorok)* típussal, tehát a 9. is nagyjából abban az időben keletkezhetett, mint a 7. és 11. Erre utal az is, hogy egy hős pusztítja el a nagyszámú ellenséget, valamint az ellenséges vezér levágásának szószerint egyező jelenete a 9. és 11-ben. Nincs kizárva, hogy ez csak a 9-nek, mint hősi énekknek a létrejöttére vonatkozik, s a téma monda vagy mitikus ének formájában ismert volt korábban is az osztjákok körében; a hősi epika virágzásának idején aztán hősi énekként fogalmazták meg. Az utóbbi feltevésnek azonban részben ellene mond, hogy a 9. aránylag fejlett társadalmi viszonyokat tükröz, szó van rabszolgák adás-vételéről, ami pedig a későbbi *feleségszerző* típusban még mint lehetőség is ki van zárva. Az ábrázolt társadalmi viszonyok feltehetőleg szintén az *idegen ellenség (álnok sógorok)* típussal való közelkorúságra mutatnak.

f) A feleségszerző típus az északi-osztják hősi epikában viszonylag igen későn jelenik meg. A feleségszerző hadjáratot tárgyaló énekekben a hős többnyire nagy kísérettel, sereggel megy lánykérőbe, az exogámiának megfelelően valamely távoli településre, más nemzetséghez, s hogy a lányt megkaphassa, súlyos harcokat vív a lány rokonságával és esetleg a vetélytársakkal is. A hősi cselekedet itten a közösségi elvárás, a nemzetiségi norma betöltése.

A *feleségszerző* típusnak a viszonylag legújabb voltára utal a művészi eszközök fejlettségén kívül az a tény is, hogy ebből maradt fenn a legtöbb ének; az eddig kiadott anyagnak pontosan a fele, nyolc ének idetartozó.

A *feleségszerző* típusnak feltehetően több száz évig tartó virágzása során több altípusa is kialakult. Két ének (a **8.** és a **15.**) a lányos család szempontjából tárgyalja az eseményeket. A többi hat ének közül valósággal kilóg a **3.**, amelyikben kivételesen nem a nőszerző hős, hanem egyik testvére (nagybátyja?) mondja el az eseményeket. A többiben olyan különbözőségeket fedezhetünk fel, amelyek két különböző társadalmi berendezkedésre és hiedelemvilágra, tehát két külön korszakra vallanak. Az **5.**, **6.** és a **12.** végén (és a **3.** végén is) utalás történik a hősök „bálványnyá ülepedésére", vagyis bálványként való tiszteletük helyére és a nekik bemutatandó áldozatokra. A hőskultusz kialakulásáról van szó. A korábbi énekek nem említenek bálványokat (lonchokat). A **13**-ban nincs „bálványnyá ülepedés", viszont áldozatot mutatnak be egy bálványnak, a szoszvafőinek, aki egy vogul ének (VNGY. II. 130—59) tanúsága szerint szintén énekhős volt. Ez a **13.** viszonylag késői voltára utal. A **4.** vége sajnos hiányos, így nem dönthetjük el teljes bizonyossággal, hogy volt-e benne „bálványnyá ülepedés", de a **4.** és a **13.** néhány olyan feltűnő egyezést tartalmaz, hogy egy korból való származásuk bizonyosra vehető.

Az **5.**, **6.** és a **12**-ben a haddal érkező hősök megkérik a lányt, a rokonsága adja is; a harc ezután robban ki, az **5.** és **6**-ban a lánykérő hősöket kelepcébe csalják, és megpróbálják elpusztítani, a **12**-ben megérkezik egy másik hős, akinek a lányt előzőleg a rokonai odaígérték, elrabolja a lányt, hadjárattal kell tőle visszaszerezni. E három énekben a szerkezete meglepő hasonlóságot mutat a *férjszerző* típuséval.

férjszerző	*feleségszerző*
— a hőst egy csodaállat elragadja;	— a hős lánykérőbe indul,
— a lányt a hős feleségül veszi,	— a lányt a hős feleségül veszi,
— hőstett,	— hőstett,
— hazatérés,	— hazatérés.

A négy pont funkcionális-szerkezeti szempontból nem különbözik. Az első pontban a hős a *férjszerző* típusban teljesen passzív, a *feleségszerző*ben aktív, de a lényeg mindkettőben az, hogy a hős kimozdul a lakóhelyéről. A hős aktivitásának, illetve passzivitásának megfelelően a lány a *férjszerző*ben aktív, a *feleségszerző*ben passzív szereplő. A harmadik pont, a hőstett nagyon is különbözik ugyan a két énektípusban, a *feleségszerző*ben a hős nem a lány rokonságáért, hanem éppen ellenük harcol, de a szerkezeti funkciója azonos: a hős valamilyen hőstettel vívja ki magának a lányt. Különös, hogy a *feleségszerző*ben is előbb van a házasság, azután a hőstett. Alighanem a *férjszerző* típus hatásával is számolnunk kell; a másik lehetséges ok: a jogi alap. Ezzel kívánhatták hangsúlyozni, hogy a hős jogos tulajdonáért küzd.

Az **5.**, **6.** és **12**-ben a főhősnek nincsenek mágikus tulajdonságai. A fentebb említett kiinduló aktivitásával szemben meglehetősen passzív. Öccse az aktív szereplő, nélküle nem is lehetne nőszerző útra indulni (ez főleg a **12**-ben hangsúlyozódik). A főszereplő ugyan szintén vitéz, de előfordul, hogy a hareban alulmarad, az **5.** és **6**-ban az öccse menti meg, sőt a **12**-ben az egyik szövetségesére szorul. (Szövetséges a **6.** nőszerző hadjáratában is részt vesz, ennyiben ezek az énekek a **7**-kel is kapcsolatot mutatnak.)

A harc minden esetben a reálisan ábrázolt osztják nemzetségek között folyik, a vetélytársak (a 12-ben a szövetségesek) között oroszok is feltűnnek. Egész csapatok, sőt az 5-ben vezényszóra egyszerre lövő páncélos hadseregek, küzdenek egymással. Az énekek ezt ábrázolni is tudják.

Az énekek más tekintetben is nagy fejlettséget mutatnak. Az osztják várak, kikötők, esküvői szokások stb. leírása majdnem etnográfiai pontosságú. A földrajzi színtér is valóságossá vált, a hősök csónakútjait az Obon és mellékfolyóin általában pontosan írják le. (Ez egyúttal bizonyíték arra, hogy ezek az énekek már az osztjákok mai lakóhelyén keletkeztek. A korábbi énekeknél ez még további vizsgálatot igényel.) Annál meglepőbb, hogy ismét megjelennek a mitológiai személyek, elsősorban Num Tórem, de mások is. A lonchok mellett házi és kapuőrző bálványokról, jélikről is szó esik, valamint áldozatbemutatásról az 5. és 12-ben. Egyes szereplőknek ismét vannak mágikus tulajdonságaik, így a 12-ben a főhős öccse és ellenfele is madárrá tud változni; szó van állattá változásról a másik két énekben is. Ez utóbbi motívumok feltétlenül visszalépést jelentenek az osztják epika fejlődésében.

A későbbi 4-ben és 13-ban a nőszerző hadjáratot tanácskozás előzi meg, amelyen a nemzetség minden fegyverfogható tagja (vagy talán: minden családfő) részt vesz. Ez a többi énekben nem fordul elő, a hős mindig a saját vagy legfeljebb az öccse vagy a felesége meggondolása alapján cselekedett. A tanácskozás, a katonai demokrácia megnyilvánulása, a hősi epikában újabb fejlemény, egészen előre mutat a legfejlettebb alkotásokig, sőt az Íliászig. Persze a tanácskozás nem sokat jelent, gyakorlatilag — akárcsak az Íliászban is — a vezérek akarata érvényesül.

Másik, csak a 4. és 13-ban megtalálható, motívum a vízi szörnyekkel való harc, (sőt a 4-ben erdei szörnyekkel is); amelyek a nőszerző sereget útközben megtámadták (4.), vagy a lány városát őrizték (13). Az eddig tárgyalt énekekben nem jelentek meg ilyen szörnyek, ha esetleg történt is említés róluk. Kérdés, hogy az osztjákok mennyire hittek ezek létezésében, és mennyire volt a szörnyek szerepeltetése pusztán művészi elem.

A 4. töredék, nem tudjuk, hogyan szerezték meg a lányt, a 13. viszont abban is különbözik a többi énektől, hogy ebben nincs szabályos lánykérés. Mivel — legalábbis egyelőre — egyetlen szöveg áll rendelkezésünkre, nem lehet teljes bizonyossággal eldönteni, hogy az itt elbeszélt minden előzmény nélküli orvtámadás egyszeri megoldás-e, vagy pedig arról van szó, hogy egy késői dekadens korban az énekek már csak közönséges rablótámadásokról szóltak, s elmaradt a jóhiszemű lánykérés. Hasonló orvtámadás előfordul a 12-ben is, de ott a lányrablókat támadják így meg. A 13. megoldását mindenesetre viszonylag későinek kell tartanunk.

A 4. és a 13. hősei között vannak mágikus (sámáni?) erejűek. A legkiemelkedőbb hős ezekben sem az ének tulajdonképpeni főszereplője, hanem annak öccse. A 4-ben a hős öccse saját lábszárából vágott hegyű nyíllal lövi át a „varjúorr rajzos tarka sziklát", így törve utat a lányos város felé (ez ismét az utóbbi túlvilági voltára emlékeztet); a 13-ban a hős először kutya képében hatol be a várba, ahol a

lány lakik. Mindez a legrégebbi epika felé való visszakanyarodást jelenti.

A 8. és a 15. a lányos család szemszögéből nézve mondja el a nőszerző hadjáratot. Tudomásom szerint a hősi epikában ritkaság az ilyesmi. Létrejöttéhez bizonyára hozzájárult a variálási szándék is, ebből kiindulva valamivel későbbinek tarthatjuk ezeket, mint a jellegzetes *feleségszerző* énekeket (az 5., 6. és 12-t). Tekintetbe véve, hogy a 15. is szerepeltet aktív víziszörnyeket, közel korúnak kell tartanunk a 4. és 13-kal, a 13. orvtámadását is figyelembe véve mégis valamivel korábbinak. Mivel a lánykérők a hős feleségét is meg akarták szöktetni, a hőstett mindkettőben (a 8. és 13-ban) a házasság védelme. Ez viszont elterjedt a hősi epikában, a mongol hősi énekektől a Rámájanáig, sőt a trójai mondakörnek is ez volt valaha az alapja.

E két ének szerkezete lényegében megegyezik a fentebb bemutatottakkal:

— lánykérők érkeznek,
— a lányt feleségül veszik,
— hőstett,
— hazatérés (a hősök hazatérnek a harcból).

Érdekes, hogy itt az elején a hős nem távozik el hazulról, az ének mégis hazatéréssel végződik, talán a korábbi szerkezeti megoldások analógiájára. A hős itt harc vagy az ellenség üldözése közben kerül el hazulról. A harc ábrázolása igen fejlett, mindkét énekben seregek küzdenek seregek ellen; ezt a 15. érzékeltetni is tudja, a 8. már kevésbé. A hősök mágikus erejéről nem esik szó, s csodás események sem történnek, eltekintve a 8-ba beleékelődő archaikus motívumsortól és a 15. vízbe esetteket felfaló víziszörnyeitől. A 15-ben a hős öccse a legkiemelkedőbb vitéz. Az idegen származású feleség mindkét énekben álnoknak bizonyul, megszökne az ellenséggel, amiért meg is bűnhődik. Egyik énekben sincs „bálványnyá ülepedés", ez a 13-kal való közelkorúságot bizonyítja.

A fejlődési rendben legnehezebb elhelyezni a 3-t. Ebben mint hősi cselekedet a feleségszerzés mellett a bosszú is szerepel, a rokonság elindul a lánykérőket ért támadást megbosszulni. (Kevésbé hangsúlyozottan az 5-ben is előfordul hasonló motívum.) Az eseményeket nem a házasulandó hős, hanem egyik testvére (nagybátyja?) mondja el. Tekintve, hogy itt is feleségszerző hadjáratról van szó, nem tételezhetjük fel, hogy a 3. a *feleségszerző* típus létrejötte előtt keletkezett volna. Ellenségként viszont menkeket szerepeltet, ami sokkal régebbi stádiumra utal, ugyanúgy, mint az Ob torkolatának mélyebbre ásatása, (hogy több hal jöhessen fel a tengerből), ami szintén ősi, még hősepika előtti motívum. Az viszont, hogy a legyőzött ellenséget nem ölik meg, hanem munkára fogják egészen új társadalmi berendezkedésre való motívum, szemben a többi *feleségszerző* énekkel, amelyekben még a földön fekvő sebesülteket is kíméletlenül megölik. Felvetődik itt még az a kérdés is, hogy az osztjákok nem az oroszoktól látták-e a hadifoglyok munkára fogását, esetleg csak a XVIII—XIX. században. Ezt cáfolná, hogy az osztják „fejedelemségek" 1600 táján történt megszüntetése után a hősi énekek már aligha bővültek újabb motívumokkal.

A 3-ban megván a „bálvánnyá ülepedés", ami az 5., 6. és a 12-kel kapcsolja össze, a feleségért viszont t e n g e r e n t ú l r a mennek, (amelyen az énekhős varázserejű rénszarvasokkal jut át), s ez sokkal régebbi időkre mutat vissza, szemben a többi feleségszerző ének földrajzi konkrétságával. Lehetséges, hogy a 3. a legújabb északi-osztják hősi ének; a hősköltészet hanyatlásakor alkothatta valamelyik énekes szervetlenül összehalmozott régi motívumokból.

Mint láttuk, az északi-osztják hősi epika fejlődése során hatalmas változásokon ment keresztül. A mitikus színteret felváltotta az Obvidék, a mitikus hőst a reálisan ábrázolt nemzetségfő, a vichliket és ménkéket a történeti ellenség többé-kevésbé hiteles rajza. A fejlődés korántsem volt egyenes vonalú, igen nagy törést, majd visszakanyarodást mutat.

Korábban szokás volt az északi-osztják hősi énekek archaikus voltát hangsúlyozni, az elemzés azonban azt mutatja, hogy bár régiek, korántsem lehet mindeniket stadiálisan archaikusnak mondani: vannak köztük fejlett alkotások is. Meletyinszkij (1963, 89—90) szerint az osztják énekek a tulajdonképpeni hősi epika előtti stádiumot képviselik, de úgy látszik, hogy csak a Patkanov-féle déli-osztják gyűjteményt ismerte. A művészi megformálást tekintve a legfejlettebb északi-osztják énekek a délszláv hősi epikához állanak közel; témájukat, világszemléletüket tekintve azonban az északi-osztják hősi énekek megrekedtek egy korábbi stádiumban, ami az osztjákok megrekedt, sőt visszaesett történelmi fejlődését tekintve teljesen érthető. A társadalmi-történelmi feltételek nem tették lehetővé a hősi epika legfejlettebb létrejöttét. Valószínűleg ezzel függ össze az északi-osztják hősi énekek bonyolult stílusa is: a hősi epika tovább nem fejlődhetvén, stílusában bonyolódott.

Munkácsi úgy vélte (*A vogul-osztják hőséneknek kora.* Körösi Csoma Archivum. 241), hogy az osztják hősi énekek tatárjárás előttiek, mert később az osztjákoknak már nem volt lehetőségük önálló hadakozásra. Az énekekben említegetett várak azonban a tatárjárás után is fennálltak, amíg a kozákok 1600 táján le nem rombolták őket, s hadakozások is folytak. Ezért a *feleségszerző* típus létrejöttének idejét hozzávetőlegesen a XIII—XVI. századra teszem. A szabirokat említegető *idegen ellenség (álnok ságorok)* típusú énekek viszont feltehetően tatárjárás előttiek, mert azután e nép már nem szerepel a történelemben. A tatárjárás visszavetette az osztjákok fejlődését, ezzel magyarázható, hogy a *feleségszerző* típus sok tekintetben visszalépést jelent a korábbi énekekhez képest. A *férjszerző* és az *apai bosszúok* típusokat olyan különbségek választják el az előbb említettektől, hogy a társadalmi-gazdasági változások viszonylagos lassúságát is figyelembe véve létrejöttüket több száz évvel korábbra tehetjük. A 8. és 10-ben fennmaradt töredékek tanúsága szerint pedig az osztják epika kezdetei még korábbra, talán az I. évezred közepéig is visszanyúlnak.

DÉMÉNY ISTVÁN PÁL
Aiud, str. Lenin nr. 77

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

A 'TULAJDONT ŐRZŐ SZEMÉLY' JELENTÉSMEZŐ JELÖLÉSE ÉS TAGOLÁSA A ROMÁNIAI MAGYAR NYELVJÁRÁSOKBAN

1. Hogy a 'tulajdont őrző személy' kiragadott jelentésmező jelölésére és tagolására milyen nyelvi jellel élnek a romániai magyar nyelvjárások különböző egységei, hogy az egyes nyelvjárási egységekben e jelek hogyan függhetnek össze, milyen részrendszert alkothatnak, annak felderítésére a Romániai magyar nyelvatlasz kérdőfüzete megfelelő mennyiségű címszót, illetőleg kérdést szentelt. Címszóként a kérdőfüzetbe került mindenekelőtt az egyes állatcsoportok: nyájak, csordák őrzésével megbízott személyek szorosabban összefüggő nevei, elnevezései, a birkákat, a juhnyájat őrző *juhász*, a minden este hazahajtott tehéncsordát őrző *csordás*, az egész nyáron kinthálló gulyát őrző *gulyás*, a csürhét őrző *kanász*. Sajnálatos, hogy a szintén e szócsoporthoz tartozó *csikós* nem került bele a kérdőfüzetbe. E szócsoporttal távolabbi, de egymással ugyancsak szorosabb kapcsolatban levő, a földterület-egységek őrzésével megbízott személyek elnevezései már nem kerülték el a kérdőfüzet összeállítóinak a figyelmét. Így került kikérdezésre a mezőgazdasági földterületet őrző személy, a *mezőőr*, a szőlőtermő terület megőrzésére felfogadott személy, a *szőlőcsősz*, az erdőre felvigyázó személy, az *erdőőr*, de még a falu vagyonának, házainak, éjszakai nyugalmának őrzésével megbízott személy, az *éjjeliőr* címszó is. Ez utóbbival összefüggésben nem lett volna érdektelen a *vasúti őr* (bakter) nyelvjárási megfelelőit is felgyűjteni.

A nyelvatlasz anyagának összegyűjtésére egybeállított kérdőfüzetbe, a kiragadott jelentésmező feltehető jelölése nyelvjárási feltárásához, nyolc címszó került tehát bele: *juhász, csordás, gulyás, kanász*, illetőleg *mezőőr, szőlőcsősz, erdőőr*, valamint az *éjjeliőr*. A romániai magyar nyelvjárásokat átfogó, mintegy 140 kutatóponton összegyűjtött, a kiragadott jelentésmező jelölésére szolgáló szóanyag, mint alább látni fogjuk, hol szorosabban, hol lazábban összefüggő egységet, rendszert alkot; olykor az egyes nyelvjárási egységeken belül, kölcsönösen feltételezik egymást, s az egyes szavak csak a többi függvényében kapják meg a maguk jelentését. Azt a jelentésmezőt például, amelyet az egyes kutatópontokon felgyűjtött szóanyag együttesen jelöl, az egyes nyelvjárási egységek a jelek számától függően tagolhatják eltérő módon is. Nyelvföldrajzi összefüggések nyilvánulhatnak meg abban is, hogy bár a jelentésmező-tagolás ugyanaz, a tagolásra felhasznált jelek milyen összefüggésben állnak egymással, vagy a felhasznált jel a jelentésmezőnek melyik szegmentumára vonatkozik.

2. Az alábbiakban a kérdőfüzet címszavai — a kiragadott jelentésmező feltételezett szegmentumai — szerint külön-külön bemutatom az

összegyűjtött szóanyagot, felvázolom az egyes jelek szóföldrajzi elterjedését, majd összesítve azt vizsgálom, hogy nyelvjárási egységenként a tagolásnak és — a jelek összefüggéseinek módja szerint — a jelölésnek milyen típusai vannak.[1]

a) **Juhász** (Ki őrzi a juhokat?):

juhász (A: 2, 3, B: 1—4, 6—8, D: 1—6, E: 1—3, I: 1, J: 1—3, O: 1, 2, P: 1), *juhász* (R: 1), *juhàsz* (C: 2, 3), *juhász* (C: 1),

pásztor (G: 2, I: 2), *pásztòr* (C: 3, M: 13), *pásztor* (N: 3), *júpásztor* (M: 8, 11, 13), *júpásztor* (M: 2, 3), *jupásztor* (A: 1, E: 7), *júpásztor* (N: 4), *jupásztor* (F: 5),

majór (L: 6, 7, 12, M: 4, T: 5), *majòr* (M: 6, T: 3), *majᵃór* (M: 4), *màjor* (<L: 17>), *majár* (L: 11),

pakulár (B: 7, 10, E: 3—5, 7—13, F: 3, 5—7, 9—11, G: 1, K: 2, 3, 5, L: 1, 2, 5, 7, 11, 13, 15, 18, M: 1, 9, 10, 12, 14, 16, T: 5, 7, 11, 13, U: 7), *pakulár* (M: 6, 14, T: 13, 15), *pakulár* (K: 4, L: 13, 14, 16, 19, T: 4), *pokulár* (T: 12), *pakulár* (M: 18, T: 7, 10, U: 1), *pakulár* (M: 7, T: 2, 6, 8, U: 5, 6), *pakulár* (F: 1, 2, 8), *pakulàr* (E: 6, F: 4, 13, K: 1, L: <9>, 10), *pokulár* (L: 14), *pokulár* (T: 12), *pakullár* (B: 9), *pakurály* (R: 2),

bács (F: 12, L: 3, 4, M: 2, T: 14, U: 4), *bács* (M: 17, T: 1, 9, 14—16, 19, U: 1, 4), *bàcs* (L: 5, 9, 15, 17), *bács* (L: 6),

csobán (T: 3, 5, 11, 20), *csobán* (N: 2, T: 18, U: 2, 3), *csobány* (N: 1), *csobány* (M: 15), *csobáⁿ* (U: 8), *csobá* (T: 17), *šobán* (H: 1).

A romániai magyar nyelvjárásokban tehát a 'juhnyájat őrző személy' jelölésére hét heteronimát találunk: *juhász, pásztor, juhpásztor, major, pakulár, bács, csobán.* Szóföldrajzi elterjedésüket tekintve a magyar fejleményű *juhász* éles izoglosszában elkülönül. Máramarosban, Szamosháton, az Érmelléken, Biharban, Szilágyság nyugati részében, valamint a Bánságban — egy-két, még ellenőrizendő *pásztor, juhpásztor* adattól eltekintve — kizárólagos használatú. A Csernakeresztúrra telepített bukovinai csángók *juhász* szava esetében az új földrajzi környezet nyelvének hatása érvényesült.

A Szilágyságban (Bogdánd, Völcsök, Diósad) a *juhász* szó izoglosszáját felváltja a *pakulár* szóé; ettől keletebbre a román eredetű *pakulár* (vö. TESz.) nevet teljesen általános használatban találjuk Kalotaszegen, a Belső-Mezőségen, de — más elnevezések mellett — túlnyomórészt a *pakulár* használatos ettől keletebbre is. A mezőségi nyelvjárás délkeletibb részén (az Aranyos, a Maros és a Küküllők vidékén) a *pakulár* lexéma elterjedését csak szórványosan szakítja meg a *bács*, Udvarhelyszéken pedig a *major* elnevezés. Háromszéken a *pakulár* megint a *bács*, néhol a *csobán* szóval osztozik. Figyelemre méltó alakváltozat a lozsádi *pakurály*.

A szintén román eredetű *bács* meg a bajor-osztrák eredetű *major* (vö. TESz.) elnevezés tehát a *pakulár* izoglosszáján belül hallható. A *bács* néhány aranyosszéki és mezőségi (Harasztos, Mezőbodon, Szabéd,

[1] Az adatok lelőhelyét az adatok melletti nagybetű és indexszám jelöli; feloldásukat lásd: NyIrK. X, 58—9.

Marossárpatak), továbbá néhány háromszéki és Háromszékkel határos csíki faluban jelentkezik (Bikfalva, Bölön, Kézdialmás, Sepsibükszád, Csíklázárfalva). A *major* ebben a jelentésben a mezőségi és a székely nyelvjárás érintkezési sávjában bukkan fel (Nyárádkarácsonfalva, Bede, Jobbágytelke); e területen a *major* olykor szinonimaként osztozik hol a *pakulár*, hol a *bács* elnevezéssel. (Megjegyzendő, hogy mind a *bács*, mind a *major* névnek itt csupán egy részjelentése tükröződik. A *bács* meg a *major* jelentése e faluk nyelvjárásában tágabb: beletartozik egy-egy 'számadó juhász, főjuhász', 'fejőpásztor' vagy 'juhosgazda' jelentésmező-szegmentum is. E jelentésekben a *bács* is, a *major* is területileg sokkal elterjedtebb.)

Az ugyancsak román eredetű *csobán* (vö. TESz.) a moldvai csángó nyelvjárásban általános, a Székelyföldön a nyelvjárás szélső kutatópontjain bukkan fel (Kézdikővár, Tatrang, Árapatak, Krizba, Küküllősárpatak, Bun).

A fenti sajátos elnevezések mellett, a címben kiragadott jelentésmező más szegmentumainak jelölőivel szorosabb kapcsolatban álló elnevezést is találunk; ilyen a *juhpásztor* (ritkábban csupán *pásztor*). Területileg Gyergyóban és (egy-két délebbi település kivételével) Csíkban általános.

A fentebb felsorakoztatott és területileg körvonalazott heteronimák közül néhány, az izoglosszák érintkezési vonalain, egyik-másik helyi nyelvjárásban, szinonimává válik, így: *juhász* ~ *pakulár* (Szilágyperecsen, Sárosmagyarberkesz), *bács* ~ *pakulár* (Aranyosegerbegy, Csíkkozmás, Bölön), *juhpásztor* ~ *pakulár* (Kide), *pakulár* ~ *major* (Panit, Karácsonfalva, Siklód), *csobán* ~ *pakulár* (Nagymoha, Kóbor), *csobán* ~ *major* (Küküllősárpatak), *juhpásztor* ~ *csobán* (Kászonaltíz).

b) **Csordás** (Ki őrzi azt a csordát, melyet esténként hazahajtanak?): *csordás* (B: 2, D: 5, 6, E: 1, 2, 9, I: 2, J: 1, M: 15, O: 2, P: 1), *csördás* (A: 2, B: 1, 3—5, D: 1, 4, E: 5, 7, 10), *csordás* (C: 2, F: 1), *csordàs* (B: 7, E: 8), *csòrdás* (L: 6), *csᵘòrdás* (D: 2), *csᵘordás* (E: 4), *csᵘòrdás* (A: 3, B: 6, 8, 9), *csȧrdás* (J: 2), *csàrdás* (L: 13), *csàrdàs* (R: 2), *csârdás* (L: 14),

pásztor (A: 1, B: 5, E: 6, 11, 12, G: 2, M: 6, 9, 12, 16, T: 5, 7, 11, 20, U: 7), *pȧsztor* (M: 7, 18, N: 3, T: 1, 2, 7, 13, 14, U: 5), *pásztòr* (M: 17, U: 1), *pàsztor* (E: 6, F: 2, 4, 8, 11, L: 1, 5), *pàsztȯr* (L: 18), *pásztór* (C: 3), *pásztor* (C: 1, 2), *pásztòr* (M: 10, 14, 15, T: 14), *pásztor* (F: 10), *pásztȯr* (F: 7), *pásztar* (L: 16), *pásztàr* (G: 1, K: 3, L: 13, M: 1), *pàsztar* (F: 12, L: 10, 15, 17), *pàsztàr* (F: 9), *pásztᵘòr* (D: 3),

csòrdapásztor (K: 1, L: 12, M: 4, 5, T: 3), *csórdapásztor* (L: 11), *csordapàsztȯr* (K: 2), *csordapàsztor* (F: 5), *csordapásztor* (M: 2), *csȯrdapásztor* (F: 6), *csòrdapásztor* (M: 13, T: 19, U: 4), *csòrdapàsztor* (E: 2, 11, L: 1, 3, 5), *csòrdapásztor* (N: 4), *csȧrdapásztar* (L: 4), *csârdapásztar* (L: 2), *csȧrdapàsztar* (L: 19), *csàdapasztòr* (L: 8), *csàrdapásztȧr* (K: 4), *csȧrdapásztȧr* (L: 14), *csardapásztar* (R: 2),

márhapásztor (U: 3, 6), *marhapàsztòr* (F: 3),

tẹhẹmpásztor (M: 8, R: 1, T: 8—10, 18, U: 2), *tehempásztor* (L: 7, M: 3, 9, T: 15), *tẹhẹmpásztor* (T: 17), *tähämpásztor* (T: 6), *tẹhẹmpásztor* (M: 11), *tẹhẹmpásztor* (T: 16), *tehẹmpásztar* (L: 9), *tehẹmpàsztar* (K: 5), *tehempásztòr* (T: 4), *tehẹmpàsztor* (F: 1),

ünüə pásztòr (T: 12),

gujás (B: 10, E: 3, I: 1, J: 3, O: 1),

vákár (H: 1), *vakár* (N: 1), *vạkár* (N: 2, U: 8).

A romániai magyar nyelvjárásokban a 'csordát őrző személy' jelölésére tehát a következő heteronimákat találjuk: *csordás, pásztor (csordapásztor, tehénpásztor, marhapásztor, ünöpásztor), gulyás, vakár.* Szóföldrajzi tekintetben e heteronimák jól körvonalazhatók. A *csordás* lexéma általánosan elterjedt a Szamosháton, Érmelléken, a Szilágyságban, a Biharban, a Bánságban és Kalotaszeg nyugati felében. Ezt az egységes képet alig-alig szakítja meg egy-két, szinonimaként felbukkanó *pásztor, csordapásztor* (Mezőfény, Ipp, Pósalaka), továbbá a Bánságban néhány, ebben az értelemben is használt *gulyás* adat. (Használatuk még a helyszínen ellenőrizendő!) Igen szórványosan felbukkan még a *csordás* — többnyire a *pásztor, csordapásztor* szinonimájaként — a mezőségi nyelvjárásban is (Kide, Baca, Mezőbodon, Istvánháza, Magyarlapád, Bun).

A tulajdonképpeni Kalotaszegtől keletre, a mezőségi és a székely nyelvjárásban mindenütt a *csordás* helyét átveszi a *pásztor*, illetőleg ennek kijelölő jelzős *tehén-, csorda-, marhapásztor* összetétele. Az alapjel és a jelkapcsolat többnyire szabadon váltakozhat egymással. Azaz az alapalakot *(pásztor)* a beszédhelyzettől függően bármikor felválthatja a tartalmat pontosabban megjelölő jelkapcsolat. Ez utóbbiak között területileg a székelységben gyakoribb a *tehénpásztor*, a Mezőségen a *csordapásztor*, bár szórványosan ennek fordítottja is fellelhető: a *tehénpásztor* a Mezőségen is, a *csordapásztor* a Székelyföldön is hallható. Halmágyon lejegyzett *ünöpásztor* jelkapcsolatot érthetővé teszi, hogy e helyi nyelvjárásban *az ünö* 'tehén' jelentésű.

A román eredetű *vakár* (vö. MNyjRomK. 397) a moldvai csángó nyelvjárásban általános használatú.

c) **Gulyás** (Ki őrzi az egész nyáron künnháló csordát?):

gujás (A: 1—3, B: 1—4, 8, D: 1—5, E: 1—5, 7, 8, I: 1, 2, J: 1, 3, O: 2, P: 1), *gujàs* (B: 7),

ökörgujás (B: 10),

kinhálógujás (O: 1),

csordás (E: 9), *csòrdás* (B: 5, E: 10), *csòrdas* (L: 6), *csordàs* (E: 8), *csᵘòrdás* (B: 9), *csùrdás* (J: 2),

pásztor (E: 12, G: 2, L: 7, M: 3, 6, 9, T: 5, 11, 14, U: 7), *pásztór* (C: 3), *pásztòr* (M: 10, 14), *pàsztor* (E: 6, 11, F: 4, 13, K: 2), *pásztor* (F: 8), *pásztòr* (U: 1), *pásztor* (M: 11, N: 3, T: 13, 14, 17, U: 5), *pàsztar* (F: 12, L: 17), *pàsztàr* (F: 9), *pásztàr* (K: 3, M: 1), *pásztor* (F: 10), *pásztor* (F: 5), *csòrdapásztor* (M: 5), *csordapàsztor* (L: 1), *csòrdapásztor* (N: 4),

csòrdapásztòr (U: 4), *csòrdapàsztor* (K: 1, L: 3), *csàrdapásztar* (L: 2), *csűrdapásztar* (L: 4), *csárdapásztar* (L: 14),

meddòpásztàr (G: 1), *meddőpàsztor* (L: 5), *meddüpásztor* (T: 8), *meddüpásztòr* (T: 4, 12), *meddüpásztor* (T: 4, 6, 7), *meddüpásztor* (T: 15, 20), *màrhapásztor* (F: 2), *màrhapásztor* (U: 3, 6),

ŏkŏrpásztor (M: 16), *ökörpásztor* (T: 18), *ŏkŏrpásztor* (T: 16), *ökörpàsztar* (L: 9), *ökörpásztor* (F: 6), *oekœrpásztar* (K: 5),

tinó"pásztor (T: 2), *tinó"pásztor* (M: 12),

bòrnyupásztòr (T: 10),

őszlő pásztor (M: 2),

kihálò pásztor (T: 9), *ëháló pásztor* (U: 2),

hátra való pásztòr (M: 18),

vakár (N: 2, U: 8), *vákár* (N: 1),

— (B: 6, C: 1, 2, F: 1, 3, 7, 11, H: 1, K: 4, L: 8, 10—12, 15, 16, 18, 19, M: 4, 7, 8, 13, 15, 17, R: 1, 2, T: 19).

Amint a felsorakoztatott adatokból kitűnik a 'gulyát őrző személy' heteronimái a következők: *gulyás (ökörgulyás, kintháló gulyás), csordás, pásztor (csordapásztor, marhapásztor, meddőpásztor, ökörpásztor, tinópásztor, borjúpásztor, őszlő pásztor, kiháló pásztor, hátra való pásztor), vakár.* Szófőldrajzilag a *gulyás* nyugatról a Királyhágóig terjed; a szamonsháti, érmelléki, szilágysági és a bánsági nyelvjárások sajátja. A *gulyás* izoglosszáján belül gyűjtésemben csak Misztótfaluban, Bogdándon, Köröstárkányban tűnik fel egy-egy *csordás* adat.

A Királyhágótól keletre éles izoglosszában a *gulyás* lexémát felváltja a *pásztor*, illetőleg a *pásztor* alapalaknak kijelölő jelzős összetételei. Ezeknek az elnevezéseknek a tartalma olykor eléggé bizonytalan. Sok helységben ugyanis (főleg a Küküllők vidékén) vagy egyáltalán nem tartanak, vagy csak bizonyos években esetlegesen tartanak kintháló gulyát. Emiatt szinte természetes, hogy a Mezőségen és a Székelyföldön ugyanaz a jel jelöli a gulyát és a csordát őrző személyt is *(pásztor, marhapásztor, csordapásztor)*, ha viszont az egyes helyi nyelvjárások esetlegesen elkülönítik a két személyt, akkor ezt eltérő determinánsú, a szarvasmarhák milyenségére utaló *(ökör-, tinó-, meddő-, borjú-)* jelkapcsolattal teszik. Az elkülönítés érdekében ritkán körülírásos szószerkezettel is találkozhatunk: *őszlő pásztor, kiháló pásztor, hátra való* ('messze eső legelőkre való') *pásztor*. — A *vakár* lexéma ebben a jelentésben is a moldvai csángóban fordul elő.

cs) **Kanász** (Ki az, aki a csürhét őrzi?):

kanász (A: 1, I: 1, J: 3, O: 1, 2, P: 1), *konász* (I: 2), *kanász* (R: 1), *kondás* (A: 2, B: 1, 3, 4, 6, 7, 9, 10, C: 3, D: 1, 4, 5, E: 3—5), *kondás* (B: 8), *kondás* (C: 1, 2, F: 2), *kondàs* (B: 2, E: 2, F: 3), — *kondász* (E: 1), *kondász* (U: 5), *kandász* (L: 2, 3), *kandász* (L: 8, 10, 13), *kandász* (L: 6), *csürhéis* (B: 3, J: 1), *csürhéis* (D: 2, 3), *csürhé's* (J: 2), *csürhé's* (A: 3, D: 4), *csürhëis* (D: 6), *csürhés* (D: 1),

disznopàsztor (E: 13, F: 4, 6, 11, 12, K: 2, L: 1, 7), *disznopàsztar* (F: 12, K: 5, L: 9), *disznópásztòr* (C: 3), *disznópásztàr* (L: 14), *disznópásztar* (F: 9), *disznòpásztor* (E: 7, 11), *disznòpásztàr* (K: 3), *disznòpásztàr* (G: 1), *disznòpásztăr* (F: 7), *disznòpásztor* (F: 10), *disznòpàsztor* (K: 1), *disznǫ̀pásztor* (M: 13), *disznopàsztăr* (L: 19), *disznopásztòr* (E: 12), *disznopàsztòr* (F: 1, 5, 8), *disznopàsztǫr* (E: 6), *disznopásztar* (F: 8), *disznuòpásztor* (U: 7), *disznopásztor* (M: 15), *disznòpàsztòr* (F: 3), *disznoupásztòr* (D: 3), *disznǫ̀pásztor* (E: 11), *disznopàsztor* (E: 8), *disznopàsztor* (F: 13), *disznoᵘpásztor* (B: 6, E: 10), *disznopásztar* (L: 4), *disznoupásztor* (E: 9), *disznyòpásztor* (G: 2, L: 11, 12, T: 14), *disznyópásztòr* (T: 5, 11), *disznyǫ̀pásztor* (T: 1; U: 4), *disznyǫ̀pásztor* (M: 3, 11, T: 4), *disznyᵘòpásztòr* (M: 17, U: 6), *disznyopásztòr* (L: 16, M: 12), *disznyopàsztar* (L: 16, 17), *disznyoᵘpásztor* (M: 4, 5, 10), *disznyupásztor* (T: 6), *disznyópásztòr* (U: 1), *disznyópásztor* (M: 18, N: 3), *disznyópásztòr* (M: 7), *disznyópásztor* (T: 10), *disznyópásztor* (M: 2), *disznyóᵘpásztor* (T: 16), *disznyuópásztor* (T: 12), *disznyópásztor* (M: 14), *disznyǫupásztor* (T: 2), *disznyóᵘpásztor* (U: 3), *disznyǫupásztor* (T: 13), *disznyopásztor* (T: 9), *disznyopàsztar* (K: 4, L: 15), *disznyopásztàr* (M: 1), *disznyopásztor* (M: 16), *disznyǫpásztor* (T: 19), *disznyóᵘpásztor* (M: 9), *disznyóᵘpásztor* (T: 7), *disznyoupásztor* (T: 15), *disznyopàsztor* (L: 1), *disznyopásztor* (M: 8), *disznyopásztor* (M: 15, T: 3), *disznyopásztor* (T: 18), *disznyoᵘpásztor* (U: 2), *disznyoupásztor* (M: 6), *disznyᵘopásztor* (N: 4), *disznyᵘpásztor* (T: 8), *disznyuopásztor* (U: 7), *disztoupásztor* (A: 1),

*diszn*ᵘ*òòrz*ᵘ*ö* (N: 1),

disznocsordàs (F: 1),

purkár (N: 2, U: 8), *porkàr* (H: 1),

— (R: 2, T: 20).

A vizsgált területen a 'csürhét őrző személy' heteronimái tehát a *kanász, kondás (kandász), csürhés, disznópásztor, purkár, disznóőrző*. Szóföldrajzi elterjedésüket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a *kanász* a Bánságban, a *csürhés* a Biharban és az Érmelléken, a *kondás* a Szilágyságban, Szamosháton és Máramarosban általános. A *kondás* feltűnik a Biharban is (Nagyszalontán), de többnyire a *csürhés* szinonimájaként (Tóti, Biharsályi). A *kondás*, néhány faluban, jelentkezik a Mezőségen is (Szásznyíres, Magyardécse), és csakis *kandász* alakban a Maros mentén: Marosbogáton, Istvánházán, Mezőbodonban, Szabédon, Tacson, továbbá Nyárádszentmártonban. Gyűjtésemben felbukkan a *kondász* két székely kutatóponton, Dálnokon és Krizbán is.

A fenti néhány mezőségi, illetőleg székely település kivételével Kalotaszegen, az egész Belső-Erdély kutatópontjain (a mezőségi nyelvjárásban) és a Székelyföldön a *disznópásztor* lexéma általános használatú. Fel kell figyelnünk arra, hogy a jelölés mindig jelkapcsolattal történik *(disznópásztor)*, az alapjel *(pásztor)* önmagában sohasem jelöli a 'csürhét őrző személy'-t.

A moldvai csángó nyelvjárásban a beszélők általában a román eredetű *purkár, porkár* (vö. MNyjRomK. 327) szóval élnek, bár Bogdánfalván jegyeztem sajátos belső keletkezésű *disznóőrző* adatot is.

d) **Mezőőr** (Ki őrzi a falu szántóföldjeit?):

kerülőű (B: 3), *kerülőᵘ* (A: 1, E: 3), *kerülǒᵘ* (B: 7), *kerülöᵘ* (B: 2), *kerülǒű* (B: 10), *kerülǒᵘ* (E: 2), *kerüllǫ* (B: 4), *kerüllą* (B: 6), *kerüllöᵘ* (A: 3), *kerüllǒᵘ* (B: 5), *kerüllőű* (B: 1), *kerüllǫᵘ* (E: 4), *kerüllǫ́ű* (B: 9), *kerüllőű* (B: 8, D: 2), *kerüllőű* (A: 2, D: 1), *kerülő* (F: 1, 2),

határkerülő (C: 3), *határkerülőű* (E: 1), *határkerülö* (F: 4).

csősz (I: 1, 2, J: 2, O: 1), *csőűsz* (E: 9, J: 1, O: 2, P: 1), *csőᵘsz* (D: 4, J: 3), *csőűsz* (D: 6), *csǫ́űsz* (D: 5),

határcsőűsz (D: 3),

hàjtó (E: 12, F: 7), *hàjtǫ* (E: 8), *hàjtò* (F: 6, 10), *hājtǫ* (L: 6), *hájto* (E: 7, F: 3, 8, 11—13, K: 2), *hajto* (E: 6, F: 1, 5, L: 1).

pásztor (E: 12, M: 12, 15), *pásztor* (L: 19),

határpásztor (E: 9, 10, 12, G: 2, L: 5, 7, 11, M: 5, 16, T: 2, U: 7), *határpásztor* (L: 18, T: 3), *hątárpásztor* (M: 8, T: 9, U: 3), *határpą́sztor* (M: 11, 14, 18, N: 4, T: 7, 13, 16, 18, U: 4, 7), *hatą́rpásztor* (M: 7, T: 1, 2, 15, U: 5), *hatàrpásztor* (T: 4), *határpàsztor* (T: 6), *hatą́rpásztor* (T: 10), *határpásztàr* (G: 1, K: 4, L: 2), *határpásztar* (M: 1), *hatàrpásztar* (L: 17), *határpàsztar* (K: 1, L: 9), *határpàsztor* (L: 3), *határpásztąr* (K: 3, L: 9), *határpásztą̄r* (L: 4), *határpàsztąr* (L: 16), *hatàrpásztar* (L: 15), *hatą́rpásztᵘör* (M: 6), *hátárpásztǭr* (M: 4),

mezǭpásztòr (F: 9), *mezöᵘpásztor* (M: 9), *mezǫ̀pásztor* (N: 3), *mezǫ́pásztor* (M: 13),

mezóőr (O: 2), *mezǫ̀ór* (E: 9), *mezöᵘöᵘr* (P: 1), *mezᵘörőr* (M: 17),

határőr (M: 3, 18), *határǭr* (E: 11, <L: 9>, T: 17), *határǫ̀ᵘr* (U: 2), *hatą́rǭr* (R: 1), *hątárǭr* (U: 1), *határǭr* (C: 1),

őrzᵘǭ ~ *ürzű* (H: 1),

gornyik (C: 1, 2),

zsitár (L: 13, 14, 18, M: 16, R: 2, S: 1, T: 5, 11, 12), *zsitàr* (K: 5), *zsitą̀r* (U: 8), *zsitą́r* (N: 1, 2, T: 19, U: 6),

hítes (U: 2),

botos (E: 10).

A 'falu szántóterületeit őrző személy' jelölése tehát a következő heteronimákkal történik: *kerülő, határkerülő, csősz, határcsősz, hajtó, pásztor, határpásztor, mezőpásztor, határőr, mezőőr, őrző, gornik, zsitár, hítes, botos.* E heteronimák többsége jól körülhatárolható szóföldrajzi egységet alkot.

A *kerülő* lexéma kizárólagos használatban megtalálható Nagybánya környékén, Szamosháton, a Szilágyságban, az Ermellék s a vele szomszédos bihari községek nyelvjárásában. Egy-két esetben felbukkan Dés környékén is (Baca, Szászfenes), de csak mint a *hajtó* szinonimája.

Egy tágabb jelentésmezőben a *határkerülő* ú. pontosabb elkülönítést szolgálja, gyűjtésemben csupán két kutatópontom, Kárásztelken és Domokoson tűnik fel.

A *csósz* lexéma is élesen elhatárolható szóföldrajzi egységet alkot. A Sebes-Köröstől délre, a Bihar-ban és a bánsági nyelvjárásokban teljesen általános. Olykor, mint Végváron és Szapárifalván, ú *mezőőr* szinonimája. Keletebbre a *csósz*-t csak egyetlen falubun, a kalotaszegi Magyarbikalon jegyeztem fel a *határpásztor* szinonimájaként. A Pósalakán hallható *határcsósz* jelkapcsolat egy tágabb jelentésmező szóban forgó szegmentumának pontosabb jelölésére és elhatárolására utal.

A *hajtó* lexéma területi előfordulásának központja a Belső-Mezőség, a terület szélein egymásba fonódó izoglosszákkal. Előfordulásának területi széleit említve, nyugaton felbukkan már Középlakon, — a *határpásztor* lexémával osztozva — Nagykapuson; délebbre eső határvonala Tordatúr és Mezőbodonon át húzódik, keleten megtaláljuk még Tacson, Mezőköbölkúton. Északi előfordulása a Kis- és Nagyszamos torkolata, de itt már mint a *kerülő* szinonimája él.

A *hajtó* fenti előfordulásának gócától nyugatabbra és keletre már változatos a nyelvföldrajzi kép. A *határpásztor* lexéma — a *csósz*, a *hajtó*, a *botos* meg a *mezőőr* lexémával váltakozva vagy éppen ezek szinonimájaként — felbukkan már Kalotaszegen, majd a *hajtó* területi gócát megkerülve, a mezőségi nyelvjárás további részein: Aranyosszéken, a Maros és a Küküllők vidékén, továbbá az egész székelységben — dominánsan. Ezen belül, a *határpásztor* szó csaknem egységesnek feltűnő szóföldrajzi képét tarkítja a szórványosan jelentkező *mezőpásztor* (Zselyk, Bözöd, Zetelaka, Gyimesbükk), *mezőőr* (Zsögöd), *határőr* (Gyergyószentmiklós, Lövéte, Krizba, Csíkkozmás) és nem utolsó sorban a *zsitár*. A román eredetű *zsitár* (vö. TESz., MNyjRomK. 417) a moldvai csángóban általános; az erdélyi magyar nyelvjárásokban leginkább a székely nyelvjárás déli szélein jelentkezik (Gelence, Bikkfalva, Halmágy, Kóbor, Nagymoha). Ezt találjuk a délerdélyi magyar nyelvjárásszigeteken, Szakadáton és Lozsádon, továbbá a mezőségi nyelvjárásban: a Maros és a Küküllő közötti területen (gyűjtésemben Magyarkapus, Magyarlapád, Istvánháza).

A román eredetű *gornyik* (vö. TESz., MNyjRomK. 158) lexémára a két adatom Máramarosból való. Figyelmet érdemel az egy-egy esetben felbukkanó *hites* (Kászonaltíz) és *botos* (Kalotaszentkirály) ilyen értelmű használata.

e) **Erdőőr** (Ki őrzi a falu melletti erdőt?):

kerüllő ~ *kerülő* (C: 3), *kerüllöü* (B: 2, D: 1), *kerülöü* (A: 1, B: 3), *kerüllöü* (A: 3, B: 1, D: 2), *kerülöü* (E: 1), *kerülöᵘ* (E: 2), *kerüllöᵘ* (B: 10), *kerüllöü* (B: 9), *kerüllöü* (E: 4),

erdőkerülő (F: 4), *erdőkerülöᵘ* (B: 5), *erdöᵒkerüllő* (B: 6),

erdőücsőüsz (D: 4), *erdőücsőüsz* (D: 6),

summár (D: 6, I: 2, J: 1, 3, O: 2),

erdőőr (I: 1, 2), *erdőőr* (P: 1), *erdőőr* (F: 1), *erdőőr* (F: 9), *erdőőr* (M: 10), *erdőőr* (F: 4), *erdőőr* (E: 9), *erdőőr* ~ *erdőőr* (E: 11), *erdőőr* (M: 3), *erdőőr* (L: 13),

hajto (E: 6, F: 2, 5, 11, 12),

erdőhajto (F: 10), *erdőhajto* (E: 7),

jager (B: 4), *jager* (C: 1), *jager* (C: 2),

erdész (B: 7), *erdész* (T: 11), *erdész* (O: 1), *erdész* (T: 10), *erdész* (E: 3), *erdész* (T: 8), *erdész* (M: 9), *erdész* (T: 9), *erdész* (B: 4, M: 14), *erdész* (D: 3, E: 5), *erdész* (R: 2), *erdész* (F: 13), *erdész* (M: 16), *erdisz* (A: 2, E: 2, J: 2), — *erdősz* (L: 14), *erdősz* (F: 7), *erdősz* (T: 20), *erdősz* (F: 6), *erdősz* (T: 14), — *erdős!* (F: 3),

pásztor (M: 4), *pasztor* (M: 12),

erdőpásztor (L: 8, M: 6, 7), *erdőpásztor* (N: 4, T: 16, 18, U: 3), *erdőpásztar* (L: 6, 9, 10, 15), *erdőpásztár* (K: 4, L: 19), *erdőpásztor* (T: 4), *erdőpásztor* (F: 11, L: 1), *erdőpásztar* (L: 13), *erdőpásztor* (T: 17), *erdőpásztor* (M: 15), *erdőpásztor* (T: 3), *erdőpásztór* (L: 7), *erdőpásztar* (L: 17), *erdőpásztár* (K: 3), *erdőpásztor* (L: 11), *erdőpásztor* (U: 4), *erdőpásztor* (T: 1), *erdőpásztor* (M: 2), *erdőpásztor* (U: 1), *erdőpásztor* (U: 2), *erdőpásztor* (L: 12), *erdőpásztar* (F: 8), *erdőpásztor* (N: 3), *erdőpásztor* (U: 6), *erdőpásztor* (M: 17), *erdőpásztor* (T: 2), *erdőpásztor* (M: 8), *erdőpásztor* (M: 10), *erdőpásztór* (L: 18), *erdőpásztár* (M: 1), *erdőpásztar* (L: 2), *erdőpásztor* (U: 5), *erdőpásztor* (M: 13), *erdőpásztor* (L: 5), *erdőpásztór* (L: 3), *erdőpásztar* (L: 16), *erdőpásztár* (L: 4), *erdőpásztor* (K: 2), *erdőpásztar* (K: 5), *erdőpásztor* (T: 6), *erdőpásztor* (R: 1), *erdőpásztor* (T: 19), *erdőpásztor* (T: 12), *erdőpásztor* (U: 7), *erdőpásztor* (M: 5), *erdőpásztor* (T: 7), *erdőpásztár* (L: 14), *erdőpásztar* (K: 1), *erdőpásztor* (E: 12), *erdőpásztor* (E: 13), *erdőpásztor* (E: 8), *erdőpásztor* (G: 2, M: 3), *erdőpásztar* (G: 1, R: 2), *erdőpásztor* (T: 5, 20), *erdőpásztor* (E: 9), *erdőpásztor* ~ *erdőpásztor* (T: 13), *erdőpásztór* (M: 14), *erdőpásztor* (M: 16),

padurár (N: 2), *padurár* (U: 8), *padurár* (B: 7, J: 2), *pădurár* (N: 1) *pădurár* (H: 1),

gornik (E: 10).

A vizsgált területen az 'erdőt őrző személy' heteronimái tehát így alakulnak: *kerülő, erdőkerülő, erdőcsősz, summár, erdőőr, hajtó, erdőhajtó, jager, erdész (erdősz), pásztor, erdőpásztor, gornik, padurár.* E heteronimák kialakításnak ugyan bizonyos, területileg jellemző szófoldrajzi gócokat, de e szófoldrajzi egységeken belül szórványosan többféle név is felbukkan, így csaknem minden tájegységben megtaláljuk az alkalmasint újabb, a köznyelv felől egyre inkább terjedő *erdész*-t és minden tájegységben szintén fel-feltűnő *erdőőr*-t. A többi lexéma egy bizonyos tájegység sajátja.

A *jager* Máramarosban, a *kerülő, erdőkerülő* Szamosháton, a Szilágyságban, Ermelléken, a Sebes-Köröstől északra a Biharban, az *erdő-*

csősz a Bihar déli részén (Biharsályi, Nagyszalonta), a *summár* (az *erdőőrrel* váltakozva) Bélfenyértől délre a bánsági Végvárig sajátos használatú lexéma.

A Királyhágótól keletre megjelenik az *erdőpásztor*; ez hallható Kalotaszegen, Belső-Mezőség kivételével az egész mezőségi nyelvjárásban: Aranyosszéken, a Maros és a Küküllők vidékén, s még keletebbre az egész Székelyföldön. A Belső-Mezőséget (Dés—Mócs környékét) a *hajtó*, a moldvai csángót a *padurár* használata jellemzi. A *gornik* ebben a jelentésben csak a kalotaszegi Szentkirály—Zentelkén jelentkezik.

Sok esetben, egyazon helyi nyelvjárásban e heteronimák szinonimákká társulnak: *erdőpásztor* ~ *erdősz* (Tatrang), *erdőpásztor* ~ *erdész* (Dobó, Lövéte, Lozsád), *erdőkerülő* ~ *erdőőr* (Sófalva), *erdőpásztor* ~ *erdőőr* (Gyergyószentmiklós), *erdőőr* ~ *summár* (Majlátfalva), *erdész* ~ *padurár* (Sárosmagyarberkesz, Köröstárkány), *erdész* ~ *jáger* (Hirip).

f) **Szőlőcsősz** (Ki az, aki a szőlőt őrzi?):

kerülőü (B: 3), *kerülőª* (A: 2), *kerülőª* (E: 2), *kerülőj!* (A: 1), *kerüllőü* (A: 3, D: 1, 2), *kerüllőü* (B: 8), *kerüllőü* (B: 9),

hëtykerüllőü (D: 3), *hëtykerülőü* (E: 1), *hetykerüllőü* (E: 4),

csősz (I: 2, J: 3, M: 3, R: 1, T: 18), *csősz* (U: 5), *csőüsz* (B: 6, D: 3, E: 11, J: 1, O: 2, T: 5), *csőªsz* (O: 1, T: 7), *csőüsz* (D: 4), *csöüsz* (B: 1), *csösz* (C: 1, 2), *csősz* (T: 11),

szőllőªcsőüsz (D: 5), *szöllőücsőüsz* (D: 6), *szöllőcsősz* (I: 1),

vincelér (F: 11, 13, K: 4, L: 10), *vincelír* (E: 5), *vincelẽr* (E: 6, L: 6), *vincelẽr* (F: 1, 2, K: 5, L: 5), *vincelẽr* (F: 4), *vincelẽr* (F: 8), *vincelér* (L: 13, 14), *vincellér* (B: 10, F: 6, 12), *vincellér* (E: 8, L: 2), *vincellẽr* (F: 3), *vincèllér* (G: 1), *vincellẽr* (L: 1), *vincelliér* (T: 20),

pásztor (B: 5, E: 3, 13, L: 5, M: 12, R: 2), *pásztòr* (B: 7), *pásztàr* (N: 1), *pásztàr* (R: 2), *pásztar* (J: 2),

szőlőªpásztor (E: 9), *szöllőªpásztor* (B: 2), *szªöllªöpásztor* (U: 7), *szöllőpásztor* (B: 4), *szöllöpásztor* (E: 7, 12, L: 3, M: 15, 16, T: 3), *szöllöªpásztor* (E: 10), *szöllöpàsztor* (K: 1), *szöllöpásztor* (K: 2), *szöllöpásztór* (L: 7), *szöllöpásztòr* (L: 8), *szöllöpásztòr* (L: 12), *szöllöªpásztor* (M: 4), *szöllöüpásztor* (M: 5), *szöªllöªpásztor* (M: 6), *szöllöªpásztor* (M: 9), *szöllöªpásztor* (M: 10), *szöllöªpásztor* (T: 10), *szöllöpásztor* (T: 14, 17), *szöllöªpásztor* (T: 15), *szöllőpásztor* (U: 4), *szöllöpásztor* (T: 11), *szöllöpásztàr* (K: 3), *szöllöpásztar* (L: 4), *szöllöpásztor* (L: 11), *szöllöpàsztar* (L: 9), *szölöpásztar* (L: 15), *szöllöpásztar* (L: 16), *szöllöpásztar* (L: 17), *szöllöpásztar* (L: 19), *szölöpásztar* (L: 10),

pandás (F: 7), *pundás* (F: 9),

zsitár (L: 18), *zsitár* (R: 1),

vigyitòr (T: 3),

örzö (U: 8), *ürzªö* (H: 1),

szöllöörzö (N: 2).

— (C: 3, F: 5, 10, G: 2, M: 1, 2, 7, 8, 11, 13, 14, 17, 18, N: 3, 4, T: 1, 2, 4, 6, 8, 9, 12, 13, 16, 19, U: 1—3, 6).

A felsorakoztatott adatok szerint a 'szőlőt őrző személy' jelölésére a következő heteronimákat találjuk: *kerülő, hegykerülő, csősz, szőlőcsősz, vincellér, pásztor, szőlőpásztor, pandás, zsitár, vigyitor, őrző, szőlőőrző.* A vizsgált terület egy részén, a keleti székelységben például, az éghajlati viszonyok nem teszik lehetővé a szőlőművelést, következésképp itt a fenti denotátumnak nincs jele, vagy ha van, a szójel a passzív szókincsbe tartozik. Ettől eltekintve ez esetben is körvonalazható szóföldrajzi egységeket kapunk.

A *kerülő* lexéma az Érmelléken, a Szilágyságban, valamint Bihar északi részén hallható. Egy tágabb jelentésmezőt fog át, a szóban forgó szegmentum elkülönítését teszi lehetővé a jelkapcsolat: *hegykerülő.* (Kárásztelek, Diósad).

A Sebes-Köröstől délre: a Biharban és a Bánságban a *csősz* lexémát találjuk; ez esetben is egy tágabb jelentésmező további szegmentálását teszi lehetővé a jelkapcsolat: *szőlőcsősz* (Nagyszalonta, Bélfenyér, Kisiratos). A passzív szókincs tagjaként *csősz* lexémát jegyeztem még Máramarosban, s néhány székely kutatóponton (Gyergyószentmiklós, Dálnok, Árapatak, Alsórákos stb.).

A *vincellér* lexéma, nyugatról keletre haladva, feltűnik már a szilágysági Völcsökön, Petenyén, de csak a belső-mezőségi és a Maros menti falvak nyelvjárásában válik általános használatúvá. Feltűnik még a barcasági Tatrangon is.

Nagyobb szóföldrajzi elterjedtsége még a *szőlőpásztor (pásztor)* lexémának van. Megjelenik már a Szamosháton (Hirip), majd keletebbre megtaláljuk Kalotaszegen és Aranyosszéken. Ettől keletebbre folytonosságát megszakítja a *vincellér,* de a Felső-Maros vonalától és a Küküllők közén ismét megjelenik; így nagyobb szóföldrajzi egységben ismét a *szőlőpásztor* lexémát találjuk a mezőségi nyelvjárás keleti és a szomszédos székely nyelvjárás nyugatibb (Marosszék, Udvarhelyszék) sávjában. — Az *őrző, szőlőőrző* a moldvai csángóban, a román eredetű *pandás, pundás* (vö. MNyjRomK. 290) csak Tacson és Zselyken, a szintén román *vigyitor* csak Küküllősárpatakon (a *szőlőpásztor* szinonimájaként), a *zsitár* Árapatakon és Csernakeresztúron (a *csősz* szinonimájaként) hallható.

3. A jelentés alapján csoportosított nyelvjárási adatok bemutatása után meg kell vizsgálnunk, hogy összesítve e szókincs milyen rendszert alkot, nyelvjárási egységenként a jelentésmező tagolásának és jelölésének milyen típusai vannak. E szócsoportban mindenekelőtt két szorosabban összefüggő egység, két jelentésmező-rész különíthető el: egyfelől a 'nagyobb állatcsoport őrzésével megbízott személy', másfelől a 'falu földterületének őrzésével megbízott személy' jelentésmezőnek szorosabban összefüggő jelei. Bár e két egység között is van hol lazább, hol szorosabb összefüggés, a jelek — a tagolás száma és módja szerint — a könnyebb áttekintés kedvéért érdemes külön táblázatban bemutatni.

a) **Nagyobb állatesoportok őrzésével megbízott személy**

	juhász	csordás	gulyás	kanász
A.	pásztor			
B_1	pásztor			disznópásztor
B_2	pakulár	pásztor		
C_1	juhpásztor	csordapásztor		disznópásztor
C_2	juhpásztor	tehénpásztor		disznópásztor
C_3	juhász	pásztor		disznópásztor
C_4	pakulár	pásztor		disznópásztor
C_5	bács	pásztor		disznópásztor
C_6	csobán	pásztor		disznópásztor
C_7	pakulár	csordapásztor		disznópásztor
C_8	bács	csordapásztor		disznópásztor
C_9	major	csordapásztor		disznópásztor
C_{10}	pakulár	csordapásztor		kandász
C_{11}	bács	csordapásztor		kandász
C_{12}	pakulár	pásztor		kandász
C_{13}	juhász	pásztor		kondás
C_{14}	juhász	gulyás		kanász
C_{15}	juhász	csordás		disznópásztor
C_{16}	pásztor	csordás		disznópásztor
C_{17}	pakulár	csordás		disznópásztor
C_{18}	juhász	csordás		kondás
C_{19}	pakulár	csordás		kondás
C_{20}	juhász	csordás		csürhés
C_{21}	csobán	vakár		disznóőrző
C_{22}	csobán	vakár		purkár
D_1	juhászpásztor	csordapásztor	őszlő pásztor	disznópásztor
D_2	juhpásztor	tehénpásztor	elháló pásztor	disznópásztor
D_3	pakulár	pásztor	tinópásztor	disznópásztor
D_4	pakulár	pásztor	ökörpásztor	disznópásztor
D_5	pakulár	pásztor	hátra való pásztor	disznópásztor
D_6	bács	pásztor	meddőpásztor	disznópásztor

	juhász	csordás	gulyás	kanász
D_7	pakulár	pásztor	meddőpásztor	disznópásztor
D_8	pakulár	csordapásztor	pásztor	disznópásztor
D_9	csobán	csordapásztor	pásztor	disznópásztor
D_{10}	pakulár	tehénpásztor	pásztor	disznópásztor
D_{11}	csobán	tehénpásztor	pásztor	disznópásztor
D_{12}	csobán	tehénpásztor	ökörpásztor	disznópásztor
D_{13}	bács	tehénpásztor	ökörpásztor	disznópásztor
D_{14}	pakulár	tehénpásztor	ökörpásztor	disznópásztor
D_{15}	pakulár	csordapásztor	ökörpásztor	disznópásztor
D_{16}	pakulár	csordapásztor	meddőpásztor	disznópásztor
D_{17}	pakulár	tehénpásztor	meddőpásztor	disznópásztor
D_{18}	bács	tehénpásztor	kinnháló pásztor	disznópásztor
D_{19}	pakulár	tehénpásztor	borjúpásztor	disznópásztor
D_{20}	pakulár	ünőpásztor	meddőpásztor	disznópásztor
D_{21}	pakulár	csordás	csordapásztor	disznópásztor
D_{22}	pakulár	pásztor	marhapásztor	kondás
D_{23}	pakulár	pásztor	gulyás	kondás
D_{24}	juhász	pásztor	gulyás	csürhés
D_{25}	pakulár	gulyás	ökörgulyás	kondás
D_{26}	juhász	csordás	gulyás	csürhés
D_{27}	pakulár	csordás	gulyás	kondás
D_{28}	juhász	csordás	gulyás	kondás
D_{29}	juhász	csordás	gulyás	kanász

Az összesítő táblázat azt mutatja, hogy a kiragadott jelentésmező valamely nyelvjárásban, egy bizonyos nyelvi rendszerben lehet tagolatlan (A. típus); az egész mezőt egyetlen nyelvi jel fogja át. Lehet a jelentésmező kettős tagolású (B. típus); itt az egyik szegmentumot vagy az alapjelet megszorító jelkapcsolat (B_1), vagy a tagolatlan jelentésmezőbe behatoló új jel, egy jövevényszó (B_2) különíti el. A jelentésmező lehet továbbá hármas tagolású (C. típus); benne a csorda és a gulya őrzésével megbízott személy egyetlen szegmentumot alkot. A 'juhász' és a 'kanász' elkülönítése történhet olyan összefüggő jelkapcsolatokkal, amelyben az alapjel *(pásztor)* mindhárom szegmentumban jelen van (pl. C_1), történhet egy jellel és két szorosabban összefüggő jelkapcso-

lattal (pl. C_7), de a hármas tagolás megvalósulhat három különálló jellel is (pl. C_{12}) — s csupán a jelek grammatikai megformálása közös (pl. C_{14}).

Az esetek többségében négyes tagolású jelentésmezővel találkozunk (D. típus). A tagolást biztosíthatják az alapjelet mind a négy szegmentumban megismétlő jelkapcsolatok (pl. D_1); a továbbiakban a jelölés fokozatokban módosul olyan értelemben, hogy a jelentésmezőbe behatoló, egymással kevésbé összefüggő új jel vagy jelek miatt az alapjelet megismétlő jelkapcsolatok csak három (pl. D_{12}), vagy csak két (pl. D_{21}) szegmentum jelölésére szorulnak vissza, míg végül a négyes tagolást össze nem függő — vagy csak a grammatikai megformálás szerint összefüggő — jelek biztosítják (pl. D_{26}). Természetesen a tagolás és a jelölés egyes típusain belül számos átmeneti altípus is létrejött.

A jelentésmező tagolásának és jelölésének hasonló típusait találjuk az alábbi esetben is:

b) **A falu földterületének őrzésével megbízott személy**

	erdőőr	mezőőr	szőlőcsősz
A.	kerülő		
B_1	kerülő		hegykerülő
B_2	kerülő		csősz
B_3	kerülő		szőlőpásztor
B_4	kerülő		vincellér
B_5	hajtó		vincellér
B_6	erdész	kerülő	
B_7	erdőpásztor	zsitár	
B_8	padurár	őrző	
C_1	erdőpásztor	határpásztor	szőlőpásztor
C_2	pásztor	határpásztor	szőlőpásztor
C_3	erdőpásztor	határpásztor	pundás
C_4	erdőpásztor	határpásztor	vincellér
C_5	erdőpásztor	határpásztor	zsitár
C_6	erdőpásztor	határpásztor	csősz
C_7	erdőpásztor	zsitár	szőlőpásztor
C_8	erdőpásztor	hajtó	szőlőpásztor
C_9	erdőpásztor	zsitár	pásztor
C_{10}	erdőpásztor	határőr	szőlőpásztor
C_{11}	erdőpásztor	csősz	szőlőpásztor
C_{12}	erdőőr	határpásztor	szőlőpásztor

	erdőőr	mezőőr	szőlőesősz
C_{13}	erdész	határpásztor	szőlőpásztor
C_{14}	erdőcsősz	csősz	szőlőcsősz
C_{15}	erdész	határcsősz	csősz
C_{16}	erdőőr	csősz	szőlőcsősz
C_{17}	summár	csősz	szőlőcsősz
C_{18}	kerülő	határkerülő	hegykerülő
C_{19}	erdőkerülő	kerülő	pásztor
C_{20}	erdőkerülő	kerülő	csősz
C_{21}	erdőkerülő	határkerülő	vincellér
C_{22}	erdőhajtó	hajtó	szőlőpásztor
C_{23}	erdőhajtó	hajtó	vincellér
C_{24}	erdőőr	határőr	csősz
C_{25}	erdőpásztor	határőr	zsitár
C_{26}	erdőpásztor	határőr	csősz
C_{27}	erdőpásztor	zsitár	csősz
C_{28}	erdőpásztor	zsitár	vincellér
C_{29}	erdőpásztor	páznik	vincellér
C_{30}	erdőpásztor	hajtó	vincellér
C_{31}	erdész	kerülő	szőlőpásztor
C_{32}	erdész	zsitár	pásztor
C_{33}	erdész	zsitár	csősz
C_{34}	erdész	kerülő	pásztor
C_{35}	erdész	kerülő	vincellér
C_{36}	erdész	csősz	pásztor
C_{37}	erdősz	hajtó	pandás
C_{38}	erdős	hajtó	vincellér
C_{39}	erdőőr	kerülő	vincellér
C_{40}	erdőőr	hajtó	vincellér
C_{41}	hajtó	kerülő	vincellér
C_{42}	jáger	kerülő	pásztor
C_{43}	jáger	gornyik	csősz
C_{44}	padurár	csősz	pásztor
C_{45}	padurár	kerülő	pásztor
C_{46}	padurár	zsitár	pásztor
C_{47}	padurár	zsitár	páznik
C_{48}	padurár	zsitár	szőlőőrző

A kiragadott jelentésmező tehát ez esetben is lehet tagolatlan (A. típus), lehet kettős tagolású (B. típus); ez utóbbi esetben hol az 'erdőőr' és 'mezőőr' nem tagolódik, s alkot egyetlen szegmentumot, hol a 'mezőőr' és 'szőlőcsősz' nem tagolódik, s szintén egyetlen szegmentumot alkot. A hármas tagolású jelentésmező (C. típus) tagolása történhet úgy, hogy a szegmentumokban az alapjel ismétlődik, a tagolást a jelkapcsolatok biztosítják (pl. C_1, C_{18}). Átmeneti változatok során át a tagolás történhet szorosan össze nem tartozó jelekkel is (pl. C_{25-48}), de ugyanazon jel több típusban is előfordulhat, értéküket természetesen az adott jelentésmezőben elfoglalt helyük határozza meg.

A 'nagyobb állatcsoportot őrző személy' és a 'falu földterületét őrző személy' jelentésmező-egységeknek, mint mozaikoknak hol szorosabb, hol lazább összetartozását az is meghatározza, hogy a mögöttük meghúzódó közös jelentésmozzanat ('tulajdont őrző személy') következtében több jel (elsősorban a *pásztor*) mindkét jelentésmező-egység szegmentumaiban előfordul. Több székely és mezőségi falu nyelvjárásában (pl. Harasztoson) csupán egyetlen kiragadott jelentésmező-egységről beszélhetünk, ugyanis a tagolás azonos módon történik, valamennyi szegmentum szoros egységbe tartozik: *tehénpásztor / ökörpásztor / disznópásztor / erdőpásztor / határpásztor / szőlőpásztor.*

MURÁDIN LÁSZLÓ
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă nr. 21

TERMENII MAGHIARI PENTRU NOŢIUNEA DE „PAZNIC DE PROPRIETĂŢI" ŞI REPARTIŢIA LOR DIALECTALĂ

(Rezumat)

Autorul se ocupă de termeni maghiari populari care denumesc noţiunile: cioban *(juhász, pásztor, juhpásztor, major, pakulár, bács, csobán)*, văcar *(csordás, pásztor, csordapásztor, tehénpásztor, marhapásztor, ünőpásztor, gulyás, vakár)*, văcar care păzeşte boii şi vacile nemulgătoare *(gulyás, ökörgulyás, kinthálló gulyás, csordás, pásztor, csordapásztor, marhapásztor, meddőpásztor, ökörpásztor, tinópásztor, borjúpásztor, őszlő pásztor, kiháló pásztor, hátra való pásztor, vakár)*, porcar *(kanász, kondás, kandász, csürhés, disznópásztor, disznőőrző, purkár)*, jitar *(kerülő, határkerülő, csősz, határcsősz, hajtó, pásztor, határpásztor, mezőpásztor, határőr, mezőőr, őrző, gornik, zsitár, hites, botos)*, pădurar *(kerülő, erdőkerülő, erdőcsősz, summár, erdőőr, hajtó, erdőhajtó, jáger, erdész, erdősz, pásztor, erdőpásztor, gornik, padurár)*, vier *(kerülő, hegykerülő, csősz, szőlőcsősz, vincellér, pásztor, szőlőpásztor, pandás, zsitár, vigyitor, szőlőőrző)* şi trasează izoglosele acestor termeni în graiurile maghiare din R. S. România.

Aceşti termeni sînt prezentaţi în sistem, semnificaţia fiecăruia dintre ei fiind determinată de locul pe care îl ocupă în cadrul sistemului. În acelaşi timp, autorul indică modul în care termenii discutaţi acoperă cîmpul semantic „paznic de proprietăţi", precum şi segmentarea acestuia.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

RENDSZERSZERŰSÉG ÉS PRODUKTIVITÁS A *PHASEOLUS* NÉPI TERMINOLÓGIÁJÁBAN

I.

1. Nem véletlen, hogy a néprajzi szakirodalomban és a népi terminológia vizsgálatában megkülönböztetett figyelem kíséri az újvilági növényeket. Szinte azt mondhatni, hogy a termesztett növényeknek ez a legalaposabban feltárt csoportja. Mi a magyarázata ennek a feltűnő érdeklődésnek? Részben bizonyára az, hogy a XVI. század második felétől és a XVII. század elejétől fokozatosan kezd átalakulni a növénytermesztés addig rég leülepedett, hagyományos modellje. Olyan új növények jelennek meg, amelyek másfél-két évszázad alatt általánosan elterjednek, leküzdve a minden új iránt megnyilvánuló bizalmatlanságot, a még ismeretlentől való idegenkedést. Terjedésükkel párhuzamosan a régebbiek kiszorulnak a termesztésből vagy háttérbe szorulnak, a korábbi művelési módokat, munkaeszközöket újak váltják föl. Átalakul a népi táplálkozás, az állattartás is. Az elmúlt két-három évszázad alatt, tehát a mai kutatás számára is viszonylag jól áttekinthető időszakban a földművelés, a növénytermesztés, sőt az egész paraszti munka és részben az életmód is új formát ölt. Ennek a modellváltásnak a tárgyi és a strukturális részletei egyaránt sok tanulságot ígérnek elsősorban az interdiszciplináris kutatás számára.[1]

Nem kevésbé tanulságos ezeknek a növényeknek a népi terminológiája. Különös folyamat játszódott le, amelyet eddig nem hangsúlyozott kellőképpen sem a szókincstörténet, sem a dialektológia: ebben a két-három évszázados periódusban az új terminusok ezreivel kellett gazdagítani a nyelvjárások addig viszonylag stabil szókincsét. Az új megnevezések igénye spontánul egy népi nyelvújításhoz vezetett, a népi szókincs rohamos gazdagodásához. Ez a folyamat részben párhuzamos volt az irodalmi nyelv megújításával, a tudományos terminológiai rendszerek kikristályosodásával, de — mivel spontánul ment végbe — sokkal kevésbé volt feltűnő, időben is folyamatosabb, földrajzi tekintetben meg tagoltabb. Régi növénynevek tűntek el vagy váltak új növények neveivé, működésbe lépett a nyelvjárások kreatív energiája, rendkívül változatos, nem ritkán költői szóalkotása, kölcsönelemek indulnak el a szomszéd nyelvek felől és felé, mintegy jelezve a ma embere számára is magának az új növénynek a kalandos útját.

---

[1] Vö. többek között: Balassa Iván, *A magyar kukorica. Néprajzi tanulmány.* Bp., 1960; Kósa László, *A magyar burgonyakultúra történetének és néprajzának kutatása.* Népi kultúra — népi társadalom I (1967); Murádin László, *A 'burgonya' és a 'csicsóka' erdélyi elnevezéseinek szóföldrajzi és jelentésbeli összefüggéseihez.* NyIrK. XIX (1975), 7—16.

2. 1. Hasonló tanulságokkal bőven szolgál a *Phaseolus*, azaz a *bab* néprajza és terminológiája is. Mi most elsősorban ez utóbbival kívánunk behatóbban foglalkozni, csak annyiban érintve a tárgyi kérdéseket, amennyiben ezt a nyelvi anyag elemzése föltétlenül megkívánja.

Mint ismeretes, a *bab* őshazája Közép- és Dél-Amerika hegyvidékein van, Honduras, Equador, Peru és Bolívia nedves völgyeiben. Első tudományos leírását 1542-ben közli Leonard Fuchs füveskönyve. Magyarországra Purkichner György pozsonyi orvos révén került be 1560 körül. Kezdetben még drága csemege volt, csak a leggazdagabbak asztalára jutott belőle, csak mintegy másfél évszázad alatt terjedt el általánosan. De még a múlt század végéig jóformán csupán veteményként, kertekben termesztették, és étkezésre csak a száraz babot használták.[2]

A *bab* és a többi újvilági termesztett növény megjelenése előtt öthat évszázaddal, a kora-középkorban az ún. kásanövények voltak a legelterjedtebbek, elsősorban a *köles (Panicum miliaceum)* és a *pohánka (Fagopyrum vulgare)*. Az ezredfordulón három hüvelyes növény, a *lóbab (Vicia faba)*, a *lencse (Lens esculentum)* és a *borsó (Pisum sativum)* termesztésének fokozottabb elterjedése jelentett javulást a táplálkozásban a korábbi mélyponthoz viszonyítva. Nem véletlenül nevezték a X. századot „a lóbab századának". Termesztésének kezdetei természetesen jóval korábbiak: az újabb kutatások szerint Dél-Nyugat Ázsiában jelent meg i.e. 4000—7000 között. Nagy szerepe volt az ókori görög és római kultúrában, sőt külön kultusza is kialakult. Európában is folyamatosan kimutatható a késő neolitikumtól napjainkig. Az ezredfordulón bekövetkezett fellendülés valószínűleg azzal is összefügg, hogy ekkor már szélesebb körben elterjedt egy nagyszemű fajta termesztése.[3]

A kenyérgabona előretörése miatt aztán később ezek a hüvelyes növények is veszítenek értékükből, a *lóbab* meg éppen a szegények eledelévé válik. Ezért korai szótárainkba már ez a lekicsinylő szólás kerül be: „Egy babot sem ér" (NySz.). Az újvilági növények megjelenése még inkább háttérbe szorította őket, sőt egyik közülük, a *Phaseolus* a legtöbb európai nyelvben, így a magyarban is, a *Vicia faba*nak még a nevét is átvette, maga a növény pedig emberi táplálékból takarmánynövénnyé vált.[4]

2. 2. Ha a *Phaseolus*ra mint génuszra vonatkozó alapterminológiát vesszük szemügyre, nagyjából rekonstruálni tudjuk a XV. század végi és a XVI. századi helyzetet (bár a *Vicia faba* vagy akár a *Pisum sativum* akkori terminológiájának pontos szóföldrajzi térképét ma már lehetetlenség fölvázolni). A megjelenő új hüvelyes növény megnevezésében a

---

[2] Vö. Szabó Attila—Péntek János, *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató*. Bukarest, 1976. 41—5; *Magyar Néprajzi Lexikon* I. Bp., 1977.

[3] A *Vicia faba* termesztésének történetét, terminológiáját, kultúrtörténeti szerepét foglalják össze a következő tanulmányok: Hanelt, P., *Zur Geschichte des Anbaues von Vicia faba L. und ihrer verschiedenen Formen:* Die Kulturpflanze XX (1972), 209—23; Hanelt, P., H. Schäfer und J. Schultze-Motel, *Die Stellung von Vicia faba L. in der Gattung Vicia L. und Betrachtungen zur Entstehung dieser Kulturart:* Die Kulturpflanze XX (1972), 263—75.

[4] A terminológiai változás hasonlóan zajlott az európai nyelvek többségében: a német *Bohne*, az angol *bean* stb. is ekkor vált a *Phaseolus* jelölőjévé.

régebbi hüvelyes növények neve a kiinduló pont, mivel természetszerűen észrevették a köztük lévő hasonlóságot[5]:

Vicia faba	*Phaseolus*
bab ←---------→	török**bab** (1585: Cal. 409) olasz**bab** (1662: Lipp: Cal. 7: NySz.) fárafolyó **bab** (1664: Lipp: PKert. 2: 199: NySz.)
Pisum sativum	
borsó ←---------→	török**borsó** (1584: Beythe: Nom. 7: NySz.) kerti **babborsó** (1664: MA. *Phasiolus* alatt) fárafolyó **borsó** (1708: PP.) oláh**borsó** (1767: PPB. *Phăsĕlus* alatt)

1. táblázat. A *Vicia faba*, *Pisum sativum*, illetőleg a *Phaseolus* terminológiájának szembenállása az új növény megjelenésének kezdeti időszakában

A terminusoknak ez a kezdeti világos szembenállása hamarosan bomlani kezdett annak következtében, hogy a *Phaseolus* általánosan elterjed, a *Vicia faba* pedig és részben a *Pisum sativum* is veszít korábbi jelentőségéből. A *Vicia faba* háttérbe szorulása hamarabb mehetett végbe a Duna—Tisza közén, valamint a magyarországi Dunántúl északi részén.[6] Itt ugyanis, akárcsak a köznyelvben és a növénytani szaknyelvben az említett jelzős kapcsolatokban a jelző jelentése beleivódott a jelzett szóba, és a *bab* metaforikusan felvette a *Phaseolus* jelentést, a *Vicia faba* jelölésére pedig jelzői előtagot vett föl: *lóbab*, ahol a jelző — mint más növény- és állatnevekben is (vö. TESz.) — elsősorban a mag nagyobb méretére utal, másodlagosan emberi fogyasztásra alkalmatlan voltát is jelzi.[7] A Dunántúl déli részén hasonló változáson mentek át a *borsó* alaptagú terminusok: itt és az erdélyi Lozsádon ez a szó jelöli ma a *Phaseolus*t, a *Pisum sativum*ot pedig a jelzős előtagú *cukorborsó*,

[5] A történeti adatokra nézve l. NySz., TESz., SzT.

[6] Vö. MNyjA. I, 51; a romániai magyar nyelvjárásokra nézve az RMnyjA. kéziratos térképlapjairól tájékozódhattam (263, 264, 265, 266, 270. térképlap). Ezért köszönettel tartozom a gyűjtőnek és az atlasz szerkesztőjének, Murádin Lászlónak.

[7] Más európai nyelvekben is jelzős kapcsolat alakult ki a *Vicia faba* jelölésére: ang. *broad bean*, ném. *Ackerbohne*, orosz *konszkije bobü* stb. Nem lehetetlen, hogy a *ló-* előtag fölvételében is mintául szolgálhatott valamely más nyelv (ilyen jelentésű, mint látható, az orosz terminus jelzője, aztán a szász nyelvjárásbeli *Pferdebohne*, — a hatás persze fordított irányú is lehetett). — Mint érdekességet jelzem, hogy a román *bob* 'Vicia faba' egy pars pro toto metaforikus változáson ment át, és a köznyelvben 'mag' jelentésűvé vált (mint botanikai terminus megőrizte eredeti jelentését).

illetőleg *idezsbarsò*. Az új szembenállás tehát ezeken a területeken a következő:[8]

Phaseolus		*Vicia faba*
bab	←——————→	lóbab
borsó		*Pisum sativum*
	←——————→	cukor**borsó**
paszuly		idezs**barsò**
fuszulyka		

2. táblázat. A *Phaseolus*, illetőleg a *Vicia faba*, és a *Pisum sativum* terminológiájának mai szembenállása

2. 3. A Tiszától keletre a *bab*nak és a *borsó*nak megőrződött az eredeti jelentése (legalábbis ahol ismerik még a *Vicia faba*t), a *Phaseolus* neveként pedig kölcsönszavak használatosak. A *paszuj* (a déli részeken *paszur*, az északkeletin *paszuja*, *paszulya*) nyugati izoglosszája nagyjából a Tisza vonala, a keleti pedig Domokos, Felsőtök, Kide, Magyarkiskapus. Az erdélyi regionális köznyelvben is ez használatos. Az említett pontoktól keletre a *fuszujka* terminus terjedt el (a keleti székelységben és a moldvai csángóban *faszujka* változatban, Gyergyószentmiklóson *faszuj*, Halmágyon *fuszuja*), a csángó Bogdánfalván és Szabófalván pedig a *bob*. A *paszuj* és a *fuszujka* elterjedésének határán szóvegyüléses formákat is találunk: *puszujka* (Magyarkiskapus), *paszujka* (Magyarpéterfalva).

2. 4. A *paszuj* szó szerb-horvát eredetű, a *paszulya* meg az ukránból való (TESz.), végső forrása pedig ugyanaz a görög φαδήλος, mint a közvetlenül a románból kölcsönzött *fuszuj*nak, *faszuj*nak (a *fuszujka* ennek a magyarban alakult kicsinyítő képzős származéka).[9] A moldvai csángóból jelzett *bob* szintén román eredetű, de az átadó nyelvbeli megfelelője *Vicia faba* jelentésű. Meg kell említenem, hogy Murádin László, az RMNyjA. gyűjtője több ponton jegyezte le a *bab*ot a *Ph. coccineus* neveként (Sárosmagyarberkesz, Görgényüvegcsűr, Fiatfalva, Küküllősárpatak, Csíkmenaság, Pusztina). Nem lehetetlen, hogy ebben az esetben az adatközlők a *Vicia faba*ra emlékeztek, és a *Ph. coccineus* nagyobb méretű magjára vonatkozó kérdés ezt az emléküket elevenítette föl.

2. 5. A mai nyelvföldrajzi kép ismeretében határozottan állítható, hogy a *bab* szó Erdélyben népnyelvi szinten sosem volt használatos a *Phaseolus* neveként, hanem csak a *Vicia faba* jelölésére (ennek termesztésére egyébként sokfelé a mai öregek is emlékeznek még). Ezt közvetve az SzT. *bab* adatai is igazolják, amelyek között több felsorolás

[8] Gunda Béla feltételezése szerint a *Cucurbita* fajok is hasonló névcserével jutottak nevükhöz: a *tök* korábban minden bizonnyal az Európában is őshonos *Lagenaria*t jelölhette (levélbeli közlés).

[9] Az etimológiákra nézve l. TESz., NyjRKsz. Az erdélyi román nyelvjárásokban, nagyjából éppen a *fuszujka* elterjedési területén, magyar eredetű neve van a *Phaseolus*nak: *păsulă* (vö. Tamás, UngElRum. 600—1).

külön említi a *babot* és a *fuszujkát*: 1715: Vagyon mostan ezen Tablákban... Ugorka, Borso, Bab, és Fuszulyka (Pálos — Nagy-Küküllő megye); 1836: Harmintz véka fuszujka, vékáját a 1 fl. 40 xr. ... Rh fl. 50. Tiz véka bab, vékáját a 1 fl. 20 xr. ... Rh fl. 13 xr. 20 (Kolozsvár). — A helynévi adatokat is csak a *Vicia faba* jelentésű *bab* szóra lehet visszavezetni, hiszen a *Phaseolus* szántóföldi termesztése csak az utóbbi évtizedekben jelent meg. Az SzT. *bab* adatai tehát mind a *Vicia faba*ra vonatkoznak, nem 'bab', hanem 'lóbab' jelentésűek. — Ugyanez mondható el az erdélyi népköltészet és a szólások *bab* adatairól: ezek semmiképpen nem azonosíthatók a mai köznyelv *bab* szavával. Erre egyébként a szólások többségének tartalma is utal: *Babot sem levéért főzik; Babot ettél?, Megveszett, babot ett* stb. (vö. O. Nagy Gábor, *Magyar szólások és közmondások.*[2] Bp., 1966. 61—2).

3. Bár a mezőgazdasági szakirodalomban közismert a *Phaseolus* változatossága, mégis meglepő volt számunkra, amikor 1972-ben megkezdett növényismereti gyűjtésünk során kezdett feltárulni előttünk a tájfajták gazdagsága. A különböző fajták többé-kevésbé állandóak, elkülönülnek egymástól. Ennek az az oka, hogy a bab önmegtermékenyítő, kevésbé kereszteződik, kevésbé „korcsosul". Ugyanabban a kertben több fajtát is lehet együtt termeszteni. Falvanként és vidékenként változó tájfajták alakultak ki, amelyek nem maradnak meg egy falu vagy egy tájegység határain belül. Vándorolnak faluról falura, sőt országról országra. És nemcsak a tájfajták vándorolnak, szaporodnak, hanem az értékesebb, bővebben, jobban termő nemesített fajták is. Velük együtt vagy részben tőlük függetlenül vándorolnak a nevek is. Ezt felismerve, Szabó Attilával közösen végzett kutatásainkban[10] különös figyelmet szenteltünk a babfajtáknak, sőt 1975-ben országos gyűjtőmozgalmat is indítottunk az iskolások körében „Csodabab" címmel. Ennek eredményeként a verseny résztvevői mintegy 900 leírást, illetőleg magpróbát, herbáriumlapot küldtek be (a legtöbbet ismét Kalotaszeg területéről). Ezt az anyagot is, az etnobotanikai herbáriumhoz hasonlóan, az Árkosi Agronómus Házban rendszereztük, és ennek az intézménynek adtuk át megőrzésre.[11] Saját gyűjtésünk anyagának nagy részét Szabó Attila újra elvetette, hogy ellenőrizze, illetőleg megfigyelje az egyes fajták termesztési tulajdonságait. Külön elemezte az egyes fajták magjának összetételét, tipizálta őket a mag színe, formája, nagysága stb., illetőleg termesztési tulajdonságaik szerint. Ezeknek a tényezőknek a figyelembe vételével mintegy száz táj- és helyi fajtát mutatott ki.[12]

4. A *Phaseolus vulgaris* esetében ez az egészen egyedülálló fajtagazdagság rendkívül változatos, színes terminológiát is eredményezett, amiből már etnobotanikai útmutatónkban is megpróbáltunk ízelítőt adni (Szabó Attila—Péntek János, *Ezerjófű*. Bukarest, 1976. 41—5). Ezen nagyon jól lemérhető az egyes nyelvjárások szóalkotó képessége, a szó-

[10] Erre nézve l. Péntek János—Szabó (T.E.) Attila, *Tájékoztató mutatvány egy népi növényismereti gyűjtésből*. NyIrK. XX (1976), 52—60.

[11] A rendezést magyar szakos egyetemi hallgatók végezték nyári gyakorlati munkájukon, 1976-ban.

[12] Vö. Szabó A., Dankanits V., *Regional Variability in Phaseolus vulgaris*. Not. Bot. Hort. Agrobot. Cluj IX (1977—1978).

alkotásban megnyilvánuló produktivitása, kreatív „energiája", az elnevezésben megnyilvánuló helyi sajátosságok stb. A babfajták terminológiája mintegy prototípusként kínálkozik ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatához: a növényt magát mindenütt jól ismerik, sőt a legfontosabb fajták is általánosan ismertek, nem hiányoznak azonban a helyi változatok sem. Ennek megfelelően a terminológiában is egyaránt nyomon követhetők egyetemesebb és lokális, helyi jellegű szóföldrajzi és lexikológiai sajátosságok.

5. 1. A *Phaseolus* fajok közül kettő ismert általánosan: a *Ph. vulgaris* és a *Ph. coccineus*. Ez utóbbit inkább dísznövényként termesztik, csak másodlagosan fogyasztásra, ezért elsősorban a virág színét tartják számon és a mag színét. A rá vonatkozó terminusok szinte kivétel nélkül összetételek, ún. analitikus metaforák, amelyekben az utótag a babra vonatkozó génusznév: *-paszuj, -fuszujka* stb., az előtag pedig a *bivaj-* (illetőleg ennek helyi alakváltozatai). Ez — akárcsak a következők jórésze is — a magvaknak a szokottnál nagyobb méretére utal. Az RMNyjA. 266. kéziratos lapján szerepel még a *bika-* (Kőszegremete, Magyarbikal), *bak-* (Pósalaka), *kan-* (Egri), *kakastökü-* (Majlátfalva), *lószömü-* (Kisiratos), *Joncsi-* (Bogdánfalva). A 2. 4. pontban említett helyeken maga a *bab* terminus jelöli a *Ph. coccineus*t, ez azonban — mint jeleztük — alkalmasint a *Vicia faba* emlékére utalhat.

5. 2. A *Ph. vulgaris*nak a népi növényismeret is két alapvető fajtacsoportját különíti el, a *karós*t (convar. *vulgaris*) és a *gyalog*ot (convar. *nanus*). Ezeknek a megkülönböztetése is összetett terminusokkal történik. A convar. *vulgaris* legáltalánosabb jelzői előtagja a *karós-*, Erdély keleti sávján *futó-, futós-*. Előfordul még a *fojó-* (Datk, Majlátfalva), *fojós-* (Ágya, Keresztes), *felfojó-* (Dobó, Siklód), *felfojós-* (Csernakeresztúr, Kénos, Petek, Alsórákos), *fëfutò* — (Szabéd), *fölhágúós* — (Tatrang), *rúdas* — (Rónaszék, Aknasugatag, Domokos), *inas* — (Mezőkeszű, Magyarszovát), *hárágos* — (moldvai csángó; a *hárág* — 'karó' alapszó román eredetű, vö. NyjRKsz.). A convar. *nanus*ra vonatkozó terminusok leggyakoribb jelzői előtagja a *gyalog-*, a Bánságban *seggönülő-*, Bözödön és Enlakán *puja-*, Peteken *bokros* — (vö. Murádin, RMNyjA. 264, 265. lap; kézirat).

6. E fajtacsoportokon belül szemantikai és szerkezeti szempontból is rendkívül változatos terminusokkal történik a jelölés. Szemantikailag az elnevezés kétféleképpen valósulhat meg: az egyiket logikusnak, racionálisnak nevezhetjük, amelyben a megkülönböztetés mellett a leírás, a jellemzés is lényeges, a másikat asszociációsnak, képszerűnek, amelyben csak a terminológiai megkülönböztetés tényе a döntő. Az előbbiek metonimikusak, az utóbbiak metaforikusak (ezek körében külön alcsoportot alkotnak a tulajdonnévi eredetű terminusok). Szerkezetileg az előbbi szemantikai kategóriákon belül szintetikus és analitikus formák különülnek el; rendszerint elsődlegesek és gyakoribbak az analitikus, összetett terminusok; ezekből többnyire tapadással jönnek létre az egyszerűek, szintetikusak.

6. 1. 1. Az analitikus elnevezések többsége analitikus szükületes szinekdoché. Ezzel a kategóriával kapcsolatban Károly Sándor arra hívja fel a figyelmet, hogy: „Az alfaj megkülönböztetése nem mindig a leg-

lényegesebb tulajdonság, funkció megnevezésével történik, s így nem mindig a fogalomalkotás tudományos útját követi: az elnevezés ilyenkor nem logikus a tudományos értelemben vett logika szerint, de eleget tesz a kommunikáció logikájának, amely csak a megkülönböztetést írja elő, de a módját már nem" (*Általános és magyar jelentéstan*. Bp., 1970. 238). Hogy miért nem lehet igazán tudományos az elnevezés, annak Károly öt okát sorakoztatja föl: elsőként azt, hogy a köznyelvi (és nyilván a nyelvjárási) szavaink nem tudományos terminusok, és az elnevezést nem előzi meg tudományos analízis (esetleg még a kellő tapasztalati tények is hiányoznak), másodszor, hogy még a tudományos elnevezésekre sem jellemző az abszolút logikus jelleg; a tudományosan szabatos elnevezések kommunikációs szempontból nem gazdaságosak; az elnevezések nemcsak racionális, hanem érzelmi mozzanatokat is tükröznek; a tipikus elnevezések nem definíciószerűek, hanem egy morfémásak, nem jelölnek alá- vagy fölérendeltséget, mert ezek a logikai viszonyok nem is mindig világosak.

Ezeket az elméleti megállapításokat a bab fajtanevei is igazolják. A fajfogalom nevét szűkítő jelzők többféle információt tartalmazhatnak, de az már nagyon viszonylagos, hogy tudományos szempontból menynyire jellemzőek, mennyire lényegesek ezek az információk. Legáltalánosabbak azok, amelyek a növény termetére, formájára vonatkoznak, ezért nem is tekinthetők fajtaneveknek, hanem inkább egy-egy fajtacsoport jelölőinek. Pl. az említett *karós-, gyalog-* jelzők, aztán a *karcsú-, csökött-* 'törpe', *háromlábú* — stb. Utalhat a jelzői előtag a termesztéssel kapcsolatos körülményre, mivel a termesztő számára mindig fontos ezeknek a körülményeknek az ismerete. Így a termesztés helyére: *kerti-, mezei-*; az érés idejére: *korai-, késői-, hamartermő-, Andrásra érő-, hathetes-, téli-, tavaszi-* stb.; a termés felhasználásának optimális módjára: *főzelék-, konzerv-* stb.

A fajta azonosítása mégis leginkább bizonyos külső jegyek alapján történik, mivel a spontán válogatás előnyben részesíti azt, amit meg tud különböztetni. Egyébként a tudományos minősítés is elsősorban a mag külső jegyeit, főleg a színt veszi figyelembe, mivel a mag színe genetikai jelölő. A népi elnevezés jelzői előtagja is gyakran erre utal: *fehér-, kén-, köves-, kék-, fekete-, tarka-* stb.; aztán a mag méretére: *kis-, nagy-* stb.; a mag formájára: *kerek-, gombojkó-* 'gömbölyű', *lapos-* stb. Lényegesek a hüvely külső jegyei is, a hüvely színe: *sárgacsövü-, aranycsövü-, zöldcsöjü-*; a hüvely formája: *lapiscsövü-, gombojag hövejkü-, hosszu csüngő-* stb.; a hüvelyben lévő magvak száma: *háromszemes-* stb.; a hüvely rostos volta: *inas-, fás-* stb. A definíciószerű elnevezés többféle információt sűrít: *fehér gyalog horgosszemü-, fekete, kerti ideintermő-* stb.

6. 1. 2. Az analitikus elnevezések másik csoportjában a jelzői előtag „nem-megkülönböztető, de lényeges jegy"-re utal (vö. Károly i.m. 239), így ezek már inkább egyszerű analitikus kifejtéseknek tekinthetők. Ebben a kategóriában az azonosítás szempontjából lényegtelen, de éppen a néprajzi és az agrobotanikai vizsgálat számára lényeges információt közölnek a helység- és tájegységnevekből *-i* képzővel alakult jelzői előtagok, azt ti., hogy honnan való az a fajta. Pl. *besztercei-, fe-*

hérvári-, fiumei-, geszterágyi-, szováti-, hunyadi-, háromszéki-, kolozsi-, körösfői-, krasznai-, mérai-, pesti-, szebeni-, szigeti-, váradi- stb. Más, ebbe a kategóriába tartozó nevek: *rossz-, szeles-, vad-, új-* stb.

6. 1. 3. Ezek a jelzős névtípusok gyakran egytagú (szűküléses) metonímiává alakulnak át. Ez a folyamat a jelentéstapadásnak az a jól ismert esete, amikor a főnevesült jelző felveszi az alaptag jelentését. A tapadással a terminus megtartja a jelző információs értékét, a kontextus pedig általában kiküszöböli a félreérthetőség lehetőségét, mintegy pótolja az eredeti alaptagot. A jelentéstani kategóriák ugyanazok, mint az előbbi két csoportban. Pl. *aprószemü, aszalnivaló, cirmos, cirókás, felemás, futós, negyvennapos; moldvai, vistai, sziki* stb.

6. 2. 1. A metaforikus elnevezések, akár egyszerűek, akár analitikusak, tökéletesen megfelelnek a terminológiai megkülönböztetés igényének. Ezért például a termesztett növények hivatlos nómenklatúrája is fajtanevekként ún. fantázia-neveket ír elő.[13] Ezeknek az előbbieknél kevesebb vagy éppen semmi az információs értékük, amennyiben nem leíró, nem definiáló jellegűek, ezzel szemben létrejöttükben jóval nagyobb szerepe van az emóciónak, utalhatnak alaki vagy funkcionális hasonlóságra (vö. Károly i.m. 373). A metaforák tartalmi típusaiban nem választottam külön az analitikus formákat, mivel ezekből alkalomszerűen bármikor kieshetik az utótag, és egyszerűvé válnak. Ezekben a típusokban legfeltűnőbb az érzelmi mozzanat: a képzelet, az asszociáció merészsége, a gúny, az irónia, sőt az önirónia is, amikor szinte külön „babvilág" jön létre az emberről, az emberi testrészekről, öltözetről stb. elnevezett babokból, ahol van *király* és *királynő, ténsasszony, úrfi, kisasszony, katona*; és ahol van *menyecskeszemü, ködökös*; van, amelyik *pofonvágott*; népviseletbe is felöltöztetik, így lesz *muszujos, piros kötőüs*; de ruháját végülis elnyüvi, *rongyos* lesz, aztán meg ruhátlan, *csóré*.

A tartalmi csoportosítás a következő típusokat eredményezi:

(1) Személy: *miniszter-, királynő-, nagynaccsága* stb.

(2) Testrész, (testi) tulajdonság: *emberképü, menyecskeszemü, pofonvágott* stb.; *csalfa-, kúrva-* stb.

(3) Nemzetiség: *német, orosz, cigány, csángó, néger* stb.

(4) Ruházat, ruházkodással összefüggő tulajdonság: *muszujos, sapkás; rongyos; csóré* stb.

(5) Állatok: *bárány-, ló-; kigyó-, csiga-* stb.

(6) Madarak: *csóka-, fürj-, fecske-, verébstb.*

(7) Tojás: *lúdtojás, gyiktojás, madártojás.*

(8) Állati (emberi) testrész, belső szerv: *libamáj-, lúdhúr; vese-, máj; macskaszemü, bagolyszem* stb.

(9) Ételek, édességek: *perec-, vaj-, kifli-, vanilia-, kávé-, kakaó-* stb.

---

[13] Vö. *Codul internațional pentru nomenclatura plantelor cultivate, 1969*, art. 3, in: *Cod internațional de nomenclatură botanică și cod internațional pentru nomenclatura plantelor cultivate*. Traduse și prevăzute cu studii introductive de C. Váczy. București, 1974. 235.

(10) Díszek, értékes anyagok: *aranyszál-, gránát-, üveg-, gyémánt-, gyöngy-* stb.

(11) Jellegzetes színű anyagok: *büdöskő, viasz-, szurok-* stb.

(12) Más tárgyak: *kacor-, drót-, spárga-* stb.

(13) Képzeletbeli lények, elvont dolgok: *boszorkány-, sátán-, csoda-* stb.

6. 2. 2. Vannak más növényekről elnevezett babfajták is. Ezek a terminusok tehát ún. species pro specie metaforák (analitikusak is lehetnek). Ez ebben az esetben nyilván nem tévesztés eredménye, mert hiszen a bab jól ismert növény, hanem az alaki, színbeli stb. hasonlóságra való utalás, esetleg egyszerűen valamely érzelmi mozzanat kifejezése. Pl. *borsó-, som-, baraboly-, aranyeső-, pipacsos-* stb.

6. 2. 3. A metaforikus elnevezések sajátos csoportját alkotják a személynévi (leggyakrabban utónévi) eredetűek. Az is a pozitív érzelmi viszonyulás, sőt a gyengédség jele, hogy többnyire női névvel jelölik az egyes babfajtákat: *Bözsi, Erzsike, Ilona, Juliska, Kati-, Lina-, Sárika-* stb., de vannak férfinevűek is: *Béla, Marciféle-, János-* stb. Ezek a terminusok a legtöbb esetben azoknak a nevét hordozzák, akik először termesztették, először tették ismertté azt a babfajtát egy szűkebb közösségben; végső fokon ez magyarázza a női nevek gyakoriságát is, hiszen elsősorban nők gondozzák a veteményeskertet. Ritkábban előfordulhatott tudatos személynév-adás is, mint pl. a közismert *Juliskabab* esetében.

7. Régóta foglalkoztat az a gondolat, hogy az egyes nyelvjárások jellemzésére szemantikai kritériumokat is szükséges volna figyelembe venni, illetőleg meg kellene vizsgálni, hogy az egyes dialektusok között nincsenek-e számottevő különbségek szemantikai tekintetben. Nem az ún. jelentés szerinti tájszavak arányára gondolok csupán, bár valószínűleg ennek vizsgálata is támpontot adhatna az általános szemantikai jellemzéshez. Az egyik leglényegesebb ilyen kritérium éppen a népi terminológiában megnyilvánuló metaforizációs készség lehetne, az, hogy egy nyelvjárás beszélői a logikus, leíró, definiáló terminusokat részesítik-e előnyben vagy a kifejező, képszerű, emotív színezetű metaforákat. Sőt a metaforák egyes tartalmi típusai is jellemzőek lehetnek némely nyelvjárásokra, ugyanúgy, mint ahogy az egyes nyelvekre is jellemzőek (vö. Károly i.m. 372—3). A székely nyelvjárások alaposabb ismerője már eleve joggal feltételezheti, hogy bennük erőteljesebb ez a képszerűség, ez a metaforizációs hajlam, mint más magyar nyelvjárásokban, és nyilván ez az egyik forrása a szépírói stílus sajátos ízeinek a székely anyanyelvjárású írók esetében, Mikestől Tamásiig. Ennek részletes, meggyőző igazolása azonban beható vizsgálatokat igényelne egy meglehetősen kidolgozatlan területen, a nyelvjárások jelentéstanában. Bővebb kifejtésére azonban nem kerülhet sor e dolgozat keretében. Megelégszem tehát azzal, hogy egyáltalán felvetem a szemantikai tipizálás gondolatát, és adalékként mellékelem az adattárban szereplő babnevek jelentéstani megoszlásának statisztikai adatait. Mivel az adatok teljesen

egyenlőtlen eloszlásúak az egyes nyelvjárásokban, és némelyikből csupán néhány adatunk van, összevontan csak a székely nyelvjárásokat állítottam szembe a többi romániai magyar nyelvjárással:

Nyelvjárás	Metonimikus nevek		Metaforikus nevek	
	száma	aránya	száma	aránya
székely nyj	73	40,39%	83	59,61%
a többi nyj	172	62,77%	102	37,23%

3. táblázat. A babnevek szemantikai típusainak megoszlása

Ezekhez az adatokhoz, úgy vélem, nem szükséges bővebb magyarázatot, értékelést fűzni. Bár megfogalmazható egy olyan ellenvetés, hogy az elnevezés típusát nemcsak a nyelvjárás szemantikai jellege határozza meg, hanem többek között az ismeretek mélysége is. Tehát egy olyan közösség, amely kevésbé ismeri a megnevezendő dolgot, tartózkodni fog a jellemző, leíró elnevezésektől. Ennek az érvnek van némi jogosultsága a babnevek esetében is, hiszen éppen a székely nyelvjárások egyes részein, mint amilyen Gyergyó vagy Csík, a babtermesztésnek távolról sincs olyan szerepe, mint Kalotaszegen vagy a Mezőségen. Ennek ellenére túlzás volna a névtípusok megoszlását teljes egészében valamely nyelven kívüli tényezővel magyarázni.

8. Az alábbi adattár azt a benyomást keltheti, hogy a nevek egy része egészen lokális, helyi használatú, másik része pedig elterjedtebb ugyan, de pontatlan használatú, több fajta jelölője lehet. Bár gyűjtésünk (illetőleg az önkéntes gyűjtőmozgalom) több nyelvjárásra terjedt ki, nem volt annyira rendszeres és átfogó, hogy meg lehetne állapítani egy-egy név pontos elterjedését. Kétségtelen azonban, hogy amiként kialakultak szűk körben ismert tájfajták, úgy szinte természetes, hogy legyenek helyi jellegű nevek is. Ami a nevek pontatlan használatát illeti, emlékeztetnem kell arra, hogy a népi terminus nem tudományos analízis eredménye: csak a legritkább esetben jelöl egy tudományosan is elkülönített rendszertani egységet, inkább több fajtát kapcsol össze valamely közös tulajdonság alapján. Az ilyen általánosabban elterjedt neveknek is van egy vagy két jellemző szemantikai jegye. Bár ezek magából az adattárból is kiolvashatók, mivel a legtöbb a maggal kapcsolatos, nem tartom mégsem feleslegesnek kiemelni bár a legjellemzőbbeket a metaforikus nevek közül: *borsó* 'fehér, gömb alakú', *büdöskű* 'sárga, kénszínű', *emberképü* 'félig foltos (a folt kék színű)', *gránát* 'gömbölyű, váltakozó csíkú, rovátkás', *Juliska* 'közepes nagyságú, barna', *kávé* 'kávészínű', *kifli* 'lapított, kifli alakú', *kúrva, pofoncsapott, muszujos* 'félig foltos', *libamáj, máj* 'hússzínű, májszínű', *madártojás* 'közepes nagyságú, tojás alakú, váltakozó csíkú', *vaj* 'puha, rost nélküli hüvelyű'.

II.

Az alábbi adattárba csak a tőlünk gyűjtött, illetőleg az említett gyűjtőmozgalomtól felszínre hozott babneveket vettem föl. Nem szerepelnek tehát azok az adatok, amelyekre a nyelvatlaszok alapján hivatkoztam az előzőkben.

Külön közlöm előbb a *Phaseolus* génusznevét, aztán pedig a fajtaneveket. Ez utóbbiakban, hogy gazdaságosabb legyen a közlés, az összetett fajtanevek utótagját (a megfelelő génusznevet, ami tehát az adatközlés első részében megtalálható) - jel helyettesíti. A fajta leírását egy kódszám helyettesíti (ez tehát tulajdonképpen az „értelmezés"). Az egyes számok jelentése a következő:

I. hely:

1 = karós (convar. *vulgaris*)
2 = gyalog (convar. *nanus*)
3 = tűzbab (*Ph. coccineus*)

II. hely: a mag nagysága

1 = kis magvú (microspermus)
2 = közepes magvú (mesospermus)
3 = nagy magvú (macrospermus)

III. hely: a mag formája

1 = gömb alakú (sphaericus)
2 = gömbölyded, tojás alakú (ellipticus)
3 = hosszúkás (oblongus)
4 = lapos, lapított (compressus)

IV. hely: a mag színe

01 = fehér (albus)
02 = sárga (luteus)
03 = piros (roseus, ruber)
04 = hús színű (roseus albus)
05 = barna (fuscus)
06 = kék, liláskék (violaceus)
07 = fekete (niger)
08 = pontozott (punctatus)
09 = félig sárga foltos (dimidiatus maculatus, luteus)
10 = félig piros foltos (dimidiatus maculatus, ruber)
11 = félig barna foltos (dimidiatus maculatus, fuscus)
12 = félig kék foltos (dimidiatus maculatus, violaceus)
13 = félig fekete foltos (dimidiatus maculatus, niger)
14 = csíkos (virgatus)
15 = háromszínű (trimidiatus)
16 = váltakozó csíkú (virgatus, variegatus)
17 = márványos, erezett (marmoreus, virgatus)
18 = rovátkás, csíkos (striatus, virgatus)

A *Phaseolus* jelölő génusznevek:[14]

faszujka Ki, Te
fuszujka Á, Gyl, H, Kb, Ke, Ksz, M, Mé, Nd, Of, P, T, V
paszuj B, Bv, Do, E, F, Gym, It, J, Jt, K, Kd, Kf, Kkj, Ko, Kp, Kszt, Mk, Mv, Nk, Np, Ny, S, Sz, Szti, Va, Zs
puszújka Kk

Fajtanevek:

akác- 211.01 Ny
Andrásra érő- 132.16 Ki
apró kerekszemű 112.01 Á
apró szemű Szu
Aranka- 121.02 Kk

[14] Az adatokat a helységnevek rövidítésével lokalizáljuk. Az egyes rövidítések feloldása a következő: Á = Árapatak (Araci), Ár = Árkos (Arcuş), B = Bábony (Babin), Bv = Borvely (Berveni), Do = Domokos (Dămăcuşeni), E = Egeres (Agheres), F = Farnas (Sfăraş), Gf = Gidófalva (Ghidfalău), Gyl = Gyimesközéplok (Lunca de Jos), Gym = Gyerőmonostor (Mănăstireni), Gyr = Gyergyóremete (Remetea), Gyv = Gyerővásárhely (Dumbrava), H = Hídvég (Măeriște), It = Inaktelek (Inucu), J = Jegenye (Leghia), Kb = Kisbács (Bacău), Kd = Kalotadamos (Do-Jt = Jákótelke (Horlacea), K = Ketesd (Tetiș), mosu), Ke = Kend (Cîndu), Kf = Köröstő (Izvoru Crișului), Ki = Kászonimpér (Imper), Kk = Kiskapus (Căpușu Mic), Kkj = Kőröskisjenő (Chișineu Criș), Kl = Középlak (Cuzăplac), Ko = Kovászna (Covasna), Kp = Kispetri (Petrinzel), Kr = Korond (Corund), Ksz = Keszű (Chesău), Kszt = Kalotaszentkirály (Zamșinerai), M = Makófalva (Macău), Mé = Méra (Mera), Mf = Makfalva (Ghindari), Mk = Magyarókereke (Aluniș), Müf = Menaságújfalu (Armășeni Noi), Mv = Magyarvalkó (Vălenii), Nd = Nádasdaróc (Doroltu), Nk = Nagykapus (Căpușu Mare), Np = Nagypetri (Petrindu), Ny = Nyárszó (Nearsova), Of = Ordongósfüzes (Fizeșu Gherlii), P = Panit (Pănet), Pf = Pócsfalva (Păucioasa), S = Sárvásár (Săula), Sz = Sztána (Stina), Szti = Szentiványlaborfalva (Șintionlunca), Szu = Szucság (Suceag), T = Türe (Turea), Te = Telek (Telechia), V = Vista (Vișteа), Va = Váralmás (Almașu), Zs = Zsobok (Jebucu).

aranycsüjü- 222.07 Nk
aranyeső 134.02 Ko
222.01 Kk, M
224.02 Bv
232.02 Te
aranyfonalas- Kszt
aranyszál- 123.17 Kk, Szu
aszalnivaló- 111.03 Ko
bagojszëm- 332.07 Kk
bambós- lágyszemüként főzött bab Kk
baraboj Kr
bárány- 121.07 Te
121.12 Kr
barna csalfa- 121.09 Nk
barna büdöskü- 121.12 Bv
barnacsikos 131.18 H
barna, karós 122.05 H
barnásfehir vaj- 121.12 Do
Béla- 132.15 K
beszterceі- Gyr
bihaj- Ph. coccineus F, Gym, Jt, K, Kszt, M, Mé, Mk, Nd, Np, Ny, T, V, Zs; *bihal-* H; *bivaj-* Szti
bihajszëmü- 121.07 Kk
Biróbonyáé fajta 111.03 Zs
bolgár- 213.17 B
bolhás- 221.14 H
borsó- 111.01 E, Kszt, Np, Szu, V
112.01 Zs
121.01 Ny
122.07 It, J
131.01 Zs
boszorkány- Nk
böndő- Ph. coccineus J
Bözsi- 124.05 Kk
bubás- 132.15 B, Va
bungó- 112.04 Ki
büdös- 224.02 Ki
büdöskü- 111.02 It, Te
121.02 M, Mé, Mv, Kk, Nk, Szu
121.04 Gym, Nd, Nk
223.02 Mv
büdösköves 111.02 Gyv, Szti
121.02 Nk
büdösküvirág 223.02 Kd
cigány- Kk
cirmos- 124.18 Ny, Sz
213.17 Ny
cirókás 213.16 Kr
cukor- 124.01 Te
132.16 E, M
213.16 Szti
cukorgránát 122.16 E
csalfa- 121.12 Nk
csángó- 223.12 Ki
csárda- 122.10 Ki
cseresznye- 131.16 Bv
csiga- 131.18 Do, Mé, Nk
csikos- 112.18 Ki
124.18 Kszt, T
232.16 Nk
csikoscsövü gyalog- 124.18 K
csikos gránát 111.16 M
csillag- 332.07
csoda- 124.18 M
132.15 Ny
222.03 Zs
csóka- Kk
csokoládé- Kk
csoportos- 232.16 Kk
csóré- 131.03 Kr
csókött- 112.04 Ki
csúszómászó 131.03 Kr
dísz- 332.07 Bv
drót- 123.17 Te
ëgylábu- 224.02 K, Szu
ëgylábu gyalog 232.16 Zs
egyszemes barna 222.05 Ko
ëgyszëmü M
egyszemü gyalog 222.17 Szti
embërképü- 121.12 Nk
122.14 Nd, Nk
221.12 Nk
Erzsike- 131.16 Bv, Gyv
fakó- 121.02 Kkj
farkincás kigyó- 124.18 Kk
fás- 122.07 Gyr
Fazakas Kisóé 131.18 M
fecske- 134.07 Ko
fehérhasu- 121.12 Te
fehér horgas- 233.01 Nd
fehér lapos- 112.01 Ki; *fehir lapis* 124.01 Nd, Nk
fehérszemü gyalog 222.01 Á
fehérvári- 121.14 M
fehir- 112.01 Kf, Va
121.01 Kk
124.01 B, F, K, Jt, Kk, M, Szu, T, Va, Zs
131.01 Kf, Va
222.03 Nk
233.01 Gyv, Kk
fehir borsó- 111.01 Kk, Kl
fehir bihaj- 332.01 B, Kszt, M, Mé, Mv, Nd, Ny, T, Zs
fehir gránát- 211.01 Sz
212.01 Kk
fehir gyalog- 212.01 Nd
222.01 E, Va
233.01 KK, Nk
fehir gyalog, hëgyësvigü 232.01 Kk
fehir gyalog horgosszemü- Ksz
fehir karós- 124.01 Kk, Mé, Sz
fehir kövér- 111.01 Va
fehir lapiscsüjü- 222.01 Kp, Np
fehirszëmü borsóu- 211.01 K
fekete- 122.07 T, Va
133.07 Öf
222.07 Kk
fekete bubás 121.13 B
fekete hosszu 133.07 Ko
fekete, karós zöd- V
fekete, kerti ideintermő- 222.07 Nk

fekete kúrva 121.13 Kl, Sz
fekete muszujos 121.13 Zs
fekete pofonvágott 121.13 Zs
feketeszemű- 122.07 M
feketeszemű gyalog 222.07 K
232.07 Á
feketeszemű karós 133.07 Ny
feketeszemű monori 222.07 M
feketeszemű vász- 122.07 Á
felemás 121.12 Kr
félenpofájú pofoncsapó 121.12 Nk
felfojós- 131.08 Á
fényes szemű 121.04 H
fiuméji gyalog 232.16 Kk
fózelék- 124.01 Szti
futós- 121.12 Nk
124.01 Kszt
futós — 121.12 Nk
futós csikos gránát 111.16 M
futós- 121.12 Nk
futó zód- 124.05 T
fürj- 121.12 Ksz
fürjtojás- 121.18 Te
gésztérágyi- 222.17 M, Mé
Géza- Mf
gombojag hövejkü vaj- 111.05 Á
gombojkó rózsa- 121.04 H
gránát- 111.01 Nd
111.16 B, It, Kk, Kl, Ko, Kszt, Kp, Nd, Np, Szu, Va
121.03 Kk
131.16 Ke, Öf, Pf, Szti
132.16 Mv
232.16 B, Gyr, Kk
günár- 122.07 Ki
gyalog- convar. *nanus* Do, Kk, Kszt, Nk, Ny
gyaloggránát 213.17 Szti
232.16 Kk, Kl, Ko
gyalog zód- 212.01 Nd
gyászasszony- Kk
gyémánt- 122.14 Kk
232.16 Te
gyiktojás- 121.01 Te
gyorsfelmászó- Te
gyöngybab Te
gyöngy- 232.05 Ki
gyöngyös- 131.01 Kk
hajnal- Kk
hamartermő 222.07 Nk
hapták- 232.16 Ny
háromlábu tarka- 232.16 Kl
háromszéki — 222.17 Ki
háromszéki- 222.17 Te
hathetes- 121.04 Öf
232.05 Bv
232.07 H
hathetüs sárga- 222.02 Ksz
hosszu csüngő- 232.17 Te
hunyadi gyalog- 222.03 Nk
húsos- 122.07 B
idejiniró 121.14 It
idejintermő 213.17 M
222.07 J, Nk
222.17 M
ideintermő gyalog- 232.16 Nk
igen korai- 124.01 Te
Ildikóné- 122.05 Te
Ilona- 223.02 K
Ilus- H
inas- 124.01 Kszt
Jánosbab 223.02 Sz
jármos- 124.18 Ki
Jó Éva- 132.17 Do
Julcsa- 122.05 Gyl
Juliska- 121.12 Nk
122.05 Gyv, Kl, Ko, Mé, Nk, Szti, Te, T
124.05 Kk, Nk
kacor- 222.03 Zs
kakaó- Kk
kokastaréj 134.10 Mv
223.02 Mv
kakastök- 332.01 Bv
kan- 332.01 Bv
karós- convar. *vulgaris*
karós fehir- 124.01 Gyv, Ko
karós sárga hosszucsüjü 122.05 B
karós vaj- 121.12 Öf
karós váradi 213.17 Mé
karcsú- 122.01 Ár
kása- 121.09 Kk
kaszás- 222.02 Ki
Kati- 121.12 Kk
213.17 T
katona- 134.05 Do
232.16 Va
kávé- 112.04 Nk, V
121.02 Kl
121.04 Ko
122.05 Va
131.18 Zs
kávé gránát- 121.02 Nk
kávészinü gyalog- 222.03 Kk
kékkó- 131.18 Ko
kik muszujos 121.12 Zs
kik pofonvágott 121.12 Kk, Zs
kék sovány- 123.17 Kk
kénköves mezei 121.02 Ko
kénvirág- 222.02 Te
képes- 122.15 Öf
kerek madártojás 111.16 V
kerti- T
kerti karós 123.17 H
kisöi fehir 112.01 Kp
kisöi madártojás 131.16 Zs
kétlábu 124.05 Zs
kétszinü- 121.12 Kr
kicsi borsó- 211.01 J
kicsi madártojás 111.16 Nd
kifli- 122.07 Gyv, J, Kk
124.01 Te
124.04 Ko
132.17 Öf

kigyó- 124.18 Gyv, Kk, Nk
kigyóvíjasz 124.18 Mé
király- 213.17 Kr
királynő 124.05 Kr
kisasszony- 121.18 H
kisasszonypapucs Kk
kifli gránát- 124.18 Ko
kisköddökü- 111.12 Nd
kis pofoncsapott 121.12 M
211.01 M
kisúri- 222.17 Nd
kollektív- 111.01 Gyv
112.01 Zs
211.01 It
212.01 M
222.01 M
222.17 Nk
233.01 M
kollektives 213.17 Va
kolozsi- Ksz
komló- 122.06 Te
konzerv- 213.17 Bv, Kk
korai- 114.06 Nk
121.12 Gyv
korai gyalog 124.05 B, Nd
korai fekete- 222.07 Te
korai madártojás 111.16 Mv
131.16 Zs
korai zödcsőjü 123.17 Mé
korcs gránát- 131.18 Öf
kődökös- 121.12 Nk
124.18 Müf
körösfői- 232.16 Nk
körösfői gyalog- 232.03
kövér- 232.16 Do
krasznai téli- 222.03 K
Krisztina- 223.17 Te
kúrva- 121.12 Gyv, F, Mk, Pf, Te, Zs
121.13 E, Kszt, Np, Szu, V
122.10 Kd, Mk, Mv, Te, Zs
122.14 Jt
132.15 J, Kszt
134.10 Mé
kúrvás- 121.09 B
121.12 B, P
kúrvagránát 121.12 K
lapos- 122.05 Ke
124.16 Ki
134.01 Do
lapiscsövü vaj- 122.05 Nk
lapis fehér 124.01 It, Kl, V
lapos gránát 112.16 Ko
lapos hövejkü barna szemü 111.05 Á
lapos magu- 124.05 H
lapis szemü- 124.01 Zs
léti- 122.05 F
leveles- 222.14 Ki
libamáj- 112.04 Nk
122.04 Müf, Nk, Gyr
124.04 Ny, Te
222.03 Kf
lila csalfa- 121.12 Nk
lila kúrva- 121.12 J, Kl
lila pofoncsapott 121.12 Zs
Lina- 122.04 Te
ló- Ki
lúdhúr- 112.04 Ki
lúdmáj- 222.05 Ki
lúdtojás- 121.01 Te
lúdtoll- 124.18 Ki
lúgzós karós- 114.06 Kk
macskafarok- 124.01 Ki
macskaszëmü- 121.04 Kk
madártojás 111.16 F, J, Mé, Nd, Nk, Sz
121.16 Te, Sz
131.16 Nd
132.16 Mé
213.16 Kk
madártojásu 111.16 T
magyar- 134.10 Bv
magyarországi- 123.17 Ny
magyaros bihaj- 332.14 Ny
máj- 121.04 B, Va
124.05 Nk
222.03 It, J
222.05 Nk
majomszem 133.07 Kr
Marciféle- 131.18 Ksz
Margit- 222.17 Ksz
meggymag- 121.03 Te
menyecskeszemü- 122.05 Do
mérai- 222.01 Kk
mezei büdöskö- 121.02 Ko
mezei felfojós 111.16 Á
mezei sárga- 122.04 Kk, Nk
mezők királya- 124.01 Te
minisztër- 121.12 T
124.18 Kf
132.15 Kszt
Mózes- 131.18 Kr
muszujos 132.15 Kszt
nagy bivaly- 332.01 Müf
nagy laposszemü- 124.01 Á
nagynaccsága 232.16 Nd
nagy pofoncsapott 121.13 M
nagy porcolán 132.16
nagyszemes- 132.16 Ki
nagyszemü karós 122.16 Kszt
napraforgó- 112.07 Ki
114.06 Ki
223.12 Ki
néger- 114.17 Kk
122.07 Kk
222.07 Kk
negyvennapos 124.18 Jt
224.02 Nk
232.16 Ny
német- 124.18 Gyr
nyúlárnyék- Gyr
orosz- 123.17 Gyr, K
ödöni- 132.16 Ki
ökörszem 332.07
perec- 122.07 Bv
pesti- 131.18 M

pettyes- 112.18 Ki
pillangó- 112.18 Te
pipacsos- Ki
piros gránát- 111.03 Kk
232.16 Nk
piroskirály Kr
piroskötőjű K
piros kúrva 121.12 Gf, Zs
piros muszujos 121.12 Zs
piros pofonvágott 121.12 Zs
pirosvirágu bihaj- 332.14 B, Nd
pofoncsapós 122.05 Nk
pofoncsapott 121.09 Mé
121.12 It, Mé, Mk
pofoncsapott vaj- 121.12 Nd
pofonütött- 234.02 J
pofonvágott 121.09 Nk
121.13 Nk
132.15 K
pofonvert- 121.12 Kk
porcolán- 111.16 F, K
112.01 Mv
122.16 Kd
232.16 Jt
rágós- 112.07 Ki
rákmakk- 112.06 Ki
retek- 121.12 Ki
Ricsatata 124.18 M
rongyos- Nd
rossz- 132.16 Ki
rózsa- 121.05 Kk
122.06 E, J
123.17 Ki
222.03 Mé
223.17 Te
rózsaszín- 222.03 Bv
rozsda- 132.17 Ki, Te
rőfi- 132.16 Ki
Sándor- 121.05 Ny
sapkás- Nk
sárga- 111.02 Kk
112.16 Kk
122.04 Ki
124.05 J
223.02 Kk
224.02 Nk
sárgabegyű- 221.14 Te
sárgabubás 121.09 B
sárga cirkáscsövű 232.16 Bv
sárga csalfa- 121.09 Nk
sárgacsövü gyalog- 124.18 K
224.02 Öf
232.07 K
sárgacsűjű- 122.05 Kp, Nk
124.05 Zs
222.03 Mv
sárgacsűjü aranylánc 121.07 Kk
sárgacsűjü gyalog- 213.17 Ny
sárgacsövü karós- 121.05 Öf
sárgagránát 121.09 K
sárga gyalog- 221.02 Kk
224.02 Gy
sárgahüvejü 121.13 J
sárga kakastaréj 224.02 Mv
sárga kúrva 121.09 Sz, Zs
sárga kúrvás 121.09 B
sárga muszujos 121.09 B, Zs
sárga pofoncsapott 121.09 M, Mé, Nd
sárga pofonvágott 121.09 Zs
sárgás ződszemü 111.03 Mk
sárgaszemü- 222.02 Kk
sárgaszemü karós- 122.04 Kk
sárgatarka- 121.09 Te
sárgatarkás- 121.09 Gyv
sárga vaj- Kk
sárga ződ- 222.07 Nd
Sárika- 121.12 Te
sátán- 133.07 Te
seggenülő- 121.18 Ke
singes- 124.04 Gyi
som- 124.05 It, Ny
232.16 Ny
söprű- 232.16 Nd
spárga- 234.02 E
spárgababa 222.03 Ko
szalma- Nk
szarkaláb 222.17 H, Kk
szebeni- 213.16 Kk, Nk
szeles- 112.16 Ki
széles lapos hüvelykü vaj- 121.12 H
Szentanna- 122.10 Kk
szigeti- 132.15 K
sziki 122.15 Öf
szováti csikos- 121.18 Nk
szövetkezeti- 223.02 Kszt
szurok- 112.04 Ki
szürke bihaj- 332.11 Nk
szürketarka- 131.18 Te
tarka- 112.16 Ki
121.12 Ko
121.18 Ki
124.18 Kk
131.16 Ke
131.18 Mv
132.15 Do
232.10 Gyv
232.16 Gyv, Kszt, Nk
tarka bihaj- 332.18 F, Ksz, Nk
tarkaszemü bihaj- 332.18 K
tarka fiumei 124.18 Kk
tarka gránát- 131.16 Nk
232.10 Gyv
tarka gyalog 222.17 H, M
tarka karós- 122.14 Kk
tarka kormos- 213.17 Kk
tarkaszemü gyalog 223.17 Á
tarkaszemü laposhüvelykü 121.12 Á
tarkaszemü tojás- 111.16 Kk
tarkaszép- 111.16 Te
tavaszi gyalog- 222.01 Nk
tejeskávé színü- 222.03 B
téli- 232.16 Ki
téli gyalog 231.01 Szti
ténsasszony- 133.07 Nk

tojás- 211.01 Kk
212.01 Kk
tüdő- 222.03 Te
tüdőszínes- Szu
új- 124.16 Ki
úrfi- 121.16 H
122.07 Szti
úti- 222.03 Gyv
üveg- 222.05 Ki
332.01 Kk
vad- 121.18 Kp
vaj- 111.01 Szu
111.05 Nk, Szti
112.01 Ki
121.02 Kk
121.04 Bv, Sz
121.15 Kk, Nk, Szti
121.07 M
121.12 Bv, H, Kk, Sz. Szti
121.13 K
122.04 Kk
123.17 Ko
124.04 Te
223.02 Gym, Gyv, It
223.12 Te
vanília 122.05 Nd, Szu
123.17 Öf
224.02 M
váradi- 124.17 Mé
222.03 Kk
222.17 Ko
váradi gyalog 222.17 Mé
veréb- Kk
vir- 224.03 Nk
vese- 121.05 Te
viasz- 124.16 Ki
virág- 123.17 Kk
vistai- 232.16 Mé
vörös- Gyr
vörösnyelv- 124.18 Kk
zöd- 122.07 Kk, Nd
223.02 Mé
zöldcsöjü gyalog- 222.17 Gyv
zöldcsöves gyalog- 234.02 Öf
zsidó tarka- 232.16 Bv

PÉNTEK JÁNOS
Universitatea „Babeş—Bolyai"
Cluj-Napoca, str. Horea nr. 31

SISTEM ŞI PRODUCTIVITATE ÎN TERMINOLOGIA POPULARĂ REFERITOARE LA *PHASEOLUS*

(Rezumat)

Se analizează terminologia maghiară a genului *Phaseolus*, precum şi a speciilor *(Ph. vulgaris, Ph. coccineus)* şi a soiurilor frecvente la noi. Se urmăreşte, în primul rînd, procesul de formare a noilor termeni, fie prin mijloace interne (folosirea termenilor vechi referitoare la *Vicia faba* sau la *Pisum sativum* pentru *Phaseolus*), fie prin împrumuturi (*paszuly* din slavă, *fuszujka* din română etc.), precum şi aria de răspîndire actuală a fiecărui termen. Denumirea categoriilor subordonate poate fi uni- sau binominală, din punct de vedere semantic: metonimică sau metaforică. Partea a doua a lucrării cuprinde o colecţie foarte bogată a denumirilor populare (aproximativ 400 denumiri referitoare la peste 100 de soiuri, adunate din 51 de localităţi). Pe lîngă fiecare denumire sînt precizate, sub forma unor coduri, principalele caracteristici agrobotanice ale soiului la care se referă termenul respectiv.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

SZEMPONTOK IFJÚ HALICI MIHÁLY 1674 UTÁNI ÉLETÚTJÁNAK, NÉMETALFÖLDI ÉS ANGLIAI MUNKÁSSÁGÁNAK FELDERÍTÉSÉHEZ

Közel tizenöt éve lesz annak, hogy a Kolozsvári Nyelvészeti és Irodalomtörténeti Intézet megbízásából a Studii de istorie literară şi folclor című tanulmánygyűjtemény számára sajtó alá rendeztem dr. Musnai László alapvető közleményének végleges formáját. Ez a román változat két vonatkozásban is gazdagította a NyIrK. IV. 1960-as évfolyamában közre adott *Új adatok Halici Mihály életéhez és hagyatékához* adatfeltáró írását: a) ifjú Halici Mihály 1679-től 1685-ig a leydeni egyetemen jogi tanulmányokat folytatott; b) nemcsak Bethlen Mihály találkozott vele 1694-ben Londonban, hanem a British Museum egyik kéziratos könyvében fennmaradt egy magyar nyelvű Miatyánk-szöveg, amelyet a végén lévő angol bejegyzés szerint ifj. Halici Mihály írt volt be 1712-ben saját kezűleg a kötetbe.[1]

Jóllehet a román művelődéstörténet fokozódó érdeklődéssel fordul Pápai Páriz Ferencnek külországokba bujdosott iskolatársa felé, a Halici Mihályról szóló cikkek és méltatások vajmi kevéssel vitték előbbre életére és munkásságára vonatkozó ismereteinket az utóbbi másfél évtizedben.[2] Indokoltnak látszott tehát, hogy a már feltárt nyomokon elindulva legalább elvben felvázoljuk a kutatás sikerrel kecsegtető irányvonalát.

I. Leydeni évek

Ifj. Halici Mihály leydeni tanulóéveinek kutatását nagyban megkönnyíti az a körülmény, hogy az Európa-szerte nagy tekintélynek örvendő főiskola fennállásának háromszázadik jubileumán kiadták a leydeni egyetem tantestületének és négy karára beiratkozott hallgatóinak időrendbe szedett teljes névsorát, az ALBUM STUDIOSORUM ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE MDLXXV — MDCCCLXXV Hagae 1875 (a továbbiakban Album) című ünnepi kötetet.

1. Figyelembe véve a főiskolának azt a belső szabályzatát, hogy a tanév február elsején, az új rektor hivatalba lépésével kezdődött, azonban a hallgatók az év folyamán bármikor beiratkozhattak, illetve megszakíthatták tanulmányaikat, 1679 február elsejétől 1685 február else-

[1] Tappe, E.D., *A Contribution to the biography of Mihail Halici*, Revue des études roumaines VII—VIII (1961), 403—5.

Vő. Ivaşcu, George, *Istoria literaturii române* I. Bucureşti, 1969. 238—9. Hajós Josif, *Ipoteze despre poziţia ideologică a lui M. Halici fiul*, StudUnBB. Philosophia 1974. 113—4.

jéig Halici Mihály angol és skót, valamint erdélyi tanulótársainak a létszáma a következőképpen alakult:

Rectore Carlo Drelingcurtio
(1679. febr. — 1680. febr.)

Angolok és skótok		Erdélyiek	
Jogtud. Kar	4	Bölcselettud. Kar	1
Orvostud. Kar	10		
Matemat. Kar	1		
Összesen:	15	Összesen:	1

Michael Halicius Valachus 26 (éves) J. 31. III. 1679.
(vö. Album, 627. h.)

Rectore Friderico Spanhemio
(1680. febr. — 1681. febr.)

Angolok és skótok		Erdélyiek	
Jogtud. Kar	4	Bölcsélettud. Kar	1
Orvostud. Kar	10	Hittudom. Kar	3
Matemat. Kar	1		
Összesen:	15	Összesen:	4

Michael Halicius Valachus 28. J. 30. I. 1681.
(vö. Album, 642. h.)

Rectore Johanne Voetio
(1681. febr. — 1682. febr.)

Ebben a tanévben Halici Mihály feltehetőleg nem szubszkribált, lévén hogy neve nem szerepel az Album-ban.

Rectore Theodoro Ryckio
(1682. febr. — 1683. febr.)

Angolok és skótok		Erdélyiek	
Jogtud. Kar	10	Orvostud. Kar	1
Orvostud. Kar	15	Bölcselettud. Kar	1
Bölcselettud. Kar	2	Hittud. Kar	1
Összesen:	27	Összesen:	3

Michael Halicius Valachus de Caransebeș in Banatu quondam Severiensi (A Kar nincs feltüntetve), 25. II. 1682.
(vö. Album, 650.h.)

Rectore Antonio Hulsio
(1683. febr. — 1684. febr.)

Angolok és skótok		Erdélyiek
Jogtud. Kar	1	Nem iratkoztak be erről a vidékről
Orvostud. Kar	1	származó diákok.
Összesen:	2	

Michael Halicius Valachus 30 J. 20. III. 1683.
(vö. Album, 659.h.)

Megjegyzés: A valószínűtlenül alacsony számbeli adatoknak az a magyarázata, hogy nagyon sok aláíró elmulasztotta a neve mellett a nemzetiséget feltűntetni, márpedig a latinos formákból igen kockázatos lenne a nemzetiségre visszakövetkeztetni.

Rectore Luca Schacht
(1684. febr. — 1685. febr.)

Angolok és skótok		Erdélyiek	
Jogtud. Kar	23	Hittud. Kar	3
Orvostud. Kar	15		
		Összesen:	3
Bölcselettud. Kar	2		
Hittud. Kar	4		
Összesen	44		

Michael Halicius 30. J. 8. III. 1684.
(vö. Album, 666.h.)

Amennyiben a fenti adatokhoz még hozzászámítjuk azt a nyolc jogászt, tíz orvostanhallgatót és két bölcsészt, akik annak az 1681—1682-es egyetemi tanévnek a során szubszkribáltak, amikor az ifj. Halici Mihály neve nem szerepel az Albumban, kitűnik, hogy leydeni tanulmányai idején százharmincnégy angol és skót tanulótársa volt, mégpedig ötvenhét jogász, hatvannégy orvostanhallgató, két matematikus, hat bölcsész és öt teológus, amihez még hozzászámítandó az a három vendéghallgató, aki anélkül írta be a nevét az Albumba, hogy feltűntette volna választott szakját. A névsorból emellett még az is kitűnik, miszerint egyedül csak Thomas Neale iratkozott be három egymás utáni évben, előbb a Matematikai Karra, majd két éven át a Jogtudományira, míg Josephus Anderson az Orvostudományi Karnak volt megszakítás nélkül két éven át a hallgatója.

Thomas Neale személyével kapcsolatosan fel kell figyelnünk még egy meggondolkoztató vonatkozásra, mégpedig arra, hogy ifjú Halici Mihály — miután megszakítja egy évre leydeni tanulmányait (valamikor az 1681. jan. 30. és az 1682. febr. 25. közötti időben) — ugyanazon a napon iratkozik vissza Leydenbe, mint a londoni Thomas Neale, aki az

első szubszkribálásakor, 1682. febr. 25-én, tizenhárom évesnek vallja magát s matematikát szándékszik tanulni. A következő akadémiai (egyetemi) évre ismét egyazon napon szubszkribálnak, 1683. március 20-án, amikor a tizennégy esztendős „Thomas Neale Londinensis" is a Jogtudományi Kar hallgatója lesz. Hasonlóképpen járnak el harmadszor is, 1684. március 6-án, midőn az angol Thomas Neale elírás vagy pedig az Album nyomtatott változatába becsúszott hiba folytán húsz évesnek van feltüntetve.[3]

Jogosan tételezhetjük tehát fel, hogy a külföldi akadémiákon bujdosó ifj. Halici Mihály Londonba vetődve, elszegődött nevelőnek, illetve ún. „ephorus"-nak a tekintélyes Neale családhoz s növendékével a következő tanévben visszatér Leydenbe. Noha a monumentális életrajzi lexikon, a *Dictionary of National Biography* ebből a korból csupán egy bizonyos Daniel Neale-t említ (1678—1743), aki 1699—1700-ban végezte Leydenben tanulmányait, mindez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ifj. Halici Mihályt ne fűzte volna nevelő- és növendék-viszony a Neale családnak ehhez a névtelenség homályába eltűnt tagjához, hiszen az *Album studiosorum Academiae Lugduno-Batavae* tanúsága szerint három éven keresztül szinte elválaszthatatlanok voltak egymástól.

Munkahipotézisünknek az az alapja, hogy ifj. Halici Mihály Leydenben egykönnyen ismeretséget köthetett angol és skót fiatal értelmiségiekkel, akiket főként az Akadémia Jogtudományi és Orvostudományi Karainak európai hírneve csábított a tengeren túlról Németalföldre, ahol az orvosprofesszorok előadásaikat már ekkor a beteg ágyánál tartott (klinikai) gyakorlatokkal kötötték össze;[4] a jogtudományokat viszont azoknak a polgári szabadságjogoknak a szellemében tanították, amelyeknek fegyverrel való védelmezéséért a város főiskolai intézményeit kapta.[5] Márpedig a polgári forradalom útjára lépett Angliának égetően szüksége volt ilyen új típusú jogászokra.

2. Ifj. Halici Mihály erdélyi tanulótársai, három bölcsésztan- és orvostanhallgató kivételével, mind teológusok voltak, jeléül annak, hogy a felettes egyházi hatóságok roszallása s az államhatalom megtorló intézkedései ellenére a coccejanismus, valamint a descartes-i esz-

---

[3] Efféle pontatlanságot ifj. Halici Mihály is megenged magának, aki — jóllehet édesapja feljegyzése szerint 1643. október 19-én született, mégis első leydeni beiratkozásakor csak huszonhat évesnek mondja magát.

[4] Pápai Páriz Ferenc lipcsei orvostanhallgató korában Majna-Frankfurtban megvásárolja a vérkeringés tételét védelmező Franciscus Sylvius de la Bois leydeni professzor gyakorlati orvostanát, Bázelben pedig egy leydeni orvoskémiai jegyzetet másol le — vö. Pápai Páriz Ferenc, *Békességet magamnak, másoknak*. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Nagy Géza, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1977, 25, 30, 32.

[5] Quod enim Guilielmo Primo, Arausiae et Nassaviae Principi, erat in votis quum Academiam condebat Leidae strenue obsessae ab Hispanis nec expugnatae, virtutis praemium superavit eventus. Volebat libertatis Neerlandicae auctor „bonam fore et claram hac in urbe Academiam, libertatis praesidium, Universitatem in qua iuventus Hollandiae et circumiacentium regionum ad omne disciplinarum genus institueretur." Vö. Guilielmus du Rieu, *Praefatio*, Album studiosorum Academiae Lugdano — Batavae MDLXXV — MDCCCLXXV Hagae Comitum apud Martinum Nyhoff, MDCCCLXXV, V.

mék mindinkább teret hódítottak.[6] Sajnos, egyelőre nincs tudomásunk semmi olyan feljegyzésről, amely azt bizonyítaná, hogy ifj. Halici Mihály kapcsolatot tartott volna fenn Leydenben tartózkodó honfitársaival, holott mondhatni szinte egy fedél alatt élt az erdélyi tudományosság jó néhány későbbi nagyságával: 1680—81-ben, példának okáért, Szatmárnémeti Sámuel és Szatmári Pap János teológiát,[7] Köleséri Sámuel[8] bölcseletet tanult Leydenben; az 1682—1683-as akadémiai évben pedig kolozsvári Dimien Pál iratkozik be, akit — miután megjárta Angliát — 1689. július 14-én avatnak Leydenben orvostudorrá.[9]

Minden jel arra vall tehát, hogy ifj. Halici Mihály halálos komolyan vette ekkor még Misztótfalusi Kis Miklós Mentségéből ismert fogadalmát (17. szakasz), miszerint a magyarnak még a hírétől is fut majd.[10]

Ámbár Jakó Zsigmond és Nagy Géza legutóbbi kutatásai igazolni látszanak Musnai Lászlónak azt a megállapítását, hogy a nagyenyedi Bethlen Kollégiumból történt eltávolításának az arisztokrata fiatalokkal való összetűzése lehetett a főoka[11], Halici Mihály mégsem vesz részt a peregrinációban elhunyt ifj. Kovásznai Péter emlékére Leydenben összeállított versgyűjtemény kiadásában *(Aeviternae Nominis Memoriae egregii . . . D. Petri Kovasznai* — RMK, III/2, 3051.).

3. A látszat dacára azonban minden bizonnyal maradt egyetlen egy szál, amely szülőföldjéhez fűzze: Misztótfalusi Kis Miklós amsterdami műhelye, hiszen a külországokban nagy hírre jutott enyedi diáktárs s a Dési Márton-vezette disputák egykori vitapartnere nemcsak anyagilag támogatta a hozzáfordulókat, hanem kiterjedt üzleti összeköttetéseit is felhasználta arra, hogy idegenbe szakadt honfitársainak egyengesse az érvényesülés útját.[12] Ebben a vonatkozásban elég talán ifj. Halici Mihály londoni jó ismerősére, Bogdány Jakab festőművészre hivatkoznunk, akit — Misztótfalusi Kis Miklósnak egyik közelmúltban kiadott levele szerint — az „Erdélyi fénix" ajánlott volt az angol pénzarisztokrácia figyelmébe, midőn 1688 tavaszán áthajózott Angliába szerencsét próbálni.

Az említett levél olyan utalást is tartalmaz, ami a továbbiak során fogodzóul szolgálhat ifj. Halici Mihály londoni életkörülményeinek a kutatására: Misztótfalusi Kis Miklós felhatalmazza Bogdány Jakabot, hogy előző levele postai költségeinek (porto) megtérítése végett Mezőlaki P. Jánoshoz, az ő angliai megbízottjához fordulhasson. A hajdani sárospataki

[6] Vö. Jakó Zsigmond, *Erdélyi fénix. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. 11—2.

[7] Herepei János, *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, Budapest—Szeged, 1971. 188, 207.

[8] Jakó Zsigmond, *A XVIII. század eleji román művelődési élet és a korai német felvilágosodás kapcsolatai Köleséri Sámuel levelezésének tükrében*, NyIrK XIII (1969), 55 és köv.

[9] Herepei János i.m. III., 215 és köv.

[10] A Halici-kérdés eddigi tisztázatlanságának tudható be, hogy Bán Imre, a *Mentség* 1952-es kiadásának sajtó alá rendezője (Szépirodalmi Kiadó) a szóban forgó kifejezést „ritka szállóige" gyanánt magyarázza, amelyet a Tóthfalusihoz legközelebb álló magyar közmondásgyűjtemény (Kis-Viczay Péter, *Selectiora adagia . . .* Bártfa 1713) sem ismer (vö. i.m. 165, 67. sz. jegyzet).

[11] Vö. Jakó Zsigmond, *Erdélyi fénix* 41—2.; Pápai Páriz Ferenc, 51. és köv., 631., 88. sz. jegyzet.

[12] Herepei János i.m. III., 179.

diák 1665—1666-ban Franeker és Groningen főiskoláit látogatta, ahonnan angliai tanulmányútra indul Cambridge-be és Oxfordba (1667), de azon esztendő május 26-án ismét Amsterdamban időzik az öreg Comenius környezetében, aki immár reszkető kézzel („senili manu sua") egy nyolcsoros emlékeztetőt ír tisztelőjének peregrinációs albumába. Gál István, az angol—magyar művelődési kapcsolatok jeles ismerője azt sem tartja kizártnak, hogy mint egykori sárospataki tanítványa, Comeniust kísérte el a jelzett évben angliai útjára. A kérdéses cikkbe azonban tollhiba csúszhatott, ugyanis a szakirodalom nem tud a „Népek tanítójának" erről az angliai látogatásáról; csupán az 1667-es bredai angol—holland béketárgyalásokat kísérte feszült figyelemmel, s hogy diplomáciai erőfeszítéseinek még nagyobb nyomatékot kölcsönözzön, 1668-ban a Királyi Társaságnak (Royal Society) ajánlva kinyomatja Londonban a *Via lucis* című művét azon tudományos tervezetek emlékére, amelyeket 1641—1642-es londoni tartózkodása idején körvonalazott.[13]

Mezőlaki P. János viszont — miután ismét végiglátogatta a holland egyetemi központokat — visszatér Angliába, s eddigelé egyetlen további nyomunk róla a kontinensen az, hogy 1670-ben Franc. Burman elnöklete alatt disputált Utrechtben. Herepei János adatgyűjtése arra enged következtetni, hogy az 1667-es nyári körutazásnak kifejezetten csak az volt a célja, hogy olyan hazatérni készülő peregrinusokkal keressen kapcsolatot, akiktől Comenius erdélyi híveinek újabb műveiből tiszteletpéldányokat küldhetett. Haláláról Bethlen Miklós fiának, a Halici-kutatások szempontjából is értékes információkat tartalmazó bujdosási naplójának londoni feljegyzései adnak hírt.[14] [NB. Az utalás további ellenőrzésre szorul; a végső szót a napló kritikai kiadása hivatott kimondani.]

Mezőlaki P. János alakja két vontkozásban is érdekelheti a Halici-kutatásokat. Részben azért, mivel ifj. Halici Mihály végrendeletileg (1674) a szászvárosi iskolának juttatott könyvtárában a *Pansophiae Prodromus* című Comenius-mű londoni 1639-es kiadása a szerző saját kezű dedikációjával volt meg. A kérdéses példányt 1642. június 17-én ajándékozta Londonban egy Johannes Zilizi nevű társának. Musnai László dr., az erdélyi kálvinizmus román kapcsolatainak szenvedélyes kutatója szerint a könyv első tulajdonosa azon tanulni vágyó morva ifjak egyike volt, akiket a Bethlen-főiskola jó híre vonzott Gyulafehérvárra. A könyv később Medgyesi Istvánnak, a Comeniusszal szoros baráti viszonyban lévő Medgyesi Pál testvérének a birtokába került — aki ugyancsak leydeni diák volt, s megjárta Angliát —, majd egy bizonyos „Paulus Kalvai" posszesszori bejegyzése következik, de róla még Herepei János XVII. századi adattára sem tud semmi közelebbit.[15]

---

[13] Blekastad, Milada, *Comenius, Versuch eines Umrisses von Leben Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský*, Universitetsforlaget Oslo — Academia Praha (1969), 654—9.; Hofmann, Franz, *Jan Amos Comenius. Lehrer der Nationen*. Urania-Verlag, Leipzig — Jena — Berlin (1975), 66—8.

[14] Gál István, *Bogdány Jakab angliai pályakezdete*. — *Misztótfalusi Kis Miklós mint a művész pártfogója*, Művészet (Budapest), 1971/7, 9.; Herepei János i.m. III, 408—9.

[15] Slizíński, J., *Din activitatea fraţilor cehi în Polonia*, Romanoslavica, VIII (1963), 475.; dr. Musnai László Nagyenyed, 1967. január 11-én kelt levele; Hajós

Mezőlaki P. János alakja másrészt pedig azért illeszkedik be a Halici-kutatások vonalába, mivel attól a szempontól eltekintve is, hogy vajon londoni emigrációjuk során Comeniusnak ez a két hive közelebbi személyi kapcsolatba került-e egymással vagy nem, Mezőlaki P. János peregrinációs albuma az erdélyi ifjak albioni pártfogóinak egy olyan névsorát őrizte meg az utókor számára, akik közül Halici Mihály támogatói is kikerülhettek.[16]

A szóban forgó Misztótfalusi-levél azonban még egyéb kutatási ötleteket is sugall a számunkra. A levél tudniillik a Harley-gyűjtemény megvásárlása révén került a British Museumba. Márpedig ismeretes, hogy Edward Harley (1689—1741), Oxford grófja, mint szenvedélyes bibliofil és műgyűjtő az öregedő Bogdány Jakab legkitartóbb mecenása volt, s így Gál István teljes joggal tételezheti fel, hogy maga a festő ajánlotta volt fel megvételre a levelet. Éppen ezért nem minősíthetjük merő véletlenségnek azt sem, hogy Halici Mihály utolsó ismert kezevonása, az eredetileg Humphrey Wanley antikvárius által összeállított többnyelvű kódexbeli magyar Miatyánk („The Lord's Prayer in Hungarian Language") szintén a Harley-gyűjteményben található. A kódex érdekességét fokozza az is, hogy Thomas Graingernek, a Keletindiai Társaság alkalmazottjának személyében — akitől az antikvárius a magyar Miatyánk szövegét megszerezte —, valószínűleg az ifj. Halici Mihály egy újabb londoni ismerősének neve bukkan fel a feledés homályából.[17] A Harley-gyűjtemény tehát, amelynek két fokos fóliánst kitevő katalógusa már a XVIII. században (1759—1763) megjelent s kisnyomtatványanyagát külön kiadványsorozatban rendezték sajtó alá, tartogathat még más becses Halici-dokumentumokat is.

II. Angliai évek

A kutatás jelen szakaszában célszerűnek látszik számba vennünk mindazokat a névszerint ismert erdélyi értelmiségieket, akik ifj. Halici Mihály idejében Angliába látogattak avagy ott telepedtek volt le.

Kapusi Juhász Sámuel 1685. május 9-én szubszkribált Leydenben, de még azon év folyamán továbbindult Londonba. Könyvekkel megrakodtan tért haza, s előbb Sárospatakon, majd az átmenetileg Gyulafehérvárra menekült sárospataki kollégiumban tanított; egyike lett itthon Misztótfalusi Kis Miklós legöszintébb támogatóinak. Bensőséges jó viszonyukra vall, hogy az üldöztetésekbe testileg megrokkant betűművész végrendelete végrehajtójává teszi meg.

József jó érzékkel domborítja ki ennek a jelentős bölcseleti műnek világnézetmeghatározó szerepét Halici Mihály tájékozódásában, azonban abból a téves feltevésből kiindulva, miszerint a román ifjú szász orientációja miatt került az enyediekkel ellentétbe, Johannes Zilizit szásznak véli (vö. i.h. 119).

[16] Gál István, *Tóthfalusi Kis Miklós angliai összeköttetéseinek nyomában. — Mezőlaki János angol ismeretségei* —, ItK. LXXV (1971), 339—41. A szerző lapalji jegyzetben leközli mind az *Album amicorum* angol aláíróinak névsorát, mind pedig az 660—70-es években Angliában járt magyarokét.

[17] Cernovodeanu, Paul, *Contactele umanistului Mihail Halici cu literatura engleză*, Orizont (Timişoara), 20 (1969), nr. 12, 74—6.; ua. *Scientific and Cultural Contacts between England and the Rumains Lands (1650—1720)*, Rumanian Studies — An International Annual of the Humanities and Social Sciences, Volume II, 1971—1972, Leiden E. J. Brill 1973, 89.

Ifj. Frank Ádám, a kolozsvári unitárius szász eklézsia hasonnevű prédikátorának a fia végképp Londonban marad, ahol mint nyomdász Nyugat-Európa legjelentősebb antitrinitárius könyvkiadója lesz. Misztótfalusi Kis Miklós amszterdami működése idejétől fogva jó emberének tartotta és üzleti kapcsolatban állott vele. Ifj. Halici Mihályt viszont — mint Nicolae Drăganu nyomán legutóbb Hajós József is hangsúlyozta, — iskolás kora óta szívélyes jó viszony fűzte a szászokhoz.[18]

III. Leyden — európai kultúrközpont

A továbblépés érdekében nem árt mérlegelnünk ifj. Halici Mihály leydeni tanuló éveire vonatkozó hézagos adatainkat sem. A Jogtudományi Kar látogatottsága az ő idejében szinte versenyre kelt a rendszerint népesebb Orvostudományi Karéval. Íme néhány statisztikai adat: 1679. február 4. és 1680. január 12. között száznegyvenöt rendes hallgatója volt; 1680. febr. 14. és 1681. január 24. között 139; 1681. februárjától szeptember ötödikéig pedig (a szúrópróbát erre az időszakra vonatkozóan végeztük el) hatvanöt, vagyis összesen háromszáz negyvenkilenc hallgatója, s e létszámhoz még hozzáadandó az a harminchárom angol és skót származású diák, akiket külön cédulákon vettünk a könnyebb áttekinthetőség végett nyilvántartásba.

Zömükben életkoruk a harminc alatt van, viszont Cappeln Henrik dr. 41 éves fejjel (1679. júl. 29.), a hamburgi Henricus Buirdelius pedig 50 évesen (1679. május 18.), iratkozott be.

Ifj. Halici Mihály tehát még akkor sem bizonyult volna tanulótársaihoz viszonyítva túl korosnak, ha édesapjának azzal az életrajzi bejegyzésével összhangban tünteti fel életkorát, amelyre Nicolae Drăganu bukkant Kereszturi Pál *Csecsemő keresztyén* című művének a szászvárosi kollégium birtokába került példányában.

Egyébként nem felel meg a valóságnak az a vélekedés sem, miszerint ifj. Halici Mihály lett volna az első Leydenben képzett erdélyi jogász, lévén hogy Enyedi R. Gáspár, egykori tanárának, Enyedi Sámuel orvosdoktornak a testvére, az utrechti és franekeri professzorok elnökletével tartott jogi disputák után, 1659. augusztus 29-én iratkozik be Leydenbe. Jogi tanulmányait Utrechtben fejezi be s mint „iuris utriusque doctor" élete végéig Angliában működik.[19]

Újabb kutatási támpontok előtérbe kerülésével kecsegtet ifj. Halici Mihály leydeni tanárainak számbavétele is, hisz az elnökletük alatt tartott és nyomtatásban megjelent disputák bármelyikében szerepelhet a neve akár mint résztvevőnek, akár a vitatkozókat üdvözlő vers szerzője gyanánt.

John. Frid. Boeckelmann (* 1632. ápr. 18. — 1681. okt. 23.) — a római és közjog tanára 1670-től működött Leydenben és az 1675—1676-os tanévben a „Rector Magnificus"-i tisztséget is betöltötte (vö. Album, XX—XXI.).

Boeckelmann utóda, Philipp Reinhard Vitrarius (* 1647. febr. 28. — 1720. júl. 30.) fiatal, Halici-csal szinte egykorú tanár volt. Leydenben 1682-ben kapott tanszéket, s itt akkora közmegbecsülésnek örvendett,

[18] Vö. Hajós József: i.h.; Herepei János i.m. III, 432—3.
[19] Vö. Herepei János i.m. III, 398—9.

hogy pályafutása alatt három ízben állították az Akadémia élére (1693—1694; 1702—1703; 1713—1714. — vö. Album, XXI.). Számos, széles körben ismert jogi tankönyvet írt, amelyek közül az RSzK Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában (a volt kvári Református Kollégium könyvtárában) az *Institutiones iuris naturae et gentium. Ad methodum Hug. Grotii conscriptae et auctae a Joh. Jac. Vitrario* 1734-es átdogozott kiadásban van meg (R. 117 189), az *Universum ius civile privatum* az 1697-es leydeni kiadásban (R. 115 971) és az *Institutiones iuris publici romano-germanici* az 1727-es nürnberg—lipcsei új kiadásban (R. 116 388).

Johannes Voetius (* 1647. okt. 3. — 1713. szept. 11.) — a római jog és a kortárs polgári jog tanára utrechti származású lévén, édesapjánál, Paul Voetiusnál doktorált. Egyetemi pályafutását Hernbornban kezdte, de már 1674-ben Utrechtben tanított, ahonnan 1680-ban hívták meg Leydenbe. Itt már a következő tanévben Rector Magnificus, s a továbbiak során még két ízben megválasztják erre a tisztségre (1686—1687; 1709—1710. — vö. Album, XXX.).

Chr. Gottl. Jöcher *Allgemeine Gelehrten-Lexikona* szerint, ahonnan a tanárokra vonatkozó életrajzi adatokat merítettük, 1687-ben visszautasította az utrechtiek ajánlatát, noha évi 2 000 gulden (holland forint) javadalmazást ígértek neki.

Antonius Matthaei (* 1633 — 1710. aug. 25.) — az alkalmazott jog tanára, lankadatlan szorgalmú tudós, akit csak ismételt meghívások után sikerült reábírnia az elöljáróknak (kurátorok) arra, hogy utrechti tanszékét 1672-ben a leydenivel cserélje fel. Ő volt az 1678—1679-es akadémiai évben a Rector Magnificus.

A volt kolozsvári Református Kollégium állományában az alábbi művei találhatók: *Commentarium ad Lib. XLVII. et XLVIII. Dig. de criminibus*, edit. noviss. Köln 1727 (R. 116 759); *De nobilitate, de advocatis ecclesiae, de comitatu Hollandiae et diocessi Ultrajectina*, Amsterdam és Leyden 1686 (R. 116 679). — E kötet kapcsán érdemes megjegyeznünk, hogy Matthaei mint Németalföld középkori történetének avatott ismerője is tekintélyt vívott ki magának. —: *Orationes quarum pleraeque continent argumentum iuridicum*, Utrecht 1654 (R. 116 623); *Analecta Veteris aevi seu vetera aliquot monumenta . . .*, Leyden 1698 (R. 80 355).

Sibertus Coeman (* 1643. jún. 13. — 1679. szept. 28.) — amsterdami származású fiatal jogász, aki 1661- és 1662-ben maga is Leydenben tanult bölcseletet és jogot (vö. Album, XXI, 490, 500.[b]). Nincs feltüntetve, hogy vajon milyen jogi diszciplinát adott elő.

A tanári kar e sommás bemutatása is kellőképpen igazolja ifj. Halici Mihálynak azt a döntését, hogy nem engedett más németalföldi egyetemi központ csábításának (Utrecht — példának okáért — ingyenes beiratkozással csábította az erdélyieket), és éveken át Leydenben maradt alkotó erejük teljében lévő tanárok hallgatójaként, akik az életkorban hozzájuk illő és széles körű ismeretekkel rendelkező hallgatójukat egykönnyen barátságukba fogadhatták.

A város megválasztásában ugyanakkor a nagyenyedi kollégium leydeni végzettségű tanárai is hatással lehettek, valamint barátjának, Pá-

pai Páriz Ferencnek abból a tervéből is meríthetett indítékot, hogy a bázeli doktorátusra egy hosszabb külföldi tanulmányúttal teszi fel a koronát: elmegy Párizsba és végiglátogatja a németalföldi egyetemi központokat — főként Leydent, ahol az édesapja, Pápai Páriz Imre tanult. Erre a már otthon megvitatott vagy talán levélváltásuk során ismertetett tervre utal a *Carmen primo et unigenitum*, Halici Mihály üdvözlő versének „Párizs, Leyda, fogadd, hogyha Ferenc odaér" sora.[20]

Sokat nyomhatott a latban az a körülmény is, hogy Leyden viszonylag olcsó város volt, hiszen az 1682. július 29-én szubszkribált Óvári János másodmagával évi száz forintért bérelt két szobát Sakeneet csizmadiamester házában a Pitterskertgraf piacon.[21] Arról viszont nincs tudomásunk, hogy éppen a Páriz Pápai Ferenc és Bethlen Miklós közbejárására biztosított két ösztöndíjat megelőzően a volt enyedi diákok valami kedvezményt élveztek volna Leydenben, ahol a Staten College növendékei egy bizonyos összeget kaptak külön a könyvvásárlásra is. Az elengedhetetlenül szükséges forrásmunkákat azonban még a legszerényebb anyagi forrásokkal rendelkező hallgatók is könnyen beszerezhették azokon az árveréseken, amelyeket elhunyt professzorok vagy más tudós férfiak hagyatékának értékesítésére rendszeresen tartottak.[22]

IV. Néhány következtetés

1. Ifj. Halici Mihály már az első leydeni tanulmányi éve után, 1680-ban áthajózik Angliába, s csak növendékével, Thomas Neale-lel tér vissza onnan Leydenbe. Gyanúnkat alátámasztja Kathona Géza nemrég megjelent tanulmánya is, amelyből kiderül, hogy a XVII. század folyamán Angliában tanult erdélyi diákok többsége németalföldi egyetemekre — főként Franekerben és Leydenben — volt beiratkozva annak előtte. Nyomon követésük csupán azért ütközik nehézségbe, mivel az angol főiskolákon ez idő tájt nem vezettek anyakönyvet a hallgatókról, s így be kell érnünk a peregrinációs albumok és a kontinensen fennmaradt egyetemi anyakönyvek adataival.[23]

2. Ifj. Halici Mihály — a peregrinusok javarészével ellentétben — 1685 után végképp Angliában telepedet le, ahol a Harley-gyűjteményben található magyar Miatyánk-szöveg keltezésének tanúsága szerint 1712-ben még életben volt, de nem sokkal ezután meghalt, mert ifj. Pápai Páriz Ferenc — aki 1715 május végén indult el Ajtai András kíséretében

---

[20] Pápai Páriz Ferenc 15—6.; 40—1.

[21] Pettkó Béla, *Egy érdekes emlékkönyv a XVII. századból*, Történelmi Tár 1882, 505.

[22] Van Gnaaf, G. Hendrik, *Az erdélyi theológusok és a Staten College XVIII. századi kapcsolatainak néhány vonatkozása*, Református Szemle (K—N), LXII (1969), 266—7.; 271, 273. A Fondul Cipariu-ba (T. Cipariu könyvtára — Az RSzK Akadémiája Kolozsvár-Napocai Fiókjának Könyvtárában) is bekerült egy ilyen árverési katalógus: *Bibliotheca Heinsiana sive Catalogus librorum quos (...) collegit vir illustris Nicolaus Heinsius Dan. Fil. (...) cuius Bibliothecae publicam faciet auctionem Lugduni Batavorum Johannes de Vivie biliopola (...)*, Lug. Batav., 1682. (B. 4 213).

[23] Kathona Géza, *Pótlások az 1711-ig Angliában tanult magyar diákok névsorához*, ItK. LXXX (1976), 92—3.

Leydenből, hogy a Bussy de Rabutin császári tábornok parancsára Nagyenyedet felperzselő labancok áldozatául esett kollégium újjáépítéséhez az angol testvéregyházak támogatását kérje — már nem találta életben. Ő ugyanis a jelenleg Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában őrzött peregrinációs albumába minden akkortájt Angliában tartozkodó erdélyivel iratott emléksorokat, s éppen ezért nehezen tudjuk elképzelni, hogy csak édesapja egykori barátját kerülte volna el. De nem emlékszik meg Halici Mihályról gr. Teleki Sándor főkurátorhoz intézett beszámolóiban sem, holott még Tobias Stranoviusról, a Halici Mihállyal jó kapcsolatokat tartó Bogdány Jakab vejéről is értékes életrajzi adalékokat örökít meg. E levelezésből kiderül, hogy a szász festőművész William Paget angol diplomata kíséretével jutott el Angliába. A kor nagy tekintélyű kelet-európai szakértője 1703- (más források szerint 1702)-ben Konstantinápolyból jövet Erdélyen keresztül utazik haza, s megáll Nagyenyeden is, ahol udvari papja, Chishull tiszteletes hosszas eszmecserét folytat az öreg Pápai Páriz Ferenccel.[24]

Önként felvetődik tehát a kérdés, vajon nem kellene-e ifj. Halici Mihály angliai működésének nyomait a diplomata közvetlen munkatársainak körében keresnünk, hiszen a karánsebesi román jogász mind széles körű nyelvtudása, mind pedig helyismerete révén jó szolgálatokat tehetett a Közel-Kelet politikai és gazdasági viszonyai iránt egyre élénkebben érdeklődő brit külügyi szerveknek.

Szilárd meggyőződésünk, hogy ifj. Halici Mihály nem süllyedt el önkéntes száműzetése ellenére sem nyomtalanul az ismeretlenség homályába, s lépésről lépésre folytatott módszeres vizsgálódások árán munkássága mind az erdélyi—németalföldi, mint pedig a román—angol kapcsolatok értékes mozzanatává válhat.

KOLLÓ KÁROLY
Academia R. S. România — Biblioteca Filialei Cluj-Napoca, str. Kogălniceanu nr. 16

[24] Gergely Pál, *Páriz Pápai-Album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, Budapest, 1961. — A Magyar Tudományos Akadémia Kiadványai 2.; noha az ifj. Pápai Páriz Ferenc már 1715-ben áthajózott Angliába, az ottani emléksorok csak a következő évtől fogva kezdenek feltűnni albumában. Jankovics József, *A Pápai Páriz-család angol kapcsolatainak történetéhez I — Ifjú Pápai Páriz Ferenc londoni levelei* —, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae — Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, Tomus XII (1971), 139, 143, 147. A korabeli erdélyi — angol kapcsolatokra vonatkozóan még értékes utalásokat tartalmaz az a három ifj. Pápai Páriz Ferenchez intézett, illetve általa írott levél, amely a Harley-gyűjteményben maradt fenn. Számunkra nyomjelző jelentőségű, hogy ezeket is — miként Halici Mihály „Miatyánkjá"-t Hum. Wanley-től vásárolta 1717. július 31-én a műgyűjtő — vö. Gál István, *Erdélyi levelek a British Museumban*, Acta Univ. Szeged. Tomus X—XI (1971), 157—61.

PUNCTE DE REPER PENTRU CERCETAREA PERIOADEI DE DUPĂ 1674 A VIEȚII LUI MIHAIL HALICI FIUL

(Rezumat)

Încercarea de față — pornind de la concluziile studiului *Date noi privitoare la Mihail Halici*, apărut în culegerea „Studii de istorie literară și folclor", Editura Academiei R.P.R. 1964 — încearcă să fixeze direcțiile în care continuarea investigațiilor s-ar putea solda cu noi rezultate referitoare la viața și activitatea cărturarului român.

În ceea ce privește anii de studii petrecuți la Leyden, publicația festivă *Album studiosorum Academiae Lugduno — Batavae 1575—1875* oferă date deosebit de utile ca, bunăoară, vădita legătură de „ephorus" și discipol dintre Mihail Halici fiul și tînărul londonez Thomas Neale.

Multe date converg în sensul că Mihail Halici fiul — după stabilirea sa în Anglia, ar fi activat în cadrul vreunui serviciu al departamentului Afacerilor Externe (Foreign Office), eventual în anturajul distinsului William Paget, specialistul problemelor legate de Europa Răsăriteană și Orientul Apropiat.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

A SZABAD FÜGGŐ BESZÉD MINT KOMPLEX SZEMANTIKAI JEL

1. Korábbi vizsgálódások eredményeként (l. NyIrK. XXII, 31) abból indulunk ki, hogy a szabad függő beszéd (SZFB) az üzenet közvetítésében olyan funkciólehetőségekkel bír, amelyek a közlésformában összefutó narratív síkok (szerző—szereplő—narrátor—olvasó) átfogó egységét teremtik meg, amely a kommunikációs folyamat szempontjából *jelentésegységként* értelmezhető. Ezért az SZFB-t mondathatárokhoz nem kötött (komplex) jelentéstani egységként tartom számon. A jelentéstani vizsgálat során számos olyan kérdés merül fel, amelyre sem a mondatgrammatikán, sem a mondatstilisztikán belül nem kapható válasz. Ezek szövegnyelvészeti megközelítést igényelnek. Ily módon az SZFB-nek szemantikai (szemiotikai) tanulmányozása lényegében a *szövegnek és jelentésének* a kutatása kell hogy legyen.

1.1. A nyelv és a valóság viszonyát szövegnyelvészeti szempontból tanulmányozva arra a következtetésre jutottunk, hogy a szövegdarabnak (szövegnek) tekintett SZFB olyan megszövegezési eljárások révén jön létre, mint a nyelvi műalkotás általában, azaz „a nyelvhasználatok rekonstruálható stratégiáinak segítségével jelentésrendszereket épít fel, ez a jelentésfelépítés azonban szóbeli műveletekhez kötődik (vagyis mindig csak a saját szöveg összefüggése marad), minthogy egy jelentést magyarázó jelentésbeli helyzet csak annyiban van jelen, amennyiben nyelvileg megvalósul".[1] A szövegszerkezet jelentését nem mint statisztikai „jelanyagiságot", hanem mint folyamatot értelmezzük, és szövegszemantikai, illetőleg jelirányultságú elemzéssel a szövegösszefüggéseket és szöveghatásokat igyekszünk felszínre hozni. A szöveg „tartalmát" a szerkezet, a megnyilvánulás és a belső szerkesztés szintjén megjelenő ábrázolási mód függvényeként fogjuk fel, más szóval a szöveg(darab) jelentésére vonatkozó információkat magából a szöveg(darab)-ból kívánjuk kiolvasni.

2. *A szöveg(darab) jelentése.* A szöveg(darab) mint komplex szemantikai jel több jelentésdimenzióval rendelkezik, éspedig annyival, ahány önmagában összefüggő és egymással összekapcsolható, a szöveg(darab) alkotóelemeire és a szöveg(darab) egészére vonatkozó szemantikai és szemiotikai értelmezést tartalmaz (l. Schmidt: i.h.). A szöveg(darab) felépítésének elemzésekor már előtérbe kerültek azok a jelentésdimenziók (a szerző, a szereplő, narrátor, az olvasó szempontját előrevetítő jelentésértelmezések), amelyek együttes jelentése (a jelentések jelentése) alapján összeáll a szöveg(darab) jelentése. A jelentésdimenziók elemzésének módszereként a szemantikai szövegelemzést választottuk.

[1] Schmidt, S.J., *Bevezetés egy szövegszemantikai irodalomtudományba.* A jel tudománya. Szerk. Horányi Ö.—Szépe Gy., Budapest, 1975. 459—89; Terestyéni T., *A szemantikai szövegelemzés útjairól.* NytudÉrt. 75. 55—66.

A szemantikai szövegelemzés elsősorban tartalomelemzés, amelynek lényege a kommunikációs folyamatból vezethető le. Az üzenetközvetítés alapsémáját (a hírforrást, az üzenetet, a csatornát, a hírvevőt) tekintve a tartalomelemzés az *üzenetre* irányul. Elemzéskor abból az alapvető feltételből indulunk ki, hogy az üzenet az elsődlegesen kibocsátott (explicit) információk mellett mindig kell hogy tartalmazzon olyan másodlagos, benne rejlő (implicit) híranyagot is, amely a hírforrásnak (a feladónak) bizonyos tulajdonságaira utal. A tartalomelemzés az üzenetben ki nem fejtett és a közvetlen megfigyelés számára hozzáférhetetlen híranyagnak a feltárását szolgálja a hírforrás tulajdonságainak jobb megismerése céljából. A hírforrásra visszacsatolt információk és az ezekhez kapcsolódó (rész)jelentések dimenzionális lebontásával a szövegegész jelentéstani szerkezetének a megismerésére törekszünk. Ennek a célnak megfelelően a szövegen (szövegdarabon) belüli szemantikai viszonyokat tartjuk szem előtt, amelyek nem vagy nagyon ritkán esnek egybe a mondaton belüli szemantikai viszonnyal. Ebből a meggondolásból kiindulva *szemantikai predikáción* a szöveg(darab) transzponált alanyának és teljes jelentésstruktúrájának sokszintű kapcsolatát értjük.

Az elemzés folyamán fény derül arra, hogy az SZFB jellemzői között nem tekinthető döntő kritériumnak a különböző közlési síkok összemosódása, s eszerint nem lehet tudni, hogy a kérdéses szövegrésznek ki a hírforrása: a szerző, a szereplő, a narrátor vagy az immanens olvasó? Szemantikailag sokkal inkább lényeges az, hogy a különböző közlési síkok *n* számú közös tartalmi elemmel rendelkeznek — ezért is fedhetik át vagy keresztezhetik egymást —, de *mindegyik közlési síkban kell lennie legalább egy olyan elemnek, amely jellemzően a sajátja*. Az egyedinek minősített tartalmi elemekre, megkülönböztető jegyekre (distinctive feature) szemantikai viszony épül: ezek egybeeshetnek, koncentrikusan bontva ki a szöveg(darab) jelentéstartalmát, de különállóak is lehetnek, és ez esetben csak a mélyszerkezetben teremthető köztük összefüggés. A szöveg(darab) szemantikai tartalmát éppen az határozza meg, hogy a megkülönböztető (egyedi) jegyek milyen jelentéstani kapcsolatot teremtenek (1) a közlési síkon belül, (2) a többi közlési síkkal és (3) a többi közlési sík egyedi megkülönböztető jegyeivel.

2.1. Végezzük el a szemantikai szövegelemzést az alábbi szöveg(darab) alapján:

— Remek szaga van — szólt Füzes Feri.

Akost ez a megjegyzés bántotta. Mi köze hozzá, hogy „remek szaga van". Erről majd ő maga győződik meg. És csakugyan, sápadt, porcogós, majdnem halotti orrát az ezüst csészébe nyújtotta, a piros lé felé, lefoglalva magának ezt az élvezetet is, egészen tüdejébe szippantva a bográcsgulyás illatos páráját. Füzes Ferinek igaza volt, a szaga remek, de az íze, barátaim, az íze még remekebb. (Kosztolányi: *Pacsirta*)

Az elemzés feladatainak megfelelően a szemantikai leírást két részre osztottuk. (1) Első lépésben *szisztematikus elemzést* végzünk. Ennek érdekében a szöveg(darab) szóállományából szótárat készítettünk. A szisztematikus elemzés a szótár elemeinek jellemzését, az elemek közti szemantikai összefüggések megállapítását szolgálta. (2) Má-

sódik lépésként struktúra elemzést hajtottunk végre a szöveg(darab) szemantikai struktúrájának megragadására.

2.1.1. A szisztematikus elemzés célja szerint a szótár elemeinek jelentését logikai-szemantikai egységekre bontottuk. Az elemzés alapfogalma, egyben legkisebb egysége a szemantikai kontrasztív összetevő, amelyet *szemantikai jelölőnek* (marker) nevezünk. A szemantikai jelölők szemantikai jelentésosztályokat (osztályszémákat) reprezentálnak, amelyekbe a szöveg(darab) szavaiból összeállított szótár elemei besorolhatók. Ily módon a következő főbb osztályszémákat kaptuk (ezeket a szótárban nagybetűvel írjuk):

POZITÍV VISZONYULÁS: igaza volt
NEGATÍV VISZONYULÁS: bántotta, mi köze hozzá
ÉRZELMI VISZONYULÁS: élvezet
FELADAT: meg fog győződni
EMBER: Vajkay Ákos, Füzes Feri
CSOPORT: barátaim
ÉTELEK: lé, bográcsgulyás
GESZTUSOK: nyújtotta, lefoglalta, szippantotta
LÁTÁSI KÉPZETEK
a) EMBERRE JELLEMZŐ: sápadt, porcos, halotti
b) TÁRGYAKRA JELLEMZŐ: ezüst, piros
SZAGLÁS: szag, illat, pára
ÍZLELÉS: íz
POZITÍV TULAJDONSÁGOK: remek, illatos
HELYVISZONY: tüdő, csésze
MODALITÁS: csakugyan, egészen, majdnem

A szótár elemeinek és az elemekből felépíthető szerkezetnek a jelentését szemantikai jelölők halmazával adtuk meg, így a szótár tulajdonképpen szemantikai jelölők halmazából áll.

A szótár elemeinek szemantikai összefüggéseit kutatva sor kell hogy kerüljön a fenti osztályszémák keretosztályozására is. Szemantikai keretnek az SZFB közlési síkjait tekintjük. Ezzel végeredményben azokat a szituációkat is osztályozzuk, amelyekben a jelentésosztályok szemantikai kapcsolata megvalósul. Vizsgálódásaink eredményét az alábbi táblázat foglalja össze:

	JELOSZTÁLYOK	KERETOSZTÁLYOK			
		Szerző	Narrátor	Szereplő	Olvasó
x_1	NEGATÍV VISZONYULÁS	–	–	+	–
x_2	POZITÍV VISZONYULÁS	–	–	+	–
x_3	ÉRZELMI VISZONYULÁS	–	–	+	–
x_4	FELADAT	–	–	+	–
x_5	EMBER	–	–	–	+
x_6	CSOPORT	+	+	+	+
x_7	ÉTELEK	+	+	+	+
x_8	GESZTUSOK	–	–	+	–
x_9	LÁTÁSI KÉPZETEK				
	a) EMBERRE JELLEMZŐ	+	+	–	–
	b) TÁRGYAKAT JELLEMZŐ	+	+	+	–
x_{10}	SZAGLÁS	+	+	+	–
x_{11}	ÍZLELÉS	–	–	+	–
x_{12}	POZITÍV TULAJDONSÁGOK	+	+	+	+
x_{13}	HELYVISZONY	+	–	–	–
x_{14}	MODALITÁS	–	+	–	–

Tekintsük a keretosztályokat szerző = A, narrátor = B, szereplő = C, olvasó = D szimbólumokkal jelölt halmazoknak. A halmazok azon x elemeit, amelyek megkülönböztető tulajdonságokkal rendelkeznek, P-vel szimbolizáljuk. A jelosztályok és a bennük foglalt szótári elemek jellemzésére a következő összefüggéseket kapjuk:

1. $(x_6, x_7, x_{10}, x_{12}, x_{13}) \in A$
   ahol
   $\{x \in A \mid x_{13}P$
2. $(x_6, x_7, x'_9, x_{10}, x_{12}, x_{14}) \in B$
   ahol
   $\{x \in B \mid x_{14}P$
3. $(x_1, x_2, x_3, x_4, x_6, x_7, x_8, x'_9, x_{10}, x_{11}, x_{12}) \in C$
   ahol
   $\{x \in C \mid (x_1, x_2, x_3, x_4, x_8, x_{11})P$
4. $(x_5, x_7, x_9, x'_9, x_{10}, x_{12} \in D$
   ahol
   $\{x \in D \mid x_5P$

A szöveg(darab) szemantikai tartalmát az egyes halmazok megkülönböztető jegyeinek kapcsolata bontja ki az alábbi képlet szerint: (M = = a szöveg(darab) szimbóluma)

$$\{x \in M \mid (x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_8, x_{11}, x_{13}, x_{14})P$$

A szemantikai jelölők halmazából kiválogatott megkülönböztető jegyek segítségével általános logikai-szemantikai viszonyokat is meg lehet határozni. Az így felfedhető szemantikai-logikai viszonyok együttal azt is megvilágítják, hogy a megkülönböztető jegyek hiranyaga miképpen kapcsolódik be a szöveg(darab) kommunikációs folyamatába. (Helyszűke miatt erről itt nem beszélünk.)

2.1.2. A strukturális elemzés alapfogalma a szemantikai predikáció, amelynek szerkezetét a következő ágrajz mutatja:

ahol P = predikáció, T = terminális elem, M = mediális elem, a P szimbólumból kiinduló ágak pedig azt szemléltetik, hogy a P szimbólum az ágak másik végén található szimbólumokat uralja.

A szemantikai predikáció a szöveg(darab) jelentésstruktúráját reprezentálja. Azokat a jelentéskomplexumokat, amelyek a szöveg(darab)-ban kapcsolatba kerülnek egymással, a szemantikai predikáció elemi jelentéskomplexumainak tekintjük, és a-val, b-vel szimbolizáljuk.

A mediális elem olyan jelentést reprezentál, amelyben a kiragadott elemi jelentéskomplexumon belüli szemantikai kapcsolat fejeződik ki. A mediális elem funkciója mindig a terminális elemek közti kapcsolat felfedése, és a kapcsolat irányának rögzítése.

Példánkban a jelentéstani struktúra a következő lépésekben fejthető ki:

1) *a* és *b* jelentéskomplexumok azzal a jelentéssel, hogy Füzes Feri *(a)* és Vajkay Ákos *(b)*. A *r* relációt kifejező jelentéskomplexum azzal a jelentéssel, hogy „szagolják az ételt", a nyíl pedig a köztük levő kapcsolat irányát jelöli.

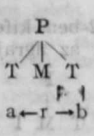

Az említett két szereplő, Füzes Feri és Vajkay Ákos között beálló ellentét az étel egyidejű szagolása közben fejeződik ki. Az ellentétes viszonyról tud az író és tudósít a narrátor, Vajkay Ákos csak szemiotikai jellel, gesztusokkal fejezi ki ezt (ti. föléhajol a csészének, a lehető legmélyebbet szippant az illatos párából, lefoglalja magának az étel illatát), de Füzes Feri, az ellentét másik pólusa nem is érzékeli az ellenszenvet.

2) Az 1-ben kifejtett ellentét a következő szemantikai viszonyban feloldódik: Vajkay Ákos meggyőződik arról, hogy Füzes Ferinek igaza volt.

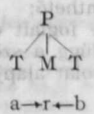

ahol *a* és *b* jelentése mint előbb, az *r* reláció értelmezése pedig ebben az esetben: igaza van, jó az étel szaga. Ez az értelmezés ismert az író, a narrátor és a szereplő előtt, az olvasó csak indirekt úton szerez róla tudomást.

3) A további szemantikai viszony alapja a C (= szereplő) halmaz x_{11} eleme, az étel íze. Vajkay Ákost bántja Füzes Feri tolakodó megjegyzése, de meggyőződik és kénytelen elismerni, hogy igaza van. Ám a nyilvános étkezésektől elszokott ember visszavonulási, elkülönülési vágya újabb támpontot keres, ez az étel íze, amelyet csak ő ismer az adott pillanatban:

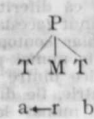

ahol *a* és *b* jelentése mint fenn, az *r* — ismeri az étel ízét, a nyíl hiánya pedig azt érzékelteti, hogy a szemantikai szituáció nem jön létre. Ez a szemantikai viszony magyarázza a *barátaim* megszólítás jelentését is a mélyszerkezetben: a közvetlenség, a bizalmaskodás elemeként tartjuk számon, és a Vajkay Ákos elzárkózásának, visszahúzódásának ellentéteként értékelhető. Bárki bárkihez intézheti ezt a megszólítást: Vajkay Ákos az asztaltársaság felé, író-narrátor az olvasó felé stb., éppen ezért számolnunk kell a szó jelentéskörének általános bővülésével: nem az elvi-lelki közösségre épülő kapcsolatot kell értenünk, hanem a köznyelvben redundánssá lett bizalmas, közeledés-típusú kapcsolatot (a „fiaim"-hoz hasonlóan).

4) Az 1-ben kialakult, a 2-ben kifejtett ellentét a 3. szemantikai viszony alapján feloldódik. Ezt az ágrajz alábbi variációja szemlélteti:

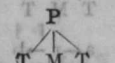

a→r←b

ahol *a* és *b* értelmezése a fentiekkel azonos, *r* pedig a nyíl irányából következtetve, az egyetértésen alapuló jelentéstani komplexumot reprezentálja.

2.2. A jelentéstani elemzés eredményeire támaszkodva megengedhető a következtetés:

a. az SZFB-re jellemző sajátos jelentéstani struktúrát a közlési síkokban benne rejlő egyedi megkülönböztető jegyek (distinctive feature) kapcsolatai határozzák meg, ezért az SZFB jelentéstani szempontból komplex szemantikai jelnek tekinthető;

b. a közlési síkokban benne foglalt egyedi megkülönböztető jegyek jelentéstani összeforrottságától függ a szöveg(darab) kohéziója;

c. a fenti szemantikai kapcsolat alapján bontható ki a közlési technika lényege is.

MURVAI OLGA
Universitatea din Bucureşti
Str. Edgar Quinet nr. 3

STILUL INDIRECT LIBER CA SEMN SEMANTIC COMPLEX

(Rezumat)

In cursul analizelor de semantică a textului s-a evidenţiat necesitatea modificării în parte a definiţiei SIL. Din punct de vedere semantic contopirea sau suprapunerea diferitelor planuri narative nu pot fi considerate trăsături distinctive. Este mult mai important faptul că diferitele planuri narative conţin *n* elemente comune care se referă la conţinut (acesta fiind motivul pentru care planurile narative pot fi suprapuse sau chiar contopite), dar fiecare plan narativ dispune de cel puţin un element specific numai pentru el. Aceste trăsături distinctive stau la baza raporturilor semiotice dintre diferitele planuri narative. Aceste raporturi se prezintă fie axate concentric, fie diferenţiate între ele. În acest ultim caz raportul semantic se realizează numai la nivelul structurii de adîncime.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

ADATTÁR

GÁLFFY JÁNOS LEVELEI FELESÉGÉHEZ

A NyIrK. 1963/1. számában közölt tanulmányom *(Az erdélyi magyar önéletírás két előfutára)* függeléke gyanánt jelent meg Gálffy János levele sógoraszszonyához, Bánffiné Perneszy Erzsébethez, akihez segítségért fordult huszti börtönéből. Az alábbiakban a tragikus sorsú[1] főúr feleségéhez intézett leveleit mutatom be ugyanabból az időből; a levelek pársoros tartalmát ismertettem az említett tanulmányban, mely röviden felvázolta Gálffy pályafutását.

Ilyenformán ez a közlemény voltaképpen kiegészítés a tizenöt esztendővel korábbi publikációhoz. Nemcsak adalék Gálffy beteljesületlen emlékíróí munkásságához, hanem megható emberi dokumentum is: annak az embernek a szava csendül ki belőle, aki eg darabig küzd az életéért, pártfogókat keres és kerestet hozzátartozóival, aztán egy idő múlva, amikor rádöbben próbálkozásai hiábavalóságára, beletörődik a megváltoztathatatlanba.

Valamennyi levél a Bethlen-család keresdi levéltárának számozatlan anyagában található, a Románia Szocialista Köztársaság Akadémája Kolozsvári Történeti Intézetének Levéltárában.

1.

Belényes, 1592. (december 7—8.)

Kocsárdi Gálffy János feleségének, Perneszy Erzsébetnek

Zerelmes Attyamfya, kezoeoneteom vtan mynd ez nagij Nyomorwsagomba kybe vagijok, mert it Belynyesbe kezbe vagijok Es im ma megyek Varadda (sic!) Boczkay[2] vramhoz. Vygaztalasom leon hogij magad feyed ertem Isten[3] eppen tartotta megh, lassad azert kell fel myngyarast essedessel (sic!) az kegyelmes feyedelemnel, az mijnt es kijkkel rokon twdod chyak eletem maraggijon, mynd iozagwnk marhank odda haggyad chyak magwnk feyewel legijen zabadsagwnk, vgy keonyeoreogy mijnd kegyelmes vrunknak mynd Sandor Vramnak, mind Cancellar(ius)[4] vramnak Kendy Ferencz vramnak, Es valakyt thwtz myndeneknek, Semmyt semmyt ne kesseteok pedyg hanem myngyarast erte legyeteok tellyes eletembe Dychyrem az eo N(agysá)gok Neuet, chyak ez eletem megh tartassaijert, Az Iszonijw howasson hollot egymasra fwt az szel vesz ala fel embery remynsegh kywl az Isten Megh tarta, es az vezedelembeol ky hozza, Az vtan Reyank talalanak Sok Zablya darda feyem felet leuen es pwskak keozeot, Isten megh oltalmazza chyak az szegyn Palko vesze el, Azert Imar ne mennyen eo N(agysá)gok myat verem kij, mynd ezeken kywel myert hogy Sijetwe kel Indulnom Varadda (sic!) nem Irhatok lassatok, az kijk io Akaroynk fwssatok, az mij iot az egy Isten wtan hasznalhatok,

---

[1] Tragikus sorsunak nevezem nemcsak azért, mert a fejedelmi önkény miatt pusztult el, hanem azért is, mert utóbb — Kovacsóczy kancellár közbenjárására — Báthory Zsigmond megkegyelmezett Gálffynak. A második futár azonban, aki a kegyelemlevelet vitte, nem tudta utólérni az elsőt, akinek Gálffy ellenségei nagy jutalmat ígértek, ha lóhalálában vágtat Husztra. Mire a kegyelem megérkezett, a huszti várnagy, Szabó Balázs, 1593. február 2-án már fejét vétette Gálffynak, aki annak idején a gyermek Báthory Zsigmondot ölében hordozta és minden módon egyengette útját a trón elnyerése felé. L. Somogyi Ambrus beszámolóját: Erdély örökösége II. Sárkányfogak. Budapest é.n. 77.

[2] A későbbi fejedelem ekkoriban váradi kapitány volt.

[3] E szó után a *bek* szótag következik, de Gálffy áthúzta.

[4] Kendy Sándorról és Kovacsóczy Farkasról van szó.

Isten Thartson es vygaztalyon megh Szerelmes Attyamfija az eo Nagy Irgalmabol, Amen, keolt Belyenyesbe, kedden, 1592. Galffy Janos m.pr.

Kívül: *Az en Zerelmes Attyamfyanak Pernezy Ersebetnek Adassek.*

A levél rongált, víz érte, látszik rajta, hogy írója nagyon sietett a fogalmazással és írással.

2.

Várad, 1592. december 9.

Kocsárdi Gálffy János feleségének, Perneszy Erzsébetnek

Keozeoneteom vthan, En Szerelmes Attyamfya It vagyok varadon elegh teoreodeot ereowel faratsagal, kerlek ne maragÿ wywarrat[3] te magad. Im megh erteottem myg ky nem kwltek volt de ot ne lakyal, hanem ha byzonos es kywaltkeppen valo byztatasod leszen, kynek valoba hÿhetz, Kendy Sandor vramat fwssad es myndenÿk vrat, ha az myndenhato vr Isten igÿ vert, nem tehetwnk rola, mÿnden faratsagot fel vegyetek mynd azzonÿom Nened es egyeb io akaroynkal, Most innet Semmÿ tanusagot nem Irhatok, Isten vezerelyen benneteok, chyak eletwnk maragyon meg, mÿndenwnk oda legyennÿs hyszem Isten egynaprol masra el tart, Az kegyelmes Isten Aggya hallyak io hyrt feleolleteok, Varadon 9 decembr(is) 1592. Joannes Galffy m.pr.

Kívül: *Az en zerelmes Attyamfyanak Pernezy Ersebetnek adassek.*

Más kéz írásával (XVII. sz.): *Szegeny Galffi Janos levelej, kiket jrt az feleseginek rabsaga jdejen, mikor Batori Sig(mon)d meg fogatta volt. Emlekezetre meg kel tartani.*

A levelen gyűrűs pecsét nyomai láthatók.

3.

Várad, 1593. január 1.

Kocsárdi Gálffy János feleségének, Perneszy Erzsébetnek

Zerelmes es en edes attyamfÿa Keozeoneotemnek wthanna, keonyeorgeok az my Istennwnknek hogÿ tharchon megh egességbe, vezerelyen es igaszgasson eo zent felsege zent lelkenek altala mÿnden Joban, Mynd ezeket az Istennek ostorat, es nagy Sanyarw czapasÿt zenuedhessed bekeuel es chendes zÿwel es igazgassón vysselyen az eleo Isten zent fyanak erdemeyert mynden dolgaynkban wgÿ ky legÿen ha zegynnywl elunkys ez vylagy emberekneel mynt ideÿg wolt holtwnk napygÿs io hyredre neuedre, Es ez jelen walo Ideobennÿs eletunknek megh tartasara es Iduessegwnkre, erre segÿllyen en edes zerelmes attyamfÿa az kegyelmes Isten mÿnt megÿs igyrte az eo benne byzoknak, Amen,

Zerelmes es en edes attyamfya mynden dolgajnk (sic!) feleol nem twdom innet my tanusagot Iryak, tÿ lattyatok ott az dolgot, hallom hogÿ tamadnanak sok io akaroynkys, kyt eoreomeost hamyt twdnanak Segytenenek, De nagy Sokaknak io akaroynk keozeol teoreokeodeseokys az Vraknal nekunk nem haznos, mert azokys nem keduessek, Azert leg fellÿeb azokat fwssatok kyk az vraknalys keduessek Ertem az en byzodalmas azzonyomnak Apafÿne[4] Azzonyomnak mellettunk nagÿ gongyat faratsagat, kybe en ez eleot sem ketelkeottem, Myes eo keg(yel)mebe

[3] Marosújvár.
[4] Apafly István felesége.

vagywnk ha mÿbe az terempteoó (sic!) Isten elnwnk hagÿ Kendy Sandor vramat fussatok myndeneknek felette, Mynden dolgokrol izentem Cheyty Istuantol, eo myndeneket megh twd mondany ez mellet az Irgalmas Isten vezerelyen benneteok, es segychen mynden dolgokba, Varadon irtam[7] *elseo Napyan Bodog azzon hauanak az wy calendarium zerit (sic!) zegyn fogoly vrad Galffy Janos.*

Kívül: *Az en zerelmes felesegemnek, Pernezy Érsebetnek adassek.*

4.

Huszt, 1593. január 13.

Kocsárdi Gálffy János feleségének, Perneszy Erzsébetnek

Zerelmes edes Attyamfÿa keozeonetemnek wthanna, Az kegyelmes Isten eltessen, taplalijon ertelemel es gyamolytson mynden dolgaidba, es vezerelyen zent lelkenek altala mÿnden Jokba, Thataÿ az mynemw hyrrel jeot wala ky Varadda (sic!) teolleteok io remynsegbe walek Hwztra nem hoznanak, de az wthan vgjan megh keouetkeozek az mÿt feleolem az Ide Jeouesreol vegezet volt a feÿedelem, Im It wagyok azert, bezegh alkalmatlanb (sic!) helyen hogy nem mynt Varadon, de iot aggyon Isten az io Akaro Vramnak Kornis[8] *Vramnak, Az mÿ tysztessegehez fecr latom megh nem akarna jogyatkoznÿ eleoby io akarattyaba, Im azert Irt eo keg(yel)me az feyedelemnek Zabadulasom feleol es ismet enÿs keonyeorgeottem Ezen Iffju legyn vyzy el az feyedelemnek Es az Vraknak a' leuelet, Irtam Kendÿ Sandor Vramnak, Bathorÿ Istuan Bathorÿ Bodysar*[9] *Vramnak, Es Cancellarius vramnak, zoly azert mynggyarast*[10] *Az mÿ zerelmes Azzonywnk Attyankfyanal Apafy Istuanne Azzonÿomal, Es lassatok ha most mynggyarast wele be menneteok ez leuelek hogy oda ernek, wagy pedyg Apankat kwldyteok be, talan az Vr Istennek segytsegebeol Valamÿ rezebeol io valazwnk lenne. Mert az Boczkaÿ vram teoreokeodese, Nem Velem most mynekwnk haznalhasson, hollot maganakys keoues hytele vagÿon, Nemÿs latom oda byzodalmwnk lehessen, Azert ty ertyteok oda be mynt vagyon az dologh es kynek kellyen esdekneóteok (sic!), ot fogyatok myndenkeppen az mynt Isten erteneteok Atta,*

Ezen Kornÿs vram zolgayaual, kwld egÿ zolgankat kÿ, kyteol Izeny myndent Es Irÿ, zabadonnÿs Irhatz, Kornÿs vram megh engedÿ hogÿ el hozhattyak leueledet Iryon Apafyne Azzonyomÿs, ha mÿt erteteok mÿndent, Ha Cheÿty Istuan walamÿ olly byzonÿos hyrrel Jeohetne, kwld eótet ky de ha eoneky ottlen szewksegesb es Haznosb lete hogÿ sem most Ide Jeotte maraggyon megh es lasson ot azokhoz fwssa az Azokat a' kyket kell fwtnÿ kewld Bathor chyak Penyegey Martont Es kewlgy valamÿ kys kezkeneuket, es wagÿ ket also inget, felseo Imegh nem kell sem kendeo kezkeneo elegh wagyon, Varadon hoztak,

Ha Bathorÿ Istuan vram ot wagyon, igen megh keozeond neky es mynd feleseyenek hogÿ Somlyon ennekem gazdalkottak az zalasra, mynd io etkekel io borvokal (sic!) Ezust tallakat tallmerokat (sic!) hoztak zallasomra Es igenys Ayanla magat Haroklyany Pal Altal zabadulasomba, mostis ha ottben leszen azert ne tagychyatok eo N(agysá)gat keonyeorgesteokel.

Izeny zerelmes Attyamfya Arrolys kyk vadnak mynd ez mostany nyomorwsagwnkba kyk Jo Akarattal vadnak es erettwnk io teoreokeodeok, Irÿ es izeny zerelmes edes Attyamfya mynden Alapatodrol kerlek Beosegesen Értsem mynt vagÿ, Es az vr Isten mybe hatta dolgodat, Az kegyelmes Isten thartson megh vezerelyen igazgasson mynden Jauaÿba az eo zent fyanak Érdemeÿert, keolt Huzt Varaba 13 napian Bodogazzon hauanak 1593.

Zegyn fogoly Vrad Galffy Janos

---

[7] Gálffy még a Iulius Caesar-féle ókalendárium szerint gondolkozott s ezért az *irtam* szó utáni szövegrész eredetileg így festett: „*22 Napyan karaczon hau*". Ebből a „22"-t és a „*karácsony havá*"-t áthúzta, s az áthúzott 22-es fölé írta az *elseo* szót.

[8] A *Kornis* után a lapszélen XVII. századi írással ezt olvashatjuk: „*Gaspar volt ez*". A máramarosi főispánról van szó.

[9] Báthory István nagybátyja, míg Báthory Boldizsár unokatestvére volt a fejedelemnek.

[10] E szó után áthúzva: *Bat.*

Apamnak[11] *nem Irok mert nem tudomys mjt Iryak hogy eo kegyelmenek kellyen tselekeodnij es kyt fwtnij, thwdom azt hogy az (sic) myre az Vr Isten elegsegesse teotte semmybe magat megh nem vonza, En Iffyw Janos*[12] *vram feleol mynd ez ideygys semmy byzonyost nem ertheteok hol wagyon es mytsoda zywel wagyon hozzank,*

Kívül: *Ez leuel Adassek az en zerelmes Attyamfyanak Pernezy Ersebetnek*

A levélpapíron zöld viasznyomok láthatók.

5.

Huszt, 1593. január 27.

Kocsárdi Gálffy János feleségének, Perneszy Erzsébetnek

Zerelmes es edes Attyamfija, Az kegyelmes Isten thartson megh egessegbe, Es mynden Nyomorwsagwnkba haborwnykba igazgasson zent lelkenek altala, Megh erteottem zerelmes attyamfija leueledet izenedet (sic!) es mynden Nyomorwsagos Alapatodat Thomory Istuantol Az mj egymast kwltel aztys megh hozta. Azt lattya zerelmes attyamfya mynd ez vjlagh mynemw kemyn tsapassa alat vagywnk az Vr Istennek, De myt tehetwnk, eo zent felsegeteol mynd eneket bekesseges zywel kel zenuednwnk, kyhez hogy eo zent felsege segytsen, zwntelen valo keonyeorgesunkbe megh ne fogyatkozzunk, En it mjnt es hogij legyek mynd eneket penigh twd mondanij Thomory Istuan, kynek zauat megh hyggyeteok mynd enekbe, Az kegyelmes wr Isten vygaztalyon wezerlyen (sic!) otalmazzon mynden dolgaydba, Hwzt varaba 27 Ianuary 1593. Zegyn Rab Vrad Galffy Janos.

A levélpapír aljára utóiratként egy cédula van ráerősítve; ennek szövege: *Az Hadrewy*[13] *aztagot zenat ad zerelmes Attyamfya Thomory Istuannak teremptsen valamy keoltseget beleole Erkeozhessek Incab (sic!) dolgaynkra.*

Kívül: *Az en zerelmes Attyamfyanak Pernezy Ersebetnek adassek.*

Zöld viasz nyomai.

6.

Huszt, 1593. február 14.

Kocsárdi Gálffy János feleségének, Perneszy Erzsébetnek

Zerelmes attyamfya. Az wr Isten latogasson io egessegel, Es zent lelkenek altala vezerelyen wygaztalyon mynden rajtwnk walo kereztjt zenuedhessuk tsendes lelky ismerettel.

Im Haydw Janost haza botsatam, hogij megh latogasson, Es megh twggya mondanij ez Ideo alat mynt woltam es mostis mjndt (sic!) wagijok, Mynd ennyi bwban bannadba (sic!) megys Istennek hala egessegbe wagijok Harom he(t)e[14] *Thomorij Istuan Ide hozzam erkeozzeott wala azolta semmij byzonijos hyrt nem hallottam feleoled, kyn eleget zorgalmatosgodom (sic!) teob bwsulasom keozeot Azert, kewlgy megijs egy louas legijnt, kijaltal ad ertenem zerelmes attyamfya mijnt wagy es mynt wattok, Kornijs wram ot Ben leszen az Cancellarius vram menyegzeien*[15]*, eo keg(yel)menek hyrewel. Jeoijeon ky az my emberunk, Iryon*

[11] E szóhoz ‡ jelzéssel alul jegyzet csatlakozik XVII. századi írással: *„aligha nem Perneszi Istvant az jpat erti".*

[12] Iffiú János azok közé a főurak közé tartozott, akiket Báthory Zsigmond — a Kendyekkel és Kovacsóczyval együtt — 1595-ben kivégeztetett.

[13] Hadrév (Maros megye).

[14] Itt a papír szakadozott.

[15] Ennek dátuma: 1593. február 24. A kancellár Kendy Sándor lányát vette feleségül.

eo Keg(yelme) is leuelet Ide teole Az ſeo Porkolabnak, megÿs Had Ertsem egessegedet es Alapadotokat.[16] *Thartson az ur Isten io egessegbe es vygaztalyon mindenekbe, Datum in Arce Hwzt die 14 February 1593. Galffy Janos*

Kívül: *Az en zerelmes attyamfyanak Pernezy Ersebetnek adassek.*

7.

Huszt, 1593. február 15.

Kocsárdi Gálffy János feleségének, Perneszy Erzsébetnek

Zerelmes es en edes Attyamfya, Ertem Izenetedet, Istennek halla egessegedetis Ertem, Az my nezy Sandor vram io akarattyat Isten fyzesse nekÿ hogÿ Wywarrat pedyg el akaryak wennÿ, Az teobbi is mynd kezekbe wagyon, de ha wagyon bwneom mÿa az mywel azt el wehetyk a teobytis el wehetyk, De walamy tanacz az eo N(a)g(yságá)nak Nem latom ditsyretere legÿen hogÿ chyak egy regy szolgayanak, lakohelyehez nywllon Nam[17] *ez hytwan roz helynek ennek eleotte chyak Neue sem wala, en rolam weon Neuet maganak. Es az en zorgalmatos munkam zamtalan költsegem vthan, ha azert igy el vezyk az gyalazattjat nem kerwlhettywk myes hogy meltan nem estunk az keduetlensegbe, kyt myndenek felet ha lehetne kellenne el tauoztattnunk hyszem ha eo N(a)g(yságá)nak kedue wagyon hozza, az en zabadulasom vtannys valamÿkor akarna eo N(a)g(ysa)gais wolna valamynt zynte eo N(a)g(ysa)ga akarna, kyreol lassad zerelmes Attyamfya, zolÿ wagy izeny ki Ferencz vramnak Ezenkeppen zollot it letembe Kornÿs vramÿs cz dologhoz, Es most felette (?) igen io zywelys jelente magat ualamÿhez neky mogya leszen, De mynd (azon) altal zerelmes attyamfya ha az en zabadusom (sic!)*[18] *vgy viseltetyk annelkwl megh nem lehet es iob halgatnÿ*[19] *twd arrol az en io akaro vra(m)n(a)k Kendy Ferencz vram Adnÿ, kyt Isten az en eletem tartasara*[20] *mostan tamaztot igaz embernek Mynt zynte, Egÿ Jonatast a' kÿraly fyat zegÿn Dauidnak kergeteseben*[21] *eletenek megh tartasara hogy az Isten leike tamaztá*[22]

Az mÿndeneket eo k(e)g(yel)me hyreuel chelekeoggyel, Eleyteol fogwa veottem en ezembe Kendy Sandor es az Cancellarius Nem gyonyorkeottek az en hituan epuletembe, De hagyaryon (sic!)[23] *Az Isten tvggya myndent my wegre tselekedyk, My nem veltwk my reyank ez keowetkezzik zynten wgy*[24] *Masys az myt nem velne keouetkezhetÿk reÿaÿa, De en Istenteol gonoszt senkÿnek nem kywanok seot keonyeorgeok hogy az kÿk nekem gonozt kywannakys megh botsassa nekÿk Tegnap bochattam el Haydw Janost oda hozzad, de eggywt wagyon Kornys vramal, velem ez nagy Peter eleob megh erkeozÿk, Nemys akaram ezt kel elnem megÿs mondhasson hyrt egessegem feleol Hwzt Varaba tyzen eoteod napian Beöÿt eleo Komek 1593. Vgyan ezen leuelemet Ferencz vramnak keuldhed Galffy Janos*

Kívül: *Az en zerelmes Attyamfyanak Pernezy Ersebetnek adassek.*

Az egész levél igen rongált állapotban van, víz érte, az írás legtöbb helyen elmosódott. A XVII. században valaki egyes betűket saját olvasása szerint utánahúzott, olvashatóbbá tett.

---

[16] Kihúzva: *tokat.*
[17] Lat.n szó, a.m. ugyanis.
[18] *Szabadulásom* helyett.
[19] Itt egy-két szó olvashatatlan.
[20] Ezt a szót Gálffy a sor tölé írta.
[21] Biblia: Sámuel I. könyve 18—20.
[22] Vagyis: *oltalmazta.* Az ezután következő szövegrész kibetűzését egy kb. 5 cm-es szakadás akadályozza meg.
[23] A helyes olvasat: *hadd járjon!*
[24] Ø jelzéssel a lepszélen egykorú bejegyzés: „*igazat jovendolted masodik Esztendőben ő kis* (sic!) *vgy lartak*".

8.

Keltezés nélkül (1593.)

Kocsárdi Gálffy János feleségének, Perneszy Erzsébetnek

Zerelmes en edes attyamfya, Az Istennek zentlelkenek ereje legyen weled, ky wezerelyen igazgasson ez mostanij nagij haboroynkat chendes es bekesseges zywel zenuedhesd, Es mynden dolgaydat chelekeodeteodet wgij igazgassa taplalya zent Neuenek legyen dytzyretijre, Es nekunkys Iduessegunkre tyztessegunkre, Azzont (sic!) Zent Lelek Isten vysselyen vezerelyen igazgasson vygaztalyon taniczon batorytson, es ereot aggyon az twres zenuedeteossegre.

Ertem zerelmes attyamfya Irasodat ez izeneteodet,[25] *Az hol keouetz en azokrol megh botsassak es megh ne bantodgijam, Nem szwkos(?) zerelmes Attyamfya arrol gondolkodnod, mert az mijt en teoled halok (sic!) es ertek azt en nem kwleomben tartom mynt ha twlaydon chyak az lelkemel bezelnek es az en magam lelke adna zywembe,*

Mynd ertem enys zerelmes Attyamfya, az sok emberek feleol walo reyam walo, zot, De ebben ennekem chyak az wolna ennekem nehez ha tyes mynd el hynneteok, Im lattyatok zerelmes edes Attyamfya, hogij walamyt keozeonsegel mynden rendek bezelleteok, es chyak az Isten tuggya mynd kyteol hallottak, most nem talalwan ellennem nagyobb halalosb[26] *wetkeoket mynd ez wijlagh zauat terhet bwnnet az en valomra raktak, Es myndenekert ennekem kel lakolnom, De megijs nagyob wijgaztalassa wagijon lelkemnek, hogij az kykel wadolnak nem igazak ha nem zynte halalasokys, remijluen (sic!) azt, hogy az en Istennem mynd azokat wgij mynt fondamentom nelkul walo dolgokat semmije tezij es az en igassagomat elfele swrw homalybol felheobeol vijlagossagra fordyttja, Elegh gyarlok es buneoseok wagywnk eo zent felsegenek eleote, Es hazontalan magwnkat mentenwnk, bwnelkwl (sic!) volnank de ha mynd ezek wgy wolnanak az mynt hyrdetijk, Es az emberek zywet teolem idegenytyk az Rabsagomba sem keuanam eletemet, De io az Isten ky az igassagnak kwtt feije, Az Igassagnak pedyg*[27] *twlaydonsaga az hogy hannyatathatijk de el nem Rontathatijk, seot (w)egre megh ismertetijk, ky mwtatodyk, vallyon en edes zerelmes Attyamfya tudnatoke*[28] *megh mondany, menye karba volt ez ideyg walo wadlasom, kyk keozeot olly nehezekys uoltak, ha wgy voltak wolna, bwntetestys erdemleot wolna, De latod menijebe waltozzyk, ky nem egyebert vagon legh fellyeb, hanem keoues io hyrunknek Neuunknek tekozlassara, kyt myert hogij az menyere, Isten ereot adot wala hozza myes igijekeztunk keresnij nem akartak abba dycheogeoggywk (sic!) Es Istennys (sic!) azert bochatta reijank, abba magunkat el ne hyhesswk, hanem myes myndenekbe teoreodelmes szywel legijwnk, Es ha ez vijlagij emberek haborgatnak kyket reyank bochatot eo benne bekessegwnk legijen, nem mij vagywnk elseok az haborusagh zenuedesbe, wtolsok sem leszwnk, myndenekbe chyak az mynt Istennek kedues wgij kel lennij mert eowe az tyztessek (sic!) dychyosegh Es myenk az zenuedes, Azert en edes zerelmes Attyamfya myndenbe chyak Istenre haggywk magunkat my bwneos fyay teole varywnk, eo az elet es eo ad halaltys, my chyak hazontolan szolgak hala adassal tartozwnk myndenekreol eo fel(sege)nek kyre hogy eo zent felsege ereot aggijon teoreodelmes es bwzgo zywel neky keonijeoreogywnk.*

Közli: SZABÓ GYÖRGY

AZ ENYEDI KOLLÉGIUM KAPCSOLATAI AZ ODERA-FRANKFURTI EGYETEMMEL

A tudományos megismerés elmélyítésén és kiszélesítésén, a haladó eszmék terjesztésén és végső soron a feudális viszonyok változtatásán munkálkodó erdélyi értelmiség, idejekorán felismerte és hangoztatta a szélesebb európai művelődési

[25] E szó után áthúzva: *ha.*
[26] Eredetileg így: *halallolosb*, ahonnan a *llo* részt kihúzta.
[27] A szó a lapszélen van.
[28] Először *tudna*, majd felől hozzátoldva a szó második fele: *atoka*. Mindenesetre, a sok kihúzás, javítás-pótlás Gálffy kapkodására, idegességére mutat.

kapcsolatok éltető-ösztönző erejét. A vendégprofesszorok működése hazai főiskolákon, a külföldi alumniák megszervezése, a könyv forgalmazása és a tudományos levelezés, a kapcsolatok konkrét formára és sokrétűségére utalnak. A jóképességű — és ajánlású — erdélyi diákok, akiket a külföldi egyetemek ösztöndíjasaikként tiszteltek meg, a jelentősebb szellemi mozgalmak résztvevőiként az anyaghordozók funkcióit is betöltötték a művelődési élet vérkeringésében.

E hagyományok ápolásának és kiszélesítésének törekvése csendül ki Pápai Páriz Ferenc levelezéséből is, aki tudományos és nevelői elfoglaltságai mellett, az enyedi diákok magasabb képesítése érdekében újabb és újabb ösztöndíjak adományozását kérte tanítványai számára.[1]

Az enyedi kollégium odera-frankfurti kapcsolataira utal az a kiadatlan ajánlólevél is, mely az utóbbi időkben került elő, néhai dr. Parádi Ferenc hagyatékából, és amelyet dr. Parádi Kálmán szíves engedelmével közlünk. A latin szöveg kettéhajtott ívlap első oldalára van írva, alsó részén még kivehetők a pecsét nyomai. Az ajánlólevelet 1712. március 31-én keltezték Enyeden, és Kolosvári István, Enyedi István és Pápai Páriz Ferenc professzorok írták alá. Az enyedi professzorok azzal a kéréssel fordulnak az odera-frankfurti egyetem teológiai fakultásának dékánjához, hogy szíveskedjenek Szathmár Németi András enyedi diákot, aki az ott időző Köpeci Mihályt váltaná fel, az egyetem ösztöndíjasai közé fölvenni.

Az enyedi kollégium, Pápai Páriz Ferenc közbenjárására már 1697-ben részesült két odera-frankfurti ösztöndíjban. Bár alapítványlevelet csak 1719-ben adtak ki, az enyedi diákok már előbb zavartalanul élhettek alumniumi jogaikkal.

A levél szövege rávilágít az ösztöndíjak elosztásában szokásos eljárásokra is, melyek értelmében az ajánlást a professzorok és a kurátorok közös megegyezése alapján tették. Ettől a gyakorlattól Pápai Páriz Ferenc tanártársaival az 1700-as évek elején eltért, s így a főgondnok hozzájárulása nélkül döntöttek az ösztöndíjak sorsáról.[2] Ennek okát talán abban kell keresnünk, hogy az enyedi professzorok objektívebb kritériumokat tartva szem előtt, az eljárás meggyorsítása érdekében eltekintettek minden olyan tényezőtől, melyek más vonalon próbáltak beleszólni a kollégium célkitűzéseibe.

Szathmár Németi András ösztöndíjának ügye, mint ahogy az Pápai Páriz Ferenc levelezéséből is kitűnik, kiélezte a már amúgy is fennálló nézeteltéréseket. Erre mutat Teleki Sándornak, a Bethlen Kollégium főgondnokának tilalma, melyben az ösztöndíjak kiadásának eljárását kiemeli a professzorok hatásköréből. Ezt veszi tudomásul Pápai Páriz Ferenc 1712. december 5-én Teleki Sándorhoz intézett levelében.[3]

Az itt bemutatásra kerülő ajánlólevél egyedüli közvetlen bizonyítéka annak, hogy Pápai Páriz Ferenc és professzortársai bizonyos függetlenséget biztosítottak maguknak, amikor ebben az ügyben, és bizonyára más hasonló esetben is, önállóan jártak el.

A levél szövege:

Venerandae Facultatis Theologicae in Alma Universitate Francofurtensi Spectatissime D[omi]ne, et Collegae Gravissimi, D[omi]ni et in Jesu Christo Patres ac Fratres Collendissimi!

Seminamus etiam num cum lachrymis, quando qualisq[ue] sit futura messis, minus solliciti, dum omnia nostra boni Dei providentiae humiles submittimus, in eum solum oculos conjicientes, unde nobis certum, licet propter peccata tardare impatientibus videatur, sperari unice potest auxilium. Hac spe freti, vel in dubiis his rebus nostratibus, laboramus in eo, ut ministerium Evanghelii, et Scholae conserventur apud nos, parenturq[ue] nostra qualicumque cura, idonea pro domo Dei instrumenta, ad veritatem orthodoxam propagandam. Ei fini praesentium exhibitiorem egregium moribus et eruditione juvenem ANDREAM SZATHMAR NÉMETI hactenus intra pomoeria nostra bonis artibus formatum, vobis felicioribus amplius ornandum propinamus; ut quod hic factitavimus, faciatis et opus consummetis quod nos incepimus. Excipite itaq[ue] eum paterno, quo soletis, affectu, et quia teneti [!] viatico vix instrui potuit, tantum abest ut durare in loco possit,

[1] Pápai Páriz Ferenc, *Békességet magamnak, másoknak*. Kriterion Könyvkiadó, 1977. 73—6.
[2] Nagy Géza jegyzete, i.m. 693.
[3] Uo. 61 levél, 513—4.

Regiam huic quoq[ae] gratiam vobis viri venerandi proxenetis sollicitamus, ut exacto quod Michaeli Kopecio nostro statuimus, Stipendio Regis fruendi spatio, immediate hic succedat, quod antequam fiat, Vos viri Venerandi, pro tot piis meritis nobis nostrisq[e] grata semper memoria recolendi, oramus ut bona vestra gratia dictus Andreas Szathmar Nemeti ad mensam ordinariam Alumnorum Regiorum admittatur, ut inde penuriam suam soletur, cum vero nihil a nobis proficisci possit, quo pro tantis beneficiis adversum vos grati esse queamus, voto supplemus defectum, valete Veneranda nobis capita, tanto loci intervallo dissitis, ὁμοπάτοις tamen Fratribus favete et diu felices vivite bonoq[ue], vestrorum pariter et nostro parennate.

Enyedino 31 Martii 1712

Vobis Viri Venerandi
Stephanus Enyedi
Rector et S. S. Theol[ogiae]
Pub[licus] Prof[essor] m[anu pro]pria

Omni officiorum genere devinetissimi
Collegii Enyediensis Betlenio Brandeburgici Rector et Professores
Stephanus Kolosvari
Philosophiae et L. S. Professor
Franciscus Pariz Pápai Med[icinae]
D[octor] et Physices et L[inquae]
Graec[ae] P[ublicus] P[rofessor]
ma[nu pro]pria

Közli: KISS FERENC

KÉT KOLOZSVÁRI TEMPLOM LELTÁRA 1585-BŐL

Románia SzK Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában folyó feltáró munka eredményeképpen — többek között — felszínre került egy hovatovább négyszáz éves leltár és utasítás is. A kéziratot Unitárius kézirat állagunk akkoriban még leltározatlan részében találtam. Mostani jelzete: MsU. 2373. Címe: *Jnuentarium Bonorum Vtriusq(ue) templj = 1585 factum.* Terjedelme: négy 330×205 mm-es levél, amelyek közül az elsőnek meg az utolsónak hátlapja üratlan. A papírján látható víznyomat (címerpajzsba helyezett fatörzs, gyökerekkel, fölötte korona) alapján megállapítható, hogy ez a papír az 1561 után Hans Zipsertől bérelt Fuchs—Benkner-féle brassói papírmalom terméke az 1580-as évekből.[1]

Tartalmát tekintve ez a kézirat két részből áll: 1. a címben megjelölt leltárból és 2. a harangozónak szóló utasításból.

1. Az *Jnuentarium* a „nagy" és a „kis" templom javait sorolja fel. E két templom közül az első nyilvánvalóan a Szent Mihály templom, hajdani nevén Zsigmond egyház, az utóbbi azonban nem azonos sem a Ferencesekével, sem a leltározás előtt néhány évvel lebontott Szent Péterivel[2], hanem az akkoriban még álló kis templommal, a Szent Mihály templom közvetlen szomszédságában. Ezt a kis templomot II. János király restauráltatta és szereltette volt fel.[3] Egy 1568. június negyedikén hozott fejedelmi táblai ítélet értelmében (amelynek az volt a célja, hogy véget vessen a kolozsvári szász és magyar polgárok között hosszú ideje tartó torzsalkodásnak) a város bírája évenként választandó: egyik évben a szászok, a másikban a magyarok közül. Ennek megfelelően, amikor szász bírája van Kolozsvárnak, a nagy templom a szászoké, a kicsi meg a magyaroké; amikor pedig magyar a bíró, templomot cserélnek.[4]

Kolozsvár művelődéstörténetének, de talán művészettörténetének szempontjából is különösen ez a leltári rész figyelemreméltó. Benne csoportosítva vannak felsorolva a két templom birtokában lévő ingóságok.

2. A kézirat második része a harangozónak szóló utasítás: *Jnstructio Campanatoris.* Ebben rögzítik a harangozó fizetését, szabályozzák tevékenységét, előírják kötelességeit és meghatározzák azt az arányt is, ahogyan a temetésre szóló ha-

[1] Vö. Jakó Zsigmond, *Filigrane transilvănene în secolul al XVI-lea.* StUnBB. Fasc 1. 1968. 3—19.
[2] Vö. Jakab Elek, *Kolozsvár története.* Bp., 1888. I. 186.
[3] Vö. Jakab E.: i.h.
[4] Vö. Jakab E. i.m. 130.

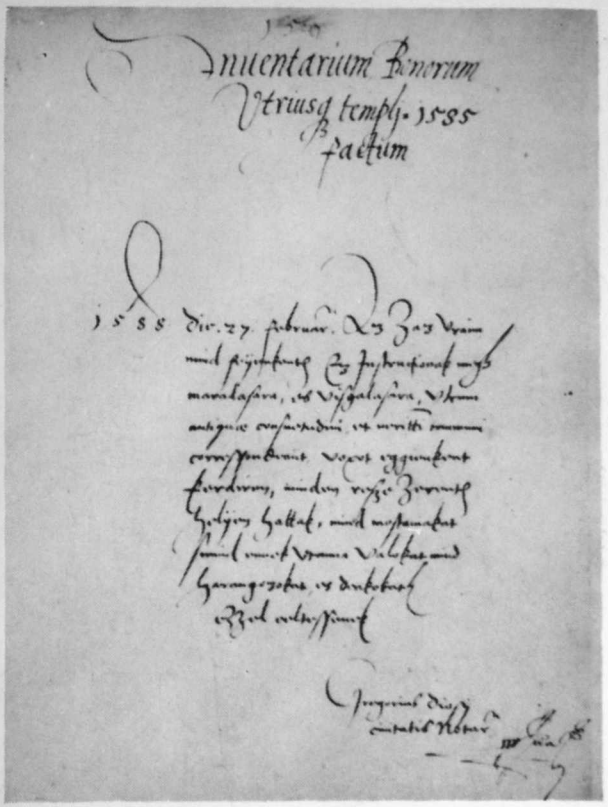

Inuentarium Bonorum
Vtriusq templi. 1585
factum

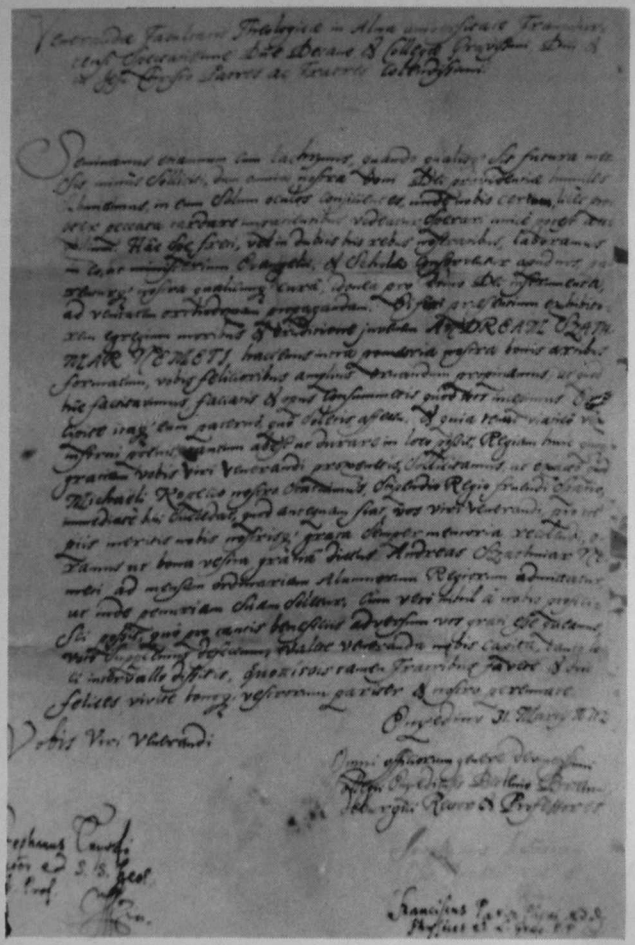

rangoztatás különböző nemeiért befolyt összegeket el kell osztani a városháza, a harangozó meg a „temető deákok" között.[5]

A kézirat egésze elszórtan tartalmaz olyan jeleket, utalásokat, sőt kijelentéseket, amelyekből az 1585-ben már döntő többségében unitárius szász és magyar egyházi közösség egymáshoz és a város vezetőségéhez való viszonyára lehet következtetni:

— az *Instructiót* „száz urafmék" (nem *szász!*), vagyis az ötven-ötven választott polgár, a centumvirek hagyták jóvá;

— a két templomot a számvevők adták át az újonnan megválasztott két egyházfinak, leltárral és a harangozó bérével együtt;

— az egyházfiakat kötelezik arra, hogy az eladható klenódiumok árát a számvevőknek adják át;

— a „temető deákokat" némelykor egy, máskor meg mindkét „natioul" szokták meghívni a temetésre, s fizetésük ennek megfelelően volt kisebb vagy nagyobb;

— az újonnan megválasztott egyházfiak egyike, Thomas Weiss[6] nyilvánvalóan a szász, Ijgyártó Simon[7] pedig a magyar közösség képviselője.

Magam a fentiekben egyrészt mindkét nációbeli vallásközösségnek a város vezetőségétől való függését, másrészt az 1568-i fejedelmi táblai ítéletnek kézzelfogható megnyilvánulásait látom. Ez az ítélet — többek között — előírja, hogy „egyházfi is közválasztás útján egyenlő hatáskörrel legyen kettő, magyar és szász, kik a templomi jövedelmet egyetértve vegyék be és adják ki, minden évben számot adván róla".[8] Ugyancsak itt kell megemlítenem a centumvirek 1579. szeptember 13-i határozatát, hogy „négy magyar és négy száz választott polgár készítsen leltárt, abba írják bele az egyház minden vagyonát, a könyveket is, a miket a két nemzet predikáló székében szereztek, kérjék elé, ha van róla leltár, s azzal együtt, ha nincs, vegyék számba most, s úgy adják szám és leltár szerint a plebánus kezébe, hogy ezután senki se többet, se kevesebbet ne kívánhasson... Ezt a leltárt a város nevében pecsét alatt adják ki a plebánus úrnak, s társa maradjon a város kezében".[9] Az utóbbi határozat értelmében készült Breyber László és Petessy Gyárfás egyházfiak Jakab Elektól közölt 1579. évi számadási leltára is,[10] amelynek adatai — másként csoportosítva és egyes esetekben másként is megnevezve ugyan, de — nagyjából azonosak a közleményünk tárgyát képező 1585-i adatokkal. A két leltározás időpontja között eltelt hat (ha pedig az 1587-i kiegészítést is figyelembe vesszük, nyolc) év alatt természetes, hogy beálltak bizonyos változások. A különbségek egyrészt gyarapodásban, másrészt állományapadásban mutatkoznak. Gyarapodás: egy orgona fuvó, két réz medence, egy ostya sütő vas, egy kis vaspersely, egy vasas csiga kötelekkel, egy ruha-leszedő rudacska, egy vasas láda és *huszonegy szőnyeg*. Az utóbbi négy — mint látható — olyan tárgy, amely nem ébreszthet kételyt. (A szőnyegállományban mutatkozó igen nagy gyarapodás egyik forrását talán éppen az Instructióban említett ama szokásban kell látnunk, hogy a templomban eltemetett halottak koporsójára szőnyeget szoktak tenni a hozzátartozók, s azt temetés után nem mindig szokták hazavinni.) Az előbbiek között azonban vannak olyan tételek is, amelyek nyilvánvalóan a katolikus egyháztól maradt tárgyak körébe tartoznak, tehát rejtély, hogy a Breyber—Petessy-féle 1579. évi leltárban miért nincsenek feltüntetve. (Később kerültek volna ide más katolikus templomból, vagy egyszerűen nem tekintették őket annyira értékeseknek, hogy érdemes legyen leltárba foglalni?). Hiányok is vannak az előző leltárhoz képest: egy asztalra való hitvány aranyos bársony (amely időközben teljesen használhatetlenné válhatott), a temetési adósságként zálogban tartott (de utólag feltehetően kiváltott vagy eladott) gyűrűk, poharak, kösöntyűk, ezüst kanalak valamint a 3 Forint 50 Dénárra becsült „ötödik kápa", egy 6 Forintra becsült zöld bársony

[5] A „temető deákok" a domonkosrendiek egykori óvári zárdájában 1557 után létesített „főiskola" magyar és szász tanulói voltak. Vö. Dr. Gál Kelemen, *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története*. Kolozsvár, 1935. I. 12.

[6] Thomas Weiss a kolozsvári cserző vargák vagy tímárok céhatyja volt. Vö. Jakab E. i.m. 293, 320.

[7] Ijgyártó Simon személyére nem sikerült adatokat találnom, de Jakab Elek három Ijgyártót is említ városunk aranyműves céhének tagjai között: Michaelt, aki a céh mestereinek 1547-ből származó névsorában szerepel (i.m. 313), Benedeket, akit városi tanácsosként neveznek meg az 1568-ban paráznaságért lefejezett Brassai János nevében (i.m. 135—136) és Mihályt, aki az aranyművesek legelső nagy leltára szerint Fylstich Péterrel céhmester volt 1577-ben (i.m. 255).

[8] Vö. Jakab E. i.m. 131.

[9] Vö. Jakab E. i.m. 277.

[10] Vö. Jakab E. i.m. 277—8.

aranyos casula és egy hitvány szabású 1 Forintra becsült casula. (Az utóbbi három valószínűleg eladódott, hiszen az egyházfiakat felhatalmazták volt az e csoportba tartozó tárgyak eladására. Ki vette meg őket, hova kerültek, nem lehet tudni.)

A kézirat formai vonatkozásainak kapcsán keletkezésének körülményeiről megállapítható, hogy ez a leltár a választott száz polgár 1579. szept. 13-i határozata értelmében íródott, s mivel nincsen rajta a város pecsétje, biztos hogy nem az egyházfiaknak vagy a plebánosnak hivatalosan átadott példányai van dolgunk, hanem „annak másával", amelynek a város kezében kellett maradnia.[11] Ezt bizonyítja egyébként a kézirat 2. lapján található utalás is, hogy ti. ilyen inventariummal adták át a két templomot, valamint az a körülmény, hogy magát a kéziratot Diósi Gergely,[12] Kolozsvár akkori neves nótáriusa, városi levéltárunk első rendezője írta, sajátkezű aláírásával látva el azt. A Kiss Andrástól 1957-ben közölt néhány részlet a két Diósi-készítette Indexből[13] ezen túlmenően is bárkinek hozzáférhető anyagot nyújt annak ellenőrzésére, hogy itt közölt kéziratunk helyesírási és nyelvi sajátosságai valóban Diósinak mint a kézirat írójának személye mellett tanuskodnak.

Végeredményben tehát, ha formailag 1588-ban hitelesített másolatnak is tekintjük, ez a kézirat — rendeltetésének ismeretében (és itt a városi elöljáróságnak az egyházi ügyek feletti ellenőrzési jogára gondolok) — a feltehetően valóban pecséttel ellátott eredeti példánnyal egyenrangú, a benne közölt művelődéstörténeti és nyelvtörténeti adatok pedig igen becses adalékot jelentenek.

A kézirat szövege:

1.r.: Jnuentarium Bonorum // Vtriusq/ue/ templj = 1585 // factum//
1588.die.27.februar/ii/A3 3a3 Vraim // mind feyenkenth E3 Jnſtructionak megh // maradaſara,eő viſgalaſara,vtrum // antiquae conſuetudini,et uerit/a/ti communi correſpondeant, :voxot eggienkent // kerdwen, minden reſze zerenth // helÿen hattak, mind moſtaniakat // ſmind ennek vtanna valokat mind // harangozokat,es deakokath // eззel eelteſſenek // Gregoriuß Dioſÿ // ciuitatiß Notar/ius/ m/anu/ p/rop/ria //

2.r.: *Anno D/omi/ni 1585.decima sexta // februar/ii/ a3 szamweweo Vraim a3 Vjonna/n/ // walastatot Eghaз fiaknak Thomas Weifstnek es Igiarto Simonnak a3 ket // templumot illjen Jnuentariummal // attak kezekbe a3 Harangozas // berywel egietembe.//*

Eзwst marhak akik a3 kett // templumho3 Walok //
Ket eзwſt pohar, eggik fedeleß,maſik fedeſle/tlen // mellÿek mindenefteol fogwan Niomnak: M/arcas/ 10.P/esetas/ 12.// Wagion ket eзwſt talner, Niomnak M.2 P.39.// vagion ket eзwſt Ladachka,Niomnak M.4. P.15.// Vagion egy eзwſt kanna,Niom M.4.P.3.// Jn Summa c/on/ſtituunt // Nro :Mar.21.P.21.//

Egieb eзkeo3 Marhanak // Jnuentariuma.//
Eg' Weres Araniaß Barſon felfeo ruha // mely tudatot volt Ad f/lorenos/ 12 // Eg' зeold Aranias Caſula melÿ tudatot ad f.4.//

2.v.: *Egj Aranÿ 3ynew tarka Caſula tudatot Ad f.3.// Eg' ſarga Caſula kymeß hereзteu Ad f.1.d/enarios/ 50.// Egÿ Weres Araniaß Barſony tudatot Ad f.3.d.50.// Eзekben amit el Adhatnak,be // aggiak a3 arrat a' 3amweweoknek.//*
Jtem,vagion egy eoregh on kanna // vadnak ket on kannak Eÿteleſek // Egÿ kiß Reeз 10 // Ket Abroз,a' ket templumbelj Aztalokra // Egj kendeo kefзkeneó,Eg' waз Rud.// Egj orgona ſwwo.Ket Reeз Medenczе // Egj oſtia ſwtheo Was.Eg' kis vaß peſſelj // Egÿ eoregh kereзteleo Зerзam rezbeől chinalt // Ket Bokor harangochka // Negÿ eoregh hartiaß keonÿwek // Egÿ Regaliß papyrofra Niomtatot Miſſal // Egÿ eoregh deak Biblia // A3 templum hean, Egÿ Wafas Chigha keotelekel // Egÿ ruha le зedeo rudachka.//Egÿ wafaß Lada.//

3.r.: *Зwnieghek //*
A3 Nagj templumban vagion A3 Aztalon // egÿ eoregh vereß зwniegh 1.// vagion vgÿan oth,Jo Зwnieghek eoth 5.// vagÿon ottan viſſelt зwniegh hithwan // darabokkal egietembe N/umer/o 11 // 1587 Jeot ket Зewniegh ezekheoз 2 //
A3 kis templumban A3 Aztalon vagion // egÿ eoregh feÿer Зewniegh 1 // Vagion ezenhiweől Jo Зwniegh ketteó 2 // Vagion viſſelt Зwniegh zakadozattal eoзwe 4 // Wagion egj darab fekete Barſonÿ A3 // Petruwich Koporſoiara valo.//

[11] Vö. Jakab E. i.m. 277.
[12] Vö. Kiss András, Kolozsvár levéltára rendjének fejlődése a XVI. századtól a XVIII. század végéig. Kelemen-Eml. Kolozsvár, 1957. 416—35.
[13] Vö. Kiss A.: i.h.
[14] Itt Petrovics Péterről, János Zsigmond helytartójáról van szó.

Jnstructio Campanatoris ||
Mikoron halotnak Haranghoz Az Nagj || Harangal a' teob harangokkal egie|te|mbe || Haromsor, Akkor az varoffe legien f.1.d.40.|| Ezen kÿweol a' Harangozo Bery f. 0 d.60||
3.v.: *Az temeteo deakoke,Ha minđ ket Natioul oth || leſznek,legien f.1 || Ha penig egjk Natio hywattatik f.0 d.50 || Mikoron kethen wonzak egjbe a' Nagj || Harangot a' theob Harangokkal || A warofe legien f.1 || Az Haranghozoye ezen kyweol f.0 d.40 || Az deakoke Ha chak egj Natioul leznek f.0 d.50 || Mikor az eoregh Harangh kjweól a' teobbit || egjbe vonniak, chak ket vttal vonniak || eozwe,eő egietembe fizeffenek f.0 d.60 || Ez Hatwan penzbeól a' Harangozoye — d.20 || Az Deakoke penigh legien — — d.25.|| Mikor a' Harom Apro Harangot Vonattiak || az Beerÿ chak a' Harangozoÿe legien d.18.|| De az harangozo,Aggia eleÿbe a' haran-||gozlato Zemelnek ez limitatiot ighaza|n| || hogj a' fizeteſt ertwen valazthaffon Az || Harangoztatas rendiben.|| Az harangozo a' fizeteſt hywen be zeggie.|| Mokoron a' templumokban temetnek,Az padi-||mentumot a' Harangozo tartozzek bechinalnj || zaepp Egieneffen, eő Attol teobbet ne vſe|heffe|n| d.25 || Az Zwnieget ha ki a' Koporfon akaria hadnj || vagy ki akaria vinnj, zabadfaga legien benne.||*
4.v.: *Ezeken kyweol a' Reeghy mod zerenth az || Haranghozo fizeteffe legien extendeig penzwl f.27.|| Myerthogj az Haranghozok regteól foghwan || eonneon keolfegeken harangoztak az Jnnepekre || eő a' zaz emberek be gjwtefere,Azert || rendeltek erre a' Harangozonak, Buzat c|ubulos| 4.||*
Az Cymiterium Aytaiara zorgalmatos gondoth || vifellien,eő vg'mint Jften Hazaba iamborul || Hywen zolfgallion,fenkit az eo Jnftructioia || felet megh Ne fatczoltaffon,Az egyhaz || fiaknak mindenekbe zolgallion, Jrion ighaza|n|.Am|en|.

LAKÓ ELEMÉR

BARDÓC ÉS SZÁLDOBOS HELYNEVEI

1. Bardóc

Bardóc (Brăduț) község a Baróti-medence északi részén, a Kormos patak alsó folyása mentén, Baróttól 7 km-re terül el. 1333-ban a pápai dézsmajegyzék *villa Bardach* néven, mint egyházas helyet említi. 1567-ben Udvarhelyszékhez tartozik és *Bordoczfalwa* néven emlegetik (SzékOkl. II. 219). Adatközlők: Antal István lelkész, Benkő József, Gáspár Sándor (hídi), Tokos Imre (bécsi) földművesek; Száldoboson: Bardóczi Domokos lelkész, Lázár János kerekes, id. Tokos Vilmos és Kovács József földművesek.

Mindkét település történeti adatait Szabó T. Attila professzor bocsátotta a rendelkezésemre. Az adatokat mindössze évszámmal jelzem; a következőképpen: (Bardóc) 1606: Udvarhelyszék törvényszéki irattár, 1703: EM, Pálffy cs. lt., 1833: EM, Cs. Sándor lt. Kolumbán Károly levelei; (Száldobos) 1590, 1593, 1600: Udvarhelyszék törvényszéki irattár, 1735/1836: EM, Kovásznai Gotz cs. levelei, 1768/1801, 1783/1801: EM, Cs. Sándor levelei, 1832: Kolumbán Károly levelei (Kelemen Lajos hagyatéka), 1858: EM, Cs. Sándor levelei. Ezenkívül felhasználtam a *Székely Oklevéltár* adatait is, amelyeket a következő évszámokkal jelzem: 1602, 1665, 1675, 1669: V., 1566, 1662: II., valamint Vajda Emil szerkesztette *A vargyasi Daniel család okmánytárát* a következő évszámokkal jelölve: 1580, 1588, 1591, 1632.

A belterület helynevei

1. *Ásó malom;* 2. *Barta-udvar;* ma nem él Barta nevű a faluban; 3. *Cserei ucca,* a XVIII. sz-ban a legjelentősebb család; 4. *Cserei-ház;* 5. *Egrés* (patak); 6. *Főút* (főutca, az országút folytatása); +1606: az füleből ala iőuő ut; 7. *Holt rekec* (utca a temető mellett); 8. *Ingyen tér* (utca s térség); 9. *Kicsi ucca;* 10. *Kormos* (patak); 11. *Lázár falva* (több Lázár nevű család lakik itt, ma utca); 12. *Malomárok;* 13. *Malomkert* (k.); 14. *Malom ucca;* 15. *Rózsa ucca;* 16. *Tanorok* (kertek s kaszáló a falu mellett); 17. *Tämplom;* 18. *Telek ucca;* 19. *Temető* (régebb Cinteremkert); 20. *Temető ucca;* 21. *Zöld ucca.*

A külterület helynevei

+1703: Akaszto csereben (sz.); +1703: Az also határban; 22. *Árnyék* (e., l., k.); 23. *Árok köze* (sz.), 1703: Árok között (sz.); +1703: Az arokra menöben; 24. *Aszaló pataka*, 1703: Aszaló patakban a kert mellett (sz.); 25. *Bács köze* (k., l.): +1833: Bardoczi árok köze nevü határon egy régi időktől fennálló Malmok; 26. *Belle cseréje* (jelenleg egy Belle család létezik a faluban) (sz., k.): 27. *Benkő kúttya* (4 Benkö nevü család él a helységben); 28. *Bérc-ódal* (sz.), 1703: Bércz oldalban (sz.); 29. *Bereck kővápa* (sz.); 30. *Bockerek âja* (sz.); 31. *Bockereki kút;* 33. *Bojtor* (sz.); 34. *Bojtor-ódal* (sz.); +1833: Borsos kert... a Bardoczi árok köze nevü határon; 35. *Bójte* (l.); 36. *Bőjte kúttya;* 37. *Csegző* (l.); 38. *Cseret-kert* (l.); 39. *Csikimalom* (jelenleg 4 Csikó család van a faluban); 40. *Csonka* (sz.); 41. *Danka* (sz.); 42. *Dezsőfeje pusztája* (e. a Hatodban, bardóci birtok); 43. *Dökkút* (k.); 44. *Ebhát* (sz.); +1703: Eb hát cserejében; 45. *Egrös* (k., l., patak), 1703: Egresben (sz.); 46. *Egrös feje* (e., k.); 47. *Egrös odala* (gyü., k., l.); 48. *Egrös pataka*, +1703: Egres pataka mellet (k.); 49. *Eke úttya* (A helynevet ma már csak az idősebb nemzedék ismeri. A tagosítás előtt régebben ökörvontatta kabalával mentek ki a határba dolgozni, az eke az ekelön csúszott s az útat nagyon megrongálta, ezért nem a nagy úton, hanem az „eke útján" mentek ki a földekre.); 50. *Fajka-bükk* (k., l.); 51. *Fajka-bükk laposa* (l.); +1703: Az Felsö határban; 52. *Filei út*, 1606: nemes udvarhaza... vicinusa az füleből ala iöüö ut; 53. *Filorotványa* (vagyis Füle orotványa; sz.); 53a. *Födi szëgelet* (k.); 54. *Főút* vagy *Ország úttya;* 55. *Galambos* (k., e.); 56. *Galambos úttya* (régi út, Magyarhermányba vezet); 57. *Garat* (sz., gyü.); 58. *Gödörmart* (sz.); 59. *Gödörmarti árok;* 60. *Gödörmarti út;* 61. *Györke merittője* (sz.); 62. *Híd pataka;* 63. *Hosszú* (k., sz.), 1703: hoszszuban; 64. *Aszalvány* (e. a Hatodban, bardóci birtok); 65. *Ijjés pataka* (patak, e.); 66. *Ijjéspataka feje* (e.); 67. *Jó mëjek* (sz., k.); +1703: Karó szeggen (sz.); 68. *Kerek-hëgy* (l.); 69. *Kerülő* (sz.); 70. *Kicsi Kövespatak;* 71. *Kihágó* (sz.); 72. *Kormos, Kormos pataka;* +1833: a Kormos vizére bé jaro ut; 73. *Ködorma* (e., l.); 74. *Kőszcsapás* (út); 75. *Köves* (sz.); 76. *Köves pataka* (k., l., patak); 77. *Kövespataki út;* 78. *Kövespatakok köze* (l.); +1703: Az közepsö határban; 78. *Kurtapatakok pusztája* (e. a hatodban, bardóci birtok); 79. *Kurta tőkés* (sz.); 80. *Kút dombja* (k.); 81. *Magos les* (e.); +1703: Matisbeli szena fü (k.); 82. *Mocsár* (sz.); 83. *Murányi-kert* (sz., 1914—1920 között segédjegyző volt); 84. *Nádas tere* (sz.), 1703: Nádas teriben (sz.); 85. *Nagy Kövespatak;* +1703: Nagj Martnál (sz(); 86. *Nyárkút;* 87. *Orotvány* (sz.), +1703: az orotásban (sz.), 1703: Orotvánjban (sz.); 88. *Orotványi kút*, 1703: Orotvanjban az kutnal (k.); +1703: Orotvánj pataka közöt (sz.); 89. *Orotványi út;* 90. *Ördöngös higgya* (sohasem tudták régen karban tartani, mindig megrongálta az ár); 91. *Ordöngös pataka* (gyakran megáradt); 92. *Péternéje árka köze* (e.); 93. *Petre mocsára* (k., sz(); 94. *Pityókás domb* (e., l.); 95. *Pityókás tető* (l.); +1833: Porongyos... a Bardoczi árok köze nevü határon; 96. *Ravaszlik* (k., e.); 97. *Régi Bockerek* (sz.); 98. *Rókalik* (sz.); 99. *Szakmás* (k., l.); 100. *Szálas* (k., l.), 1703: az Szálasban (k.); 101. *Száraz patak* (k., sz.); 102. *Széjjes parrag* (k.), 1703: Szeljes parlagnál (sz.); 103. *Szénamező* (k.); 104. *Tamásné pusztája* (e. a Hatodban, bardóci birtok); 105. *Tartoma* (l., kőeszközök lelőhelye); 106. *Tatárhalom* (l., a hagyomány a tatárok elleni harcokról nevezte el); 107. *Telek* (sz.); 108. *Tilalmas* (e.); +1703: Torpáson; 109. *Tőgyes kút* (e.); 110. *Tőkés* (sz.); 111. *Új bockerek* (sz., volt l.); 112. *Valál pataka;* 113. *Veteményes* (sz., k.).

2. Száldobos

Száldobos (Doboşeni) falu a Kormos patak szűk völgyének nyugati oldalán terül el, majdnem szemben Bardóc községgel. Orbán Balázs szerint az 1332 évi pápai jegyzék *Zaldubus* néven a sepsi érsekséghez sorolja (I. 223). 1462-ban *Zaldob* néven (SzékOkl. I. 198) majd 1566-ban *Zaldopos*, 1576-ban *Záldobos* formában említik (SzékOkl. II. 197, IV. 43). Neve valamikor hársfákkal borított erdős területére utal. Lakossága a tatárok által elpusztított *Kisszáldobos* és *Valál* helységek lakóinak egy részével gyarapodott, majd a fülei határban a XVII. században elpusztult *Dobó* nevű falu lakosságának nagy része is itt kapott menedéket. Jelenleg a falu lakóinak többsége földműves.

A belterület helynevei

1. *Ässó ucca;* 2. *Faluborviz;* 3. *Farkas ucca,* (49 Farkas család él a faluban); 4. *Főut;* 5. *Gyujtó* (házak, kertek); 6. *Kenderös* (kertek, sz.); 7. *Kohó* (régi vashámor); 8. *Kösztemetö;* 9. *Mázsa* (a falu mázsáló mérlege van itt elhelyezve); 10. *Nyikó pallója,* (13 Nyikó család lakik a faluban); 11. *Pap pataka;* 12. *Patakfeje pataka;* 13. *Patakfeji ucca;* 14. *Papszénaság* (házak, kertek, k.); 15. *Romántámplom ucca;* 16. *Támplom;* 17. *Temetö ucca;* 18. *Szölömáj pataka.*

A külterület helynevei

+1832: Also Borviz (sz.); +1832: alsó Fenyösbe (k.); +1832: Also Forduloban; +1675: szaldobosi Also határban; +1832: also Nyilakon (sz.); +1832: alsó Tölgyesben (k.); 19. *Árnyék* (sz.); 20. *Árnyék bükke* (e.); 21. *Árok köze* (sz.); 22. *Ässó malom* vagy *Fülöp malma* (1593: az also arokra fülöp mihaly csinalta a küpüt az Bardocziak erösségére); 23. *Ässó-erösödal pataka;* 24. *Aszalások köze* (e.); 25. *Aszalás pataka;* 26. *Átkozó* (sz.); 27. *Babos* (k.), 1832: Babosba (sz.); 28. *Bakkosódal* (sz.), 1832: Bakkosban (sz.); 29. *Barta bükke* (k.), 1591: Mattia Barta Judice, jelenleg nincs Barta család a faluban; 30. *Barta küttya;* 31. *Baktor orra* (e.); +1832: Bemenö Árnyék (sz.); 32. *Bethlen-forrás* vagy *Likaskö borvize;* 33. *Bérci út,* 1832: Bertz utra menö parrag (sz.); 34. *Bössö tögyes* (e.); 35. *Bolha cseréje* (sz.); 36. *Borbát pusztája* (e.), 1591: Joanne Borbat primipilo, régen kihalt család; +1669: Boros kertre jövel lábbal; +1768/1801: Borsos Rét; +1669: Borviz cseréje között; 1832: Borviz Hidnál parrag (sz.); 37. *Borviz ódala* (k.); 38. *Borviz-tetö* (k.); 39. *Botköves* (sz.); 40. *Bózlik* (domb, erödített földsánc nyomaival); 41. *Bőjte* (sz.), 1832: Bőjtében (sz.), Böjtében vagy Baroti vágot uj orotás; 42. *Böt* vagy *Böd* (sz., k.); 43. *Cigányoknál* (sz.); +1832: Cserére (e.); 44. *Csernye-ódal* (sz.); 45. *Csetere* (sz.); 46. *Csíhányos* (k.); 47. *Dobai borviz* vagy *Tót Mózi borvize,* 1602: Dobai, ma kihaltak a Dobai családok; 48. *Égettek vápája* (k.); 49. *Erősódal* (l.); +1832: Erösodalban parag rosz (sz.); +1858: Egger mege (sz.); +1832: Eke ut szomszédja Roka Juk; 50. *Fajdos* (k.); +1832: Felsö Borviz Oldal (sz.); +1665: Fekete Pál uram malma előtt Szaldobos faluban; 51. *Feketés* (k.); 52. *Feketési borviz;* 53. *Fenyös* (e., l., k.), 1832: Fenyösök (k.); 54. *Fenyös bükke* (e.); 55. *Fenyös küttya;* 56. *Fenyös pataka;* 57. *Fenyös tető* (e., k.); 58. *Ferenciné* (k.), 1588: Ferenc györgy, ma kihalt család; 1566: ferencz gijeorg, ferencz János; 59. *Ferenciné pataka;* 60. *Fössöbarta bérce* (k.); 61. *Fössöerösödal pataka;* 62. *Fössömalom* vagy *Szebeni malom;* 63. *Gáll nyirese* (e.); 64. *Garat* (sz.); 65. *Gát* (sz.), 1735/1836: Gát nevü helyen (sz.); 66. *Gázmér* (Kázmér sznévből) (sz.); 67. *Gázmértető* (sz., egy része terméketlen); +1735/1836: Gomjá (?) borviz nevü helyen (sz.); 68. *Gyepüfeje* (sz.); 69. *Gyefüfeje ódala* (sz.); 70. *Gyefüfeje teteje* (sz.); 71. *Határtető* (sz.); 72. *Ikró borvize;* 73. *Ikró köze* (e.); 74. *Ikró-köze pataka;* 75. *Irrontás orra* (l.); 76. *Jankókert* (k.); 77. *Jegyzödomb* (sz.); +1858: Jómives (sz.); 78. *Juhoskö* (sziklás l.); +1675: szaldobosi Also határban kapolnára menöben; 79. *Karujós* (k.), 1832: Karujosban (k.); 80. *Karujos pataka;* +1832: Kerekbükke patakában (k.); 81. *Kerek szénafü* (k.); 82. *Kertek lábja* (k.); 83. *Kétszáldobos köze* (k., l.); 84. *Kétszáldobos pataka;* 85. *Kiscsíhányos pataka;* 86. *Kis-orotás* (sz.); 87. *Kompesti* (e., l.); 88. *Koncsa* (sz.); 89. *Kormos pataka* vagy *Kormos vize,* 1665: Kormos lángosban; 90. *Kovács higgya* (k.), 1602: Kovács családnév már feltünik, jelenleg 11 ilyen nevü család él a faluban; 91. *Kovács-kert* (k.); 92. *Kovács ódala* (sz.); 93. *Kovács tögyese* (k.); 94. *Kőrises* (k.); 95. *Kőrises pataka* (völgyében felhagyott két vasbánya); 96. *Kotyor* (l.); 97. *Kotyor pataka;* 98. *Köves* (e.); 99. *Köves ódala* (e.); 100. *Kövesorr* (e., k.); 101. *Kövesorr bérce* (e.); 102. *Köves tető* (k.); 103. *Kút feje* (sz.); 104. *Küsső pad* (sz.); 105. *Küsső tögyes* (e.); 106. *Látó hëgy* (e., l.); 107. *Látó-hëgy teteje* (e.); 108. *Lestető* (e., l., k.); 109. *Likas kő* (sziklás terület); +1590: az falw al vegen az malmon alol... az hol az viz el megien most az malom eleőt, az falu alvegin; 110. *Magyaros domb* (k.); 1832: Manási Szállasa (sz.); 111. *Máté főggye* (e., k.). Jelenleg egy Máthé család él a faluban; 112. *Mátis* (k.); 113. *Mátis küttya;* 114. *Méréje* (k.); 115. *Nagy-*

csihányos pataka; 116. *Nagy orotás* (sz.); 117. *Nyilak* (sz.), 1832: Nyilakon a Bertz utra menő parag (sz.); 118. *Nyilak pataka;* +1832: Orotásba a kertre menő végénél (sz.); 119. *Ördög-szántó* (sz.); 120. *Ortorony* (erődítés helye a Gyepűfején); 121. *Pad* (sz.), 1832: Padon (sz.); 122. *Patak feje* (sz.), 1832: Patak fejében (sz.); 123. *Patakfeje pataka;* 124. *Pityókás* (sz.); +1832: Pityoka Nyilak (sz.); 1669: Bardocfalvi határon, az u.n. régi Malmunkon alól; 125. *Rókalik* (sz.), 1832: Roka Juk (sz.); +1832: Rakotyásnál a Tölgyesben (k.); 126. *Sárgás* (e., l.); 127. *Sárgás pataka;* 128. *Sárgás ponkja* (l., e.); 129. *Sárgás pusztája* (e.); 130. *Sasok köze* (e.); 131. *Sáspatak;* +1832: Sass pataka parrag (k.); 132. *Sáté* (faluhely, itt feküdt Kisszádobos); 133. *Siporos pataka* vagy *Siporos árka;* 134. *Siporos sorka* (k.); 135. *Siporossorka teteje* (k.); 136. *Siporos vára* (k.); 137. *Somos* (e.); 138. *Somos kúttya;* 139. *Somos ódala* (k.); 140. *Siporos orra* (k.); 141. *Szaján* (esztenahely, k., l.); 142. *Szakács* (k.), jelenleg 3 Szakács nevű család él Száldoboson; 143. *Száldobosi fürdő* vagy *Betlenfürdő* vagy *Hegyfarki fürdő;* 144. *Száldobosi kerésztút;* 145. *Szálka borviz;* 146. *Száraz patak,* 1832: Száraz pataknál (sz.); 147. *Széjjes parrag* (sz.) +1832: Szélyes parrag (sz.); +1832: Szélyes merésben a tetön kivül (sz.); 148. *Szik* (sz.), 1832: Szikon a Patak mellett (k.); 149. *Sziki borviz;* 150. *Szik ódala* (e.); 151. *Szik orra* (sz.); 152. *Szőlőmáj* (e., k., sz.); 153. *Szőlőmáj pataka;* 154. *Tanyaborviz* 1832: Tanya Borzvínél (vagy) Tompa Borvíznél; 155. *Tótok kuttya,* 1834-ben jegyeztek fel Tóth nevű családot; 156. *Tögyes* (e., k., l.), 1832: Tölgyesben a rakotyásnál (k.); 157. *Tögyes mezeje* (e.); 158. *Tögyes kúttya;* 159. *Tögyes pataka;* +1832: Ut által kelőben (sz.); 160. *Üreskas ódala* (e.); 161. *Vágott* (k.); 162. *Valál* (e., egy része a régi elpusztult Valál településnek átnyúlik a száldobosi határba), 1580: Georgio Valaly in Zaldobos, 1632: Valálban erdő; 163. *Valáli borviz;* 164. *Valáli borvizódal* (l.); 165. *Valál pataka* vagy *Valál vize;* 166. *Vállas kúttya;* 167. *Vargyas köze* (k.); +1600: Zal Dobosi határ Wargyasvizin thwl; 168. *Vasásás* (bányahelyek 1830—1850-es időkben művelték); +1832: A' Vermeknél a' Vég parrag (sz.).

JANITSEK JENŐ

NYIKÓ MENTI HELYNEVEK

1. Kecset

Kecset (Păltiniş) Hargita megye délnyugati részén, a Nyikó jobb oldali mellékvizének, Gada patakának a völgyében fekszik, Székelyudvarhelytől körülbelül 14 kilométeres távolságra.

Földterületei két tömbben találhatók: az első, a nagyobbik — melynek jó része szántó és kaszáló, kisebb része pedig erdő —, közvetlenül a falu körül terül el; a második, melyet *Bagzos*nak neveznek, a településtől elég messzire húzódó, Farkaslaka és Pálfalva havasi területei közé ékelődő havasi legelő.

Az anyagot 1970—75 között gyűjtöttem. Közlésében eltekintettem a fonetikai hangárnyalatok jelölésétől.

Rövidítések: á = árok, f = forrás, fr = falurész, gy = gyümölcsös, k = kaszáló, ke = kert, l = legelő, m.ú. = mesterséges üreg, ö = ösvény, p = patak, sz = szántó, szi = szikla, u = utca, ú = út.

A falu neve: *Kecset ~ Köcset; Kecsedbe ~ Köcsedbe; Kecsedből ~ Köcsedből; Kecsedbe ~ Köcsedbe; kecseti ~ köcseti.*

A. Falurész-nevek: 1. *Asszög ~ Asszög* (fr); 2. *Fesszög ~ Fösszög* (fr); 2 a. *Sándorfala* (fr). „Három család lakik ott, Balog, Bözödi zs Gál."

B. Vízrajzi nevek: 3. *Gada pataka* (p); 4. *Erőss árka* (á); 5. *Avas árka* (á); 6. *Határ-patak* (p); 7. *Pap mezeje árka* (á); 8. *Patak-fő árka* (á); 9. *Zsém ároka* (á); 10. *Akácos pataka* (á); 11. *Rész pataka* (p); 12. *Fűsz-kút árka* (á); 13. *Szék árka* (á); 14. *Tarcsa pataka* (p); 15. *Fórás-fő árka* (á); 16. *Csávás árka* (p); 17. *Kánási árka* (á); 18. *Egör-szék árka* (á); 19. *Sáhos-tó árka ~ Sáos-tó árka* (á); 20. *Edös-patak* (p); 21. *Mózsi-kert árka* (á); 22. *Karikajáddzó árka* (á); 23. *Nagy Miháj árka* (á); 24. *Hammas-patak* (p); 25. *Mëgye-kert árka* (á); 26. *Bika-kert árka* (p); 27. *Esö-Köves-ák pataka: Cine árka* (p); 28. *Hátussó-Köves-ák pataka* (p). „A Hátussó-Köves-ák patakán hátul jö a Korondi-högy". 29. *Duka kúttya* (fr);

30. *Pab bükke kúttya* (fr); 31. *Pap mezeje kúttya* (fr); 32. *Faggyas-tó kúttya* (fr); 33. *Kabala-kút* (kú); 34. *Zsém váluja* (kú); 35. *Csőpögő-kút* (kú); 36. *Fűsz-kút;* 37. *Báránd aji-kút* (kú). „Abból vezettég bé Küsfaludba a vizet". 38. *Rész pataka kúttya* (fr). „Annak a vize veres színű, ott ejisze borvizet és lehetne kapni". 39. *Fórás-fő kúttya* (fr); 40. *Sáhos-tó kúttya ~ Sáos-tó kúttya* (fr); 41. *Nagy Mihái kúttya* (fr); 42. *Edős kúttya* (fr); 43. *Mózsi-kert kúttya* (f); 44. *Kő-kút* (kú); 45. *Cine kúttya* (fr).

C. **Közlekedést szolgáló alakulatok neve:** 46. *Fő út* (u); 47. *Konc ucca: Kovács ucca* (u). „A Kovács uccát csak a fijatalok hijják Konc uccának. Régebb a kovács lakott ott". 48. *Széjőss ucca* (u); 49. *Vőgyi-kert uccája* (u); 50. *Csere aji út* (ú); 51. *Likat ucca : Likati ucca* (u); 52. *Filija* (u). „Van ott égy nëhány hász s aszt neveszték el Filijának". 53. *Vajdák uccája* (u); 54. *Itató ucca : Pá Sándor ucca* (u). „Azé nyittották, hogy a patakra bémönnyenek itatni". 55. *Gagyaszár ucca* (u); 56. *Piri ucca* (u). „A Piri uccába csak ëty ház vót. Ot lakot vót ëggy embör, vót neki malma, Piri Dávid. Ojan háza vót, hogy a fijatalok tötték nëty kerékre, s ëvitték, mikö alutt". 57. *Ferenci ucca* (u); 58. *Küső út : Templom ucca;* 59. *Beső ucca : Elekös ucca* (u). „Csak az idegönöknek monygyuk úty, hogy Beső ucca". 60. *Pá Ferenc ucca* (u); 61. *Biró Ferenc ucca : Biró Ferenc uccája : Fősszögi ucca* (u); 62. *Habarica uccája* (u); 63. *Küs ucca ~ Kis ucca* (u); 64. *Küsfaludi ucca* (u); 65. *Temető ucca* (u); 66. *Pap mezeje úttya* (ú); 67. *Pap ösvennye* (ö). „Aszonygyák az öregök, hogy Döműslakára ezönn az ösvényön járt a pap... Kijárt oda, s ot magmútatta magát". 68. *Pab bükke ösvennye* (ö); 69. *Pálfali út ~ Pálfali út* (ú); 70. *Bükk úttya* (ú); 71. *Gál úttya* (ú); 72. *Város úttya* (ú); 73. *Boga vasaji út* (< Boga avasai út) (ú); 74. *Vőgyi út* (út); 75. *Köves út* (ú); 76. *Báránd aji út* (ú); 77. *Nyir előt való út* (ú); 78. *Széki út : Szék úttya;* 79. *Szég dombja úttya* (ú); 80. *Bé-mező úttya* (ú); 81. *Főt-híd úttya* (ú); 82. *Csávás úttya* (ú); 83. *Kánási úttya* (ú); 84. *Széna-mező úttya* (ú); 85. *Tanóroki út* (ú).

D. **Földnevek:** 86. *Küsasszon-kert* (ke). „Az valami vén lëjányoké vót". 87. *Ásó-kert* (ke); 88. *Zsidó-kert* (ke). „Ott a sarkon zsidók laktak". 89. *Jáddzó-kert* (ke). „A gyermökök ot jácottak ennek elötte, ot vót a májális is". 90. *Kalasis âja* (ke); 91. *Iskola-kert* (ke); 92. *Pap-tanórok* (ke). „Ez ëtyhászkert vót a templomon belől". 93. *Kőhász-kert* (ke). 94. *Burusnyán* (ke); 95. *Hosszu-kert* (ke); 96. *Pétörfi-kert* (ke); 97. *Doma-kert* (ke); 98. *Pá Gergő kertye* (ke); 99. *Tarcsafalikert* (ke); 100. *Vörös-kert* (ke); 101. *Duka kúttya* (sz); 102. *Patak-fő kertye* (sz, k); 103. *Patak-fő* (sz); 104. *Temető* (ke); 105. *Dijók föle* (sz); 106. *Magyaró* (sz); 107. *Verőfén ~ Verőfény;* 108. *Hollófészök aja* (sz); 109. *Hollófészök* (sz); 110. *Puszta-kert* (ke); 111. *Puszta* (sz); 112. *Ásó-Puszta* (sz); 113. *Fősö-Puszta* (sz); 114. *Puszta föle* (sz); 115. *Gada ódala* (sz); 116. *Gada-kert* (ke); 117. *Pab bükke ódala* (e); 118. *Pab bükke* (e); 119. *Pab bükke teteje* (sz); 120. *Kár-hágó ódala* (sz); 121. *Kár-hágó* (sz); 122. *Kár-hágó-tető* (sz); 123. *Pap mezeje* (sz); 124. *Pap mezeje széje* (sz); 125. *Hátas-mező* (sz); 126. *Faggyas-tó* (k); 127. *Antal egre* (sz, k); 128. *Megye cseréje* (k); 129. *Csikiné pallaga* (k); 130. *Csere-domb* (k); 131. *Torok cihere* (k); 132. *Döműslaka ~ Dëmëslaka* (gy — elpusztult középkori település helye). „Ot most ëgy nagy gyümöcsös van. Aszt monygyák az öregök, hogy valamikor ot vót a falu". 133. *Döműslaka kertye ~ Dëmëslaka kertye* (gy); 134. *Bükk : Fősö-Bükk* (e); 135. *Bük-fő ~ Bük-fű* (k); 136. *Egraszó* (k). „Egrös vót, most onnan van a víz kivezetve". 137. *Högy âja ~ Hëgy âja* (l); 138. *Högy ódal ~ Hëgy ódal* (l); 139. *Majorhászhej* (sz); 140. *Gál úttya* (k); 141. *Füveny-lik* ( ); 142. *Zsém ódala* (l, e); 143. *Zsém feje* (l); 144. *Likat* (k); 145. *Likat-homlok* (l); 146. *Határ-patak* (k); 147. *Elmaradottaké ~ Emaradottaké* (k). „Eszt a darap hejejt Kis Kálmán fizette ki a szögény embörök hejett, s osztán ledógoszták neki". 147. *Likacs cseréje* (l); 148. *Bagoj-domb* (k); 148. *Zsandárok vágotta* (e). „Valamikor ëcs csöndörë vót". 150. *Bunda-kert* (k). „A Bunda-kertöt ëgy bundájé atták". 151. *Naty-kert* (ke); 152. *Mózsi-kert : Küs Mózsi kertye* (ke); 153. *Kert föle* (sz); 154. *Hargas* (sz). „A födek ot hargason járnak". 154. *Csere âja* (sz); 155. *Küső-Csere âja* (sz); 156. *Csere* (sz); 157. *Csere-tető* (sz); 158. *Csere vége* (sz); 159. *Város úttya* (sz); 160. *Dëcka-kert ~ Dëszka-kert* (ke); 161. *Dëcka-kert föle ~ Dëcka-kert fële;* 162. *Samu-kert* (ke); 163. *Vőgyi-kert* (ke); 164. *Cigán-kert* (ke); 165. *Csorgó-mejéke* (sz); 166. *Malom-kert* (ke). „Ot valamikor malom vót, aszt mü értük". 167. *Patak mejéke* (sz); 168. *Rét ódala* (terméketlen oldal); 169. *Vőgy* (sz); 170. *Orotván* (sz); 171. *Orotvám bérce* (sz); 172. *Dők-kert âja* (sz); 174. *Boga vasa* (< Boga avasa) (sz); 175. *Boga vasa bérce* (sz); 176. *Szakadozás* (terméketlen oldal). „Az össze vót omóva, ot mek-

csúszott az ódal". 177. *Szögelet, ~ Szögellet* (sz); 178. *Adó-kert* (sz); 179. *Idegömpallag* (sz); 180. *Fűsz-kút* (sz); 181. *Jégveröm* (m.ü.). „Ot tartották a jeget". 182. *Bëső-Bárand âja* (sz); 183. *Bárand âja* (sz); 184. *Küső-Bárand âja* (sz); 185. *Bárand ódala* (l); 186. *Akasztófa* (k); 187. *Köves út âja* (sz); 188. *Bárant sorka* (sz); 189. *Bárant-tető* (l); 190. *Nyír eleje* (sz); 191. *Nyír* (sz); 192. *Erős-tő* (sz); 193. *Erős-tő teteje* (sz); 194. *Birtalan-kert* (ke); 195. *Gyuri-kert* (ke); 196. *Dani-kert* (ke); 197. *Temető* (sz). „Ed dűlő, csak régeb lehetöt temető": 198. *Kereg-domb âja* (k); 199. *Kereg-domb; 200. Temető-kert : Kereg-dombi temető* (ke); 201. *Mëgye föggye* (sz); 202. *Mëgye pallaga* (sz); 203. *Kicsi-Nyír* (sz, k); 204. *Asztag-láb* (sz); 205. *Sánta-kert* (ke); 206. *Vinci-kert* (ke); 207. *Vinci-kert lapossa* (sz); 208. *Vinci-kert föle* (sz); 209. *Szék ódala* (sz); 210. *Szék* (k); 211. *Szég dombja* (sz); 212. *Bëső-Átal* (sz). „Az ojan hej, hogy az út átfogja aszt a hejet egésszen". 213. *Sűjedő-sár* (k); 214. *Átal* (sz); 215. *Küső-Átal* (sz); 216. *Bé-mező* (sz). „Ot ëgy gödör van, ket ódalról bémönnek oda". 217. *Dúzó ~ Dúrzó* (sz); 218. *Dúzó karéja ~ Durzó karéja* (sz); 219. *Habarica-kert* (ke); 220. *Ãsó-Habarica* (ke); 221. *Habarica* (sz); 222. *Fösö-Habarica* (ke); 223. *Egör-kert* (sz); 224. *Eső-Mihâj tava* (sz). „Azé híják úgy, me ojan sűjedékös hej van ëgy darab". 225. *Mihâj tava* (sz, k); 226. *Hátussó-Mihâj tava* (sz); 227. *Fórás-fő* (k). „Az ëty kicsi hej, ahonnan a víz indul a vezetéküngbe. A vízvezeték onnan fungál". 228. *Ãsó-Egör-kert* (sz); 229. *Mocsár-kert* (ke); 230. *Ódal-kert* (ke); 231. *Odal* (sz); 232. *Küscseréb dombja* (sz); 233. *Meszes âja* (sz); 234. *Meszes* (sz); 235. *Csávás mejéke ~ Csávás mejjéke* (sz); 236. *Naty-pallag* (sz); 237. *Nacs-Csávás* (e); 238. *Csávás* (e); 239. *Küs-Csávás* (e); 240. *Bëső-Kánási* (sz); 241. *Kánási* (sz, k); 242. *Küső-Kánási* (sz); 243. *Rez* (sz); 244. *Resz-tető* (sz); 245. *Rez âja* (sz); 246. *Macskalik* (k). „Vót ëggy embör, s aszt ëkörösztötték Macskának. Monták az öregök, hogy ezon a hejön a lëjánt meg akarta ölëni, s akik lesték, kijátották, hoty kácc". 247. *Kutyalik* (k); 248. *Kovács-kert* (sz); 249. *Széna-mező* (k); 250. *Naty-kapu* (l). „Ot két szikla között mönyön el az út". 251. *Naty-kapu kősziklája* (szi); 252. *Cinegető* (sz); 253. *Cinegető-tető* (sz); 254. *Kossós-körtöve* (sz); 255. *Pá Zsiga vágottya* (l); 256. *Zsiga dombja* (sz); 257. *Kert háta mege* (e); 258. *Vadalmás* (k). „Ot sok vadalmafa vót". 259. *Főt-hid ódala* (sz); 260. *Főt-hid* (sz); 261. *Tanórok kertye* (ke); 262. *Tanórok eleje* (sz); 263. *Tanórok* (sz); 264. *Gyepűhej ~ Gyepjü-hej* (sz). „Mikor forgóhatár vót, a Gyepjühej választotta el a nyomást a vetéstől". 265. *Csizma-föd* (sz). „A jó gazdák ëty pár csizmájét vötték". 266. *Délő-domb ~ Déllő-domb* (l); 267. *Görnyés* (sz). „Erössen köves hej. Ennek az igyenös lábu Pali Jánosnak van ëty pap veje, de mikor ot kaszát, s harmaccor belévákta a kaszát a kőbe, akkorát káromkodot háromszor". 268. *Kerek-kert* (l); 269. *Egör-szék* (sz); 270. *Bük-széj* (sz, l); 271. *Sáhos-tó âja ~ Sáos-tó âja* (sz); 272. *Sáhos-tó ~ Sáos-tó* (sz, l); 273. *Mózsi-kert âja* (k); 274. *Mózsi kertye* (e); 275. *Ravaszlik* (l); 276. *Ravaszlik âja* (sz, l); 277. *Medveföródő* (e); 278. *Högy âja* (l); 279. *Högy ~ Hëgy* (e); 280. *Pap András bérce* (sz); 281. *Pap András* (sz); 282. *Minta-tér* (k). „Nagy erdő vót ott. Ëgy darabot leváktak belölle mintavágásnak, me elatták". 283. *Karikajáddzó* (e, k); 284. *Avas* (k); 285. *Naty-tó* (e). „Valamikor kendörásztató vót ott". 286. *Nyelező* (e); 287. *Mëgye-kert* (sz); 288. *Pityóka-domb* (k, l); 289. *Bika-kert* (k); 290. *Simó Pálné* (l); 291. *Simó Pálné toplicája* (l); 292. *Bagzos* (l); 293. *Bagzos mezeje* (l); 294. *Cine* (l); 295. *Cine toplicája* (l); 296. *Cine mezeje* (k); 297. *Pál Mihâj toplicája* (l); 298. *Köves-ág* (e); 299. *Rakottyás* (k, e).

2. Kisfalud

Kisfaludot (Satul-Mic) Kecsettől alig egy kilométernyi távolság választja el. A település határa igen kis kiterjedésű, a legkisebb a Nyikó menti falvak területei közül. Ennek ellenére száznál jóval több földrajzi nevet sikerült lejegyeznem adatközlőim ajkáról, mert a határ legapróbb részeit is külön elnevezéssel illetik.

Kisfalud is rendelkezik egy, a falutól eléggé távol eső havasi legelővel, *Bagzos*sal, melynek nagyobbik részét a kecsetiek, a kisebbiket pedig a kisfaludiak birtokolják.

A falu neve: *Küsfalud ~ Kisfalud; Küsfaludba ~ Kisfaludba; Küsfaludból ~ Kisfaludból; Küsfaludba ~ Kisfaludba; küsfaludi ~ kisfaludi.*

A. **Vízrajzi nevek:** 1. *Gada pataka* (p); 2. *Boga vasa árka* (< Boga avasa árka) (á); 3. *Kápóna árka* (á); 4. *Vájti árok* (á); 5. *Magyarós-kert árka* (á); 6. *Orotás árka* (á); 7. *Csere árka* (á); 8. *Küs-patak : Nőrinc pataka, Lőrinc pataka* (p); 9.

Tó-hej árka (á); 10. *Cine árka* (á); 11. *Magyarós-kert kúttya* (f); 12. *Bárbuj kúttya* (kú); 13. *Malom-vőty kúttya* (f); 14. *Lukács-kút* (f); 15. *Orotás kúttya* (f); 16. *Cine kúttya* (f).

B. **Közlekedést szolgáló alakulatok neve:** 17. *Gada menti út : Fő út* (u); 18. *Tó-hejі ucca* (u); 19. *Tó-szögi ucca* (u); 20. *Pipás-hőgy úttya* (ú); 21. *Orotás úttya* (ú); 22. *Gyertyános úttya* (ú); 23. *Tag úttya* (ú); 24. *Csere úttya* (ú); 25. *Nyír úttya* (ú); 26. *Csere-nyílás úttya* (ú).

C. **Földnevek:** 27. *Babos* (ke); 28. *Főső-jószág ~ Főső-kert* (ke); 29. *Kúti-kert* (ke); 30. *Malom-kert* (k); 31. *Cserefáknál* (sz); 32. *Dők-kert* (sz); 33. *Boga vasa* (< Boga avasa) (sz); 34. *Majorházhej* (sz); 35. *Szakadozás* (k); 36. *Mocsár-kert* (sz); 37. *Mocsár-kert föle* (sz); 38. *Mínya-kert* (ke); 39. *Kápóna* (l). „Temetők vadnak ot". 40. *Kápóna mege* (sz); 41. *Mónár-szénafű* (k); 42. *Rókalikaknál* (sz); 43. *Kapus-hőgy* (l); 44. *Küs-erdő úja ~ Küs-erdőd úja* (k); 45. *Küs-erdő ódala ~ Küserdőd ódala* (sz); 46. *Küs-erdő* (e); 47. *Küs-erdő-tető* (sz); 48. *Magyarós-kert* (l); 49. *Nagyélet* (ke); 50. *Istán-kert* (ke); 51. *Rét* (gy); 52. *Lok* (sz); 53. *Malomfali-rét* (sz). „Ez a malomfalijaké vót". 54. *Szőllő-ódal* (k). „Ot valamikor szőllős lehetött". 55. *Ásó-Malom-vőgy* (sz); 56. *Malom-vőgy ódala* (sz); 57. *Malom-vőgy* (sz); 58. *Pipás-hőgy ódala* (k); 59. *Pipás-hőgy* (k); 60. *Pipás-hőty teteje* (k); 61. *Cserősnyéskert* (ke); 62. *Cserősnyés-kert föle* (sz); 63. *Orotás ódala* (sz); 64. *Orotás* (k); 65. *Vak-patak* (sz); 66. *Küs-tanórok* (k); 67. *Balás-kert* (sz); 68. *Gada mejéke* (sz); 69. *Ordöngős* (sz); 70. *Gyertyános úja* (sz); 71. *Gyertyános* (e); 72. *Gyertyános-tető* (k); 73. *Gyertyános vége* (sz); 74. *Tag* (sz). „A Tag szömmihája vót, de megvötték a küsfaludijak". 75. *Falu heje : Otoványos* (sz); 77. *Csere úja* (sz); 78. *Papi-birtok* (sz). „Azé híják úgy, me a kösség odaatta az udvarheji ortodoksz papnak. Néhány esztendejig használa". 79. *Csókás* (sz); 80. *Gyarmati-tag* (sz); 81. *Benke-tag* (sz); 82. *Kopac-kert* (ke); 83. *Pityóka-kert* (sz); 84. *Arányosíttot-csere* (sz); 85. *Csere* (sz); 86. *Nacs-Csere* (sz); 87. *Nyír úja* (e); 88. *Nyír köze* (k); 89. *Nyír* (e); 90. *Nyír vége* (sz, k); 91. *Sós-kert* (k); 92. *Fonozs-domb* (sz); 93. *Kőles-kert* (k); 94. *Nőrinc pataka ódala ~ Lőrinc pataka ódala* (sz); 95. *Egör* (k); 96. *Minta-föd* (ke). „Valamikor az adóhívataltól vötték föl a födek értékit, hogy ősö osztáju vagy másodosztáju föd-ë. Az az égy vót ősö osztáju a határon". 97. *Kőhász-kert* (ke); 98. *Simó-Ferenc-kert* (ke); 99. *Kert föle* (sz); 100. *Kendörös-kert* (sz); 101. *Hargas* (sz); 102. *Hargas-ódal* (sz, k); 103. *Hargas-tető* (k); 104. *Marosi-kert* (ke); 105. *Adó-kert* (ke); 106. *Tó-hej* (gy); 107. *Tó ódala* (sz); 108. *Tó-tető* (k); 109. *Fölhágó* (sz). „Ety kicsi martossága van". 110. *Sejmék* (sz, k). „Az ojan vizennyős hej. A marhák sűjednek el". 111. *Kopós* (sz); 112. *Hosszu* (sz); 113. *Kéncsős úja, Kincsős úja* (sz); 114. *Kéncsős ~ Kincsős* (sz); 115. *Csere-nyíllás ~ Csere-nyílás* (sz); 116. *Csere-nyíllás-tető ~ Csere-nyílás-tető* (k); 117. *Tőkés* (sz); 118. *Dellő* (sz); 119. *Bárand ódala* (l); 120. *Bárand sorka* (l); 121. *Cine* (e); 122. *Cine mezeje* (l); 123. *Sár-hej* (l); 124. *Simó Pálné* (l).

3. Bencéd

Bencéd (Benţid) a Nyikó egyik jobb oldali mellékágának, a Szalom patakának völgyében található. Két kis településből — Alsó- és Felsőbencédből — áll, amelyek egymástól alig néhány száz méter távolságra fekszenek. A két kis falucska közös földterületei egyetlen tömböt képeznek.

A falu neve: *Bencéd, Bencédbe, Bencédből, Bencédre, bencédi.*

A. **Falurész-nevek:** 1. *Ásóbencéd*, 2. *Fősőbencéd ~ Fésőbencéd.*

B. **Vízrajzi nevek:** 1. *Szalom pataka*, 2. *Bakonya árka* (á), 3. *Szálas árka ~ Szállas árka* (á), 4. *Antalné árka* (á), 5. *Szöllő árka* (á), 6. *Vár pataka : Kőpince pataka : Kőpince árka* (p), 7. *Kékmána árka* (á), 8. *Kóborné árka* (á), 9. *Szék árka* (á), 10. *Kuhar árka* (á), 11. *Széna-mező árka* (á), 12. *Szász-fű árka* (á), 13. *Csávás árka* (á), 14. *Remete-mező árka* (á), 15. *Nyír háttya árka* (á), 16. *Pálos árka* (á), 17. *Bot pataka : Bákó árka* (á), 18. *Csere árka* (á), 19. *Küsfaludi-árok* (á), 20. *Gyertyános kuttya* (kú), 21. *Vár-bük kúttya* (f), 22. *Szálas kúttya* (f), 23. *Bakonya kúttya* (f), 24. *Kétasszon kúttya* (kú), 25. *Nyír háttya kúttya* (f), 26. *Bartalis kúttya* (kú), 27. *Meszes-kút* (f), 28. *Bocs kúttya* (f), 29. *Csöngetős-kút* (kú). „A régi üdőgbe mindön évbe jt tartották a csöngettyüvásárt."

C. **Közlekedést szolgáló alakulatok neve:** 30. *Fő út* (u), 31. *Malom ucca* (u), 32. *Kicsi ucca* (u), 33. *Csere ucca* (u), 34. *Bálint ucca* (u), 35. *Héjászoj úttya* (ú),

36. *Körösztös út* (ú), 37. *Zavaros úttya* (< Avaros útja), 38. *Fenes úttya* (ú), 39. *Vár-bükk úttya* (ú), 40. *Bakonya úttya* (ú), 41. *Csávás úttya* (ú), 42. *Kecske-högy úttya* (ú), 43. *Erős-tő úttya* (ú).

D. **Földnevek:** 44. *Egör-kert* (gy), 45. *Hosszu-kert* (k), 46. *Verőjén* (sz), 47. *Firtos-kert* (ke), 48. *Visz-kapu* (ke), 49. *Héjászoj ódala* (sz), 50. *Héjászoj* (sz, k), 51. *Héjászoj teteje* (k), 52. *Héjászoj möge* (sz), 53. *Kuhar : Piroskörtöve* (k), 54. *Edősalma* (sz, k), 55. *Előjáró* (sz), 56. *Szék-kert* (sz), 57. *Hargas* (sz), 58. *Gyertyános ája* (sz), 59. *Gyertyános* (sz), 60. *Kürtös* (sz), 61. *Udvari-kert* (ke), 62. *Dijós-kert* (ke), 63. *Tó-hej* (ke), 64. *Tó-mart* (sz), 65. *Kicsi-erdő ája* (sz), 66. *Kicsi-erdő ódala* (e), 67. *Kicsi-erdő : Kerek-erdő* (e), 68. *Kóborné* (sz), 69. *Kat-aszó* (< Kata aszó) (sz), 70. *Kat-aszó feje* (sz), 71. *Kat-aszó ódala* (sz), 72. *Kétárok köze* (k), 73. *Háromfüszfa* (sz), 74. *Hosszu* (sz), 75. *Kékmána* (sz), 76. *Kékmána ódala* (sz), 77. *Egörkert* (k), 78. *Egör-domb* (sz, k), 79. *Egör mege* (sz, k), 80. *Körösztös út* (sz), 81. *Zavaros* (< Avaros) *farka* (sz), 82. *Zavaros* (sz), 83. *Kőpince* (sz), 84. *Fenes ája* (k — Be), 85. *Fenes* (e, k), 86. *Vár-patak* (l), 87. *Lópatkó* (sz). „It van ëgy darab szántó, amejiknek a borozdája lópatkó alakú vót." 88. *Fölhágó* (sz), 89. *Szálmánkert* (sz), 90. *Gáspár-kert* (k), 91. *Várbükk* (e), 92. *Vár-bük teteje* (k), „It valamikor vár vót, de má a hejit se igön lehet látni." 93. *Vár-bük mege* (l), 94. *Farkazs-gyepjü* (k), 95. *Szöllő-ódal* (l), 96. *Szöllő-tető : Üllü teteje* (l), 97. *Antalné* (e), 98. *Szálas ~ Szállas* (e), 99. *Bakonya* (k), 100. *Naty-kapu* (l), 101. *Naty-kapu kősziklája* (szk), 102. *Puszta* (ke), 103. *Fazakas-kert* (ke), 104. *Zsuzsa-kert : Csikinékert* (ke), 105. *Kétasszon kúttya* (sz), „Ot két asszon összevereködöt, s mindakettő beléesött." 106. *Kétasszon kertye* (ke), 107. *Bába völye* (sz), 108. *Bésö-fizes-tó* (sz), 109. *Fizes-tó* (sz), 110. *Kűsö-fizes-tó* (sz), 111. *Töviss* (sz), 112. *Csere ája* (sz), 113. *Csere-temető* (ke), 114. *Csere-ódal* (sz), 115. *Csere* (sz), 116. *Csere bérce* (sz), 117. *Bakó széke* (sz, k), 118. *Nyír ája* (sz), 119. *Malom-kert* (ke), 120. *Děcka-kert* (ke), 121. *Kovács-kert : Izsák-kert* (ke), 122. *Nagy-Vápa* (sz), 123. *Küs-Vápa* (sz), 124. *Küs-Avas* (sz), 125. *Nagy-Avas* (sz), 126. *Küs-avasi temető* (ke), 127. *Pálos* (sz), 128. *Pálosi temető* (ke), 129. *Tóra-menő* (sz), 130. *Virágos-tó* (k), 131. *Akasztó-högy* (sz), 132. *Agyagos* (sz), 133. *Tökésfőd* (sz), 134. *Szil* (sz), 135. *Ir-mocsár* (sz, k), 136. *Csonkakörtöve* (k), 137. *Nyír háttya* (sz), 138. *Gyepjü mějéke* (sz), 139. *Sebe-kert* (ke), 140. *Székőj-kert* (ke). „A Székőj-kert erőssen nevezetös, me ot született Székőj Mózes." 141. *Odal* (sz), 142. *Köves-főd* (sz), 143. *Hídek-ség* (ke), 144. *Kerülő ~ Kerüllő* (k, e), 145. *Csöngetős-kút* (sz), 146. *Balázsné martya* (sz), 147. *Lok* (sz), 148. *Erős-tő ája* (sz), 149. *Erős-tő ódala* (sz), 150. *Erős-tő* (k), 151. *Erős-tő teteje : Erős-tő-tető* (k), 152. *Fajka* (k), 153. *Kecske-högy* (sz, k), 154. *Kecske-högy mege* (k), 155. *Kecske-höty teteje* (sz), 156. *Dök-kert* (sz), 157. *Pétörné ája* (k), 158. *Pétörné* (k), 159. *Kerüllő* (e), 160. *Bükfa* (l), 161. *Kicsi-kapu kősziklája* (sz, k), 162. *Szálasegör* (k), 163. *Szász-fű* (e), 164. *Bésö-Csávás* (k), 165. *Csávás-tető* (l), 166. *Kűsö-Csávás* (sz), 167. *Meszes-kút* (sz), 168. *Remete-mező* (k), 169. *Széna-mező* (k, l).

TIBÁD LEVENTE

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

SZEMLE

MIHAI MORARU—CATALINA VELCULESCU, Bibliografia analitică a cărţilor populare laice

sub îngrijirea ştiinţifică a lui I. C. Chiţimia. Editura Academiei Republicii Socialiste România. Buc., Partea I, 1976, 242 l., Partea a II-a, 1978, XV+243—567 l.

A régi román irodalom történetének kutatását — miként Veress Endre már 1910-ben kidomborította — nagy mértékben fellendítették a modern könyvészeti segédeszközök. Az Erdélyi Múzeum hasábjain akkor ő a „Biblioteca Veche Românească" (Régi Román Könyvtár) európai viszonylatban is monumentális kiadványsorozatának első kötetéről adott hírt, amelyre a Balázsfalváról elszármazott Ioan Bianu rendszerteremtő zsenije és ügyszeretete nyomta reá a bélyegét. Az addigi törekvéseket szintézisbe foglaló kezdeményezést újabb vállalkozások követték, mígnem a folyamatos előmunkálatok lehetővé tették, hogy a George Călinescu Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Intézet megkezdje a régi román irodalom analitikus könyvészetének a sajtó alá rendezését. A tervezet három kötetet irányoz elő: az első kötet, amely ismertetésünk tulajdonképpeni tárgyát képezi, a népkönyveket öleli fel, a második az irodalom fejlődésfolyamatát is serkentő régi történeti elbeszélő forrásokat, végül a harmadik kötet a szorosabb értelemben vett szépirodalom tárgykörét.

I. C. Chiţimia professzor, a munkaközösség tudományos irányítója, az első részhez írott bevezetőjében leszögezi, hogy a repertórium szerkezetét a régi román irodalomnak az a fejlődési sajátossága szabta meg, melynek folytán a kéziratos könyv annak ellenére megőrizte évszázadokon keresztül vezető szerepét a szépirodalmi, történelmi és más szigorúan véve nem hitbuzgalmi tárgyú szövegek terjesztésében, hogy Erdély és a szubkárpátikus övezet nyomdászata termékeivel egész Délkelet-Európát besugározta. Számba véve viszont a hazai és külföldi nagy közgyűjtemények birtokába került kódexeket, világosan kirajzolódik, hogy az ún. népkönyvek voltak a legkedveltebbek és keresettebbek, ugyanis ezekből maradt fenn a legtöbb másolat. A neves irodalomtudós *A népkönyvek élete és irodalmi szerepe* (Viaţa cărţilor populare şi funcţia lor literară) című tanulmányában, a második rész élén, a jelenséget lényegében azzal indokolja, hogy a román népkönyvek — amelyek egy élénk helyi és népi műveltség televényén újrateremtett, illetve új köntösbe öltöztetett történetek — voltak képesek a leginkább kielégíteni a román nép információ-igényét és hatottak serkentőleg önnön költői készségének kibontakoztatására.

I. C. Chiţimia meggondolkoztató eszmefuttatása rendkívül gazdag összehasonlító irodalomtörténeti tényanyagra (néhány magyar vonatkozást is érint) támaszkodva követi nyomon a legfontosabb motívumok vándorútját Kelet és Nyugat, Dél és Észak között, s igazolja a Kárpát-medence és az Al-Duna vidékének „forgó korong" szerepét e folyamatban.

Maga a könyvészet tizennyolc népkönyv adatait dolgozza fel tudományos igényességgel, a következő módszer szerint: 1) az illető népkönyv kéziratos másolatai, illetve a belőle részleteket tartalmazó vegyes kéziratok analitikus leírása (beleértve a motívumváltozatokat, lapszéli glosszákat, szövegközi díszeket, rajzokat, másolói vagy tulajdonosi bejegyzéseket); 2) nyomtatott kiadások (az annotált példányokat a lelőhely pontos feltüntetésével külön kiemelik); 3) a szakirodalom áttekintése 1970-ig bezárólag.

Összesen körülbelül háromszáz kéziratot dolgoztak fel, zömben a bukaresti Akadémiai Könyvtárból; a kolozsvár-napocai Akadémiai Könyvtár hét, az Egyetemi Könyvtár pedig hat kézirattal van képviselve, négy az ASTRA volt szebeni Központi Könyvtárából, egy kézirat a gyulafehérvári Megyei Múzeum Könyvtárából került elő. A kézikönyv használhatóságát nagyban növelik az összefoglaló könyvészeti táblázatok, név- és tárgymutatók, valamint a motívumtörténeti áttekintések.

Végezetül a mű nagy tudományos, a román irodalom keretein túlmutató jelentőségének érzékeltetésére megemlítjük, hogy a román népkönyvek ponyvakiadásai csak a XVIII. századtól kezdve tűnedeznek fel a könyvpiacon, tehát most egy eddigelé hazai viszonylatban is nehezen hozzáférhető kéziratos dokumentáció kerül az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás eleven körforgásába.

KOLLÓ KÁROLY

Manuscrisul de la Ieud

Text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă şi indice de Mirela Teodorescu şi Ion Gheţie. Editura Academiei Republicii Socialiste România. Bucureşti, 1977. 259 l.

Artemiu Anderco a máramarosi Jód — Ieud község papja az ASTRA 1921 augusztusában Máramarosszigeten tartott közgyűlése alkalmából rendezett kiállításon egy füstös kéziratos kötetet mutatott be, amelyet aztán az ottani múzeumnak adományozott. E kódexet a Román Akadémia 1921. évi november havi ülésén Andrei Bîrseanu ismerteti, s nem sok idő múlva a Román Akadémia Könyvtárának kézirattárába kerül (*Codicele de la Ieud* 5032). Ez a miscellanea jellegű kódex I. Bianu gondozásában 1925-ben hasonmás kiadásban, *Manuscrisul de la Ieud* címen jelent meg.

Noha a kódex egyik legérdekesebb darabja a régi román irodalomnak, s ismertté válásától több mint félévszázad telt el, napjainkig egyetlen filológiai apparátussal készült kiadása sem jelent meg. A vele kapcsolatos tanulmányok száma sem áll arányban e szövegek nyelvtörténeti értékével.[1]

Mirela Teodorescu és Ion Gheţie tehát hézagpótló munkát végeztek. Az előttünk álló kötetet nagy körültekintéssel írt filológiai tanulmány (Studiu filologic 7—58) vezeti be. Itt kapunk tájékoztatót a kódexben levő 211 lap terjedelmű román, illetve szláv nyelvű szövegről. A kódexben három román szöveg van: a 170r—193v lapon található az ún. Manuscrisul de la Ieud, melynek címe szláv és román, de utóbbinak az eleje hiányzik. Szláv-román szöveg, éspedig a szláv szöveg román fordítása a sorközökben található. A közismert *Legenda duminicii* (= Vasárnap legendája) egyik változata. A második, a 183v—189v lapokon található, a Húsvétvasárnapi evangélium homíliája, amelyet Coresi *Cazania a II-a*-ból (II. Evangéliumi magyarázatok) másoltak, s teljes egészében román nyelvű. Teodorescu és Gheţie ezt *Învăţătura de la Paşti* (Húsvéti tanítás) címen tárgyalják tanulmányukban. A harmadik szöveg csak szláv című, s a nagycsütörtöki homíliát tartalmazza. Ez is csak román szöveg, s szintén Coresi említett Cazaniájában található. E kiadvány tanulmányi részében a szerzők *Învăţătură la cumineătură* (Gyónási tanítás) címen tárgyalják.

A Manuscrisul de la Ieud összesen 24 in-4° (20×16 cm) formátumú lapból áll.

A kézirat keletkezésének az idejét a szakemberek a XVI., illetve a XVII. századra tették. M. Teodorescu és I. Gheţie a XVII. század elejéről származtatják, s állásfoglalásuk kialakításában Al. Mareşnek a felhasznált papír vízjeleit, minőségét, gyártási helyét és használati elterjedését tisztázó tanulmányára alapoznak.[2]

Nyelvi tényekre támaszkodva állapítják meg, hogy a Manuscrisul de la Ieud román szövegét a dákoromán nyelvterület déli (Munténia és Erdély déli része), munténiai típusú nyelvjárását beszélő személyek fordították, fordításukat aztán Moldovában lemásolták, és végül a hozzánk jutott formában Máramarosban írták át (27—33).

A kötet második, a szövegek nyelvének szánt tanulmánya (Studiu de limbă 59—141) a hang-, alak-, szó- és mondattani vonatkozásokat taglalja. A román

[1] Lásd: Gh. Chivu — M. Constantinescu, *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea.*
[2] Al. Mareş, *Datarea Manuscrisului de la Ieud.* Limba Română, XXIV, 1975. 4. sz., 306—11.

szövegekben egyetlen magyar eredetű szó fordul elő, a *hiclean* 'ördög' (= diavol) jelentésben, amelyet más XVI. századi szövegekben, a XVII. században pedig Dosofteinél is megtalálunk.

A szövegkiadvány ismérveinek bemutatása (145—9) után közlik a három szöveget átírásban (153—71), ezután a szómutatóra vonatkozó tájékoztató (173—5), a cirillbetűs szómutató (177—207), végül pedig a kézirat fakszimiléje (211—58) következik.

M. Teodorescu és Ion Gheţie hozzáértő, mintaszerű munkája a Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Kiadójának gondozásában szép kiállításban és hibátlan nyomdatechnikával került asztalunkra. E kiadványt nemcsak eredményei, de igen tanulságos módszertani erényeiért is ajánljuk a szakemberek figyelmébe.

KELEMEN BÉLA

ZAMFIRA MIHAIL, **Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană**

Editura Academiei Republicii Socialiste România. Bucureşti, 1978. 253 l. 38 térkép

A délkelet-európai tanulmányi intézet kutatási témáinak megfelelően a szerző arra vállalkozott, hogy beható összehasonlító néprajzi-nyelvészeti (etnolingvisztikai) kutatás alapján egy néprajzi-népművészeti jelenségnek, a román népi öltözetnek délkelet-európai kapcsolatait feltárja és a fennálló néprajzi és nyelvi vonatkozásokra rámutasson.

Célja eléréséért — minthogy a vizsgált terület népi öltözetei szókincséről összefoglaló tanulmány eddig nem jelent meg — két feladatot kellett megoldania: előbb meg kellett állapítania minden egyes vizsgált nyelvben a népi öltözet szókincsének állományát, s azután a lehetőség keretei közt kiválasztania az ezekben föllelhető közös elemeket.

A román nyelvterület öltözet-szókincsének összehasonlító vizsgálatához az Új Román Nyelvatlasznak mintegy 878 kutatópontról összegyűjtött anyagát használta fel, s ez alkalmat nyújtott a szerzőnek arra, hogy a román nép és az együttélő nemzetiségek nyelvi kapcsolataira rámutasson, és az évszázados együttélés néprajzi-nyelvi vonatkozásait feltárja.

A mű célkitűzését és a kutatásban alkalmazott módszereket tartalmazó bevezetés után a szerző két nagy részben tárgyalja anyagát. Az első részben (9—34) a kutatásban érvényesített alapelveket és forrásokat mutatja be; itt szól a kutatás tárgyának körülhatárolásáról, a néprajzi és nyelvészeti forrásokról, valamint a nyelvészeti-néprajz (etnografia lingvistică) tárgyköréről és kutatási módszereiről.

A második rész az öltözet egyes ruhadarabjai elnevezéseinek néprajzi és nyelvi rétegeit mutatja be (39—154). E fejezet végén találjuk a kutatásból leszűrhető általános megállapításokat, az idegen nyelvű (francia) kivonatot, a rövidítések, a szakirodalom jegyzékét és a függeléket. Ez utóbbi tartalmazza a Román Nyelvatlasznak (I, II) a népi öltözetre vonatkozó kérdéseit, a B. P. Hasdeu nyelvészeti kérdőíveit megválaszoló falvak jegyzékét, az Új Román Nyelvatlasz (ALRR) kutatópontjait tájegységenként, azoknak a moldvai helységeknek a jegyzékét, ahonnan a szerző közvetett úton jutott az öltözetre vonatkozó nyelvi anyaghoz, majd pedig azokat a kutatópontokat, ahol a szerző maga is gyűjtött anyagot, végül a térképek jegyzékét és 38 térképlapot. A kötet szómutatóval zárul.

A kutatásban szemmel tartott és érvényesített alapelvek során Z. Mihail a népi öltözet fogalmáról, használat szerinti felosztásáról, vidékenkénti és szemiotikai jellegzetességeiről, az öltözékdarab és elnevezése közti viszony alakulásáról, az öltözetben megnyilvánuló formai konzervativizmusról és a kölcsönhatások, az akulturáció szerepéről és jelentőségéről szól.

Tanulságosak a szerző megállapításai a népi öltözet hagyományos jellegének megőrzésében közrejátszó tényezőket illetően. Itt utal a falusi közösség hagyo-

mánymegőrző, konzervatív magatartására, valamint azokra a rendszabályokra, amelyek egyes társadalmi rétegek, így elsősorban a hűbéri társadalomban a jobbágyság számára az öltözetet megszabták.

A népi öltözet változásában a következő kategóriákat különbözteti meg: 1. funkcionális változás, vagyis amikor az általánosan viselt öltözet alkalmi öltözetté alakul át. A ruhadarabok között is vannak olyanok, amelyek tartósabban megőrzik a hagyományos formát (bőr mellreváló, derékszíj), mások viszont gyorsabban átalakulnak és divatosabb formát vesznek föl (suba-félék, fejviselet). 2. az egyes öltözékdarabok megváltozása a nyersanyagban beállott változás következtében. E két kategóriában a tárgyi változással együtt jár a nyelvi is, vagyis amikor az öltözékdarab elnevezése is megváltozik. 3. a technikai eljárás megváltozása folytán (pl. a kézvarrást a gépi varrás váltja fel, vagy a ruhadarabokon készen vett díszítőelemeket — szalagot, csipkét stb. — alkalmaznak a kézzel végzett díszítés helyett); ezzel viszont nem jár nyelvi változás, legfeljebb — tegyük hozzá — újabb elnevezések jelennek meg, illetőleg a régi technikák elnevezései vivődnek át az újabbakra.

A kutatásban felhasznált néprajzi források között a szerző négy csoportot különböztet meg: az elsőbe az ikonográfiai ábrázolások tartoznak; ezek a legrégebbi források és azért tanulságosak, mert az egyházi jellegű öltözetdarabok között sokszor világi ruhadarabok, sőt a mindennapi öltözet darabjai is föllelhetők. Ide tartoznak a régi (XVII. és XVIII. századi) nyomtatványokban és albumokban található figurális ábrázolások is. Ezeket a szerző az írásos emlékek szerzőivel együtt „tanúként" idézi meg, amikor az összehasonlítás során adataikat vallatóra fogja.

A források második csoportjába az írásos emlékek tartoznak, vagyis azok a nyomtatványok, amelyekben a legrégibb időktől kezdve az öltözet nyersanyagára utalnak, vagy az öltözetet és az egyes ruhadarabokat leírják. A XX. századi forrásokat a szerző két csoportra osztja: 1. leíró jellegű munkák, ezek egy vidék, egy helység öltözetét mutatják be, és a népi öltözetet szemléltető albumok. 2. elemző jellegű munkák, amelyek az öltözet vidékenkénti jellegzetességét vizsgálják, az egyes ruhadarabok morfológiáját elemzik, és végül a viseletek történetével foglalkoznak.

A szerző az összefoglaló, elemző jellegű munkák szerzői közül különösen T. Papahagi, Fr. Damé, G. Oprescu, N. Iorga, R. Vuia, Al. Tzigara-Samurcaş, Luisa Netolicska, Lucia Apolzan tevékenységét emeli ki és felsorolja azokat az újabb kori kutatókat, akik mikromonografikus formában a Népművészeti Füzetek sorozatban vagy nagy összefoglaló népművészeti kötetekben az ország csaknem mindegyik néprajzi tájának öltözetét bemutatták.

A leíró szemléletű vizsgálódással karöltve megtörtént a vidékenkénti öltözettípusok elemzése és a szinkronikus tárgyalás mellett a viselet diakronikus szemléletű vizsgálata is (C. Nicolescu).

Egy további — harmadik — forrásként szolgáltak a szerzőnek a helyszínen vagy múzeumokban végzett megfigyelései. Végül az összehasonlító elemzéshez felhasználta — negyedik forrásként — a Délkelet-Európa, de főleg a dákoromán és aromán népi öltözetre vonatkozó leírásokat, így elsősorban T. Papahagi munkáját, valamint M. Maluckovét a bánsági jugoszláv és A. Gjergji meg Rrok Zojzi idevágó közléseit a délkelet-európai népi öltözetekről. Ezek alapján néprajzi vonatkozásban megállapítja, hogy a délkelet-európai népek népviseletében bizonyos közös vonások és elemek állapíthatók meg, s ennek magyarázata — N. Iorga szavaival — abban keresendő, hogy Délkelet-Európa „a társadalmi élet és a kulturális tények együttese".

Mégis az azonosságok és a közös vonások ellenére, vonja le a szerző a végső következtetést, a délkelet-európai népek öltözetét nem lehet egységesnek tekinteni, mert mindegyik népében bizonyos népi jellegzetesség állapítható meg, s ez nem csak jellemző, hanem lényeges vonás is. A sajátos elemek leválasztása csak interdiszciplináris módszerrel oldható meg, s a szerző reméli, hogy ebben a szakszókincs vizsgálata felvilágosítással fog szolgálni.

A nyelvi anyagot a szerző a Román Nyelvatlasz (ALR I. 1855—1883, 1958—1959; ALR II. 3259—3352) és a Román Tájnyelvi Atlaszok (ALRR 1471—1514) kérdéseiből, illetőleg az ezekre adott feleletekből merítette, a XIX. századi nyelvi anyaghoz B. P. Hasdeu 1884—1885 közötti gyűjtését hasznosította. Ennek segítségével a román nyelvtudományban elsőnek sikerült olyan történeti szóföldrajzi

térképlapokat szerkesztenie, amelyek egyes elnevezések területi elterjedését szemléltetik a XIX. században. Ilyen térképeket szerkesztett Szabó T. Attila a magyar nyelv román eredetű kölcsönszavainak középmagyarkori rétegének vizsgálatával foglalkozó tanulmányában a *szokmány*, majd pedig a *fersing* szó előfordulásaival és alakváltozataival kapcsolatban a régiségben (AE. 184—5; SzE. 307).

A nyelvi elemek vizsgálatakor a szerző figyelembe vette a szó rétegnyelvi funkcióját, vagyis azt, hogy tájszó-e vagy pedig irodalmi nyelvi szó-e. Nem kis gondot okozott annak a tisztázása, hogy vajon a szó és a vele jelölt fogalom minden esetben ugyanarra a tárgyra vonatkozik-e, mert sok esetben a nyelvatlasz gyűjtői nem végezték el az azonosítást a név és a vele jelölt tárgy (ruhadarab) között, mint pl. az *itari strimți* és a *cioareci* elnevezések esetében is. A néprajzi gyűjtők pedig nem minden esetben ragaszkodtak a helyi, tájnyelvi megjelöléshez és általánosították az elnevezéseket, elmosva ezzel az egyes terminusok elterjedési zónáinak határait.

A Délkelet-Európára vonatkozó néprajzi forrásanyaghoz hasonlóan nyelvi vonatkozásban is felhasználta a szerző azokat az összehasonlító nyelvészeti munkákat, amelyek az öltözet szókincsével foglalkoznak. Így Al. Rosettinek, I. Popovicinak, M. Mladenovnak, E. Mihăilă-Scărlătoiunak a szerb-horvát és bolgár összehasonlító szókincstani műveit, különös figyelmet szentelve a szókészlet egyes történeti rétegeinek időbeli feltárására.

Az első rész utolsó fejezetében a szerző a néprajzi nyelvészetről, ennek vizsgálódási területéről és módszereiről szól. Az elnevezés újszerű, de maga az eljárás a meringeri „szavak és tárgyak" (Wörter und Sachen) módszerére megy vissza, és a néprajz meg a nyelvtudomány szoros együttműködését tételezi fel (etnolingvisztika).

A szerző munkájában nyelvészeti célt tűzött ki magának, de minden esetben figyelemmel kísérte a tárgyi hátteret is, és vizsgálódásában a szóföldrajzi kutatási szempontot érvényesítette. Munkája tehát a román népi öltözet ruhadarabjainak összehasonlító nyelvészeti-néprajzi-szóföldrajzi tanulmánya.

A második részben — a munka törzsében — a szerző a román népi öltözet szókincsének és a vele jelölt öltözetdaraboknak nyelvészeti és néprajzi rétegeit vizsgálja. Előbb sorra veszi az öltözetre általánosan vonatkozó szókat (*port, veșminte, haine, costum* stb.), majd pedig az egyes öltözetdarabok elnevezéseit. Az öltözetdarabok rendjében két nagy csoportban vizsgálja az egyes ruhadarabokat, előbb a „deréktól fölfelé viselt", majd a „deréktól lefelé viselt" alsó és felső öltözetdarabokat a női és a férfi öltözetben. Vizsgálata az öltözetdarabok néprajzi jellegzetességeire és elnevezéseinek alakváltozataira, eredetére, délkelet-európai megfelelőire, valamint a név és a vele jelölt ruhadarab kapcsolatára (pl. *cămașă-cămeși-oi-ie*) terjed ki.

Minden fejezet végén a szerző táblázatos formában foglalja össze megállapításait és nyújt áttekintést az öltözetdarab néprajzi és nyelvi vonatkozásairól meg kapcsolatairól az egyes hazai nyelvjárások és néprajzi vidékek, valamint a délkelet-európai népek és nyelvek között.

Itt most nincs terünk, hogy sorra vegyük és egyenként elemezzük a szerzőnek az egyes ruhadarabokra vonatkozó megállapításait, eljárása minden egyes ruhadarab esetében általában a fent leírttal egyezik meg. Ki kell azonban tennünk egyik téves megállapításon alapuló megjegyzésére a szűk *posztóharisnyát* (cioareci) illetően. Ennek tárgyalása során ui. megjegyzi (62. l., 48. jegyzet), hogy én a székely posztóharisnya fejlődéstörténetét vizsgáló dolgozatomban ezt a ruhadarabot „sajátosan székely öltözetdarab"-nak tartom, holott — s kár, hogy a szerző megelégedett a közvetett forráshasználattal (Dunăre—Catrina, Tîrnave 117—8), és nem közvetlenül az eredeti közlésből dokumentálódott — dolgozatomban adalékokat szolgáltattam ennek a népi öltözetben országosan viselt ruhadarabnak fejlődéstörténetéhez, minthogy a moldvai Nagypatakon (Valea Mare) ennek igen ősi, fenékrész nélkül készülő, a kászoni Dobolyban pedig a fejlődés következő fokát mutató változatát (a fenékrészt posztódarabokból állítják össze) találtam meg. Ezek meg a rendelkezésünkre álló források alapján, amelyek a székely határőrség katonai öltözetét szabályozó rendeleteket közölték, szóltam hozzá a székely harisnya kialakulásának kérdéséhez.

Összegezésképpen Z. Mihail a következőket állapítja meg: a román népi öltözet bizonyos elemei egy nagyobb, illir-trák terület öltözetéhez tartoznak, szókincsében ősi, az albánnal közös elemek is találhatók. Népi jellegénél fogva több

vonatkozásban eltér a szomszédos népek népi öltözetétől, viszont szókincsében sajátosan dákoromán, amelyben sok latin elem mutatható ki. Emellett az évszázados együttélés és gazdasági-társadalmi-művelődési kapcsolatok következtében szókészletében délszláv, ukrán, török, magyar, szász elemek is találhatók.

Az öltözet szókincsének vizsgálata természetesen nemcsak történeti, hanem földrajzi (területi) vonatkozásban is számos megállapítást eredményezhet. Ezekre is utal a szerző, és térképlapokon szemlélteti az egyes ruhadarabok nevének és formáinak területi változatait, s áttekintést nyújt a szókincs jelentéstani vonatkozásairól is.

Z. Mihail munkája jó példája annak, hogyan lehet hasznosítani két tudomány, a néprajz és nyelvészet eredményeit egy kutatási módszer, az etnolingvisztika segítségével, milyen gyümölcsöző és eredményeiben tanulságos munka az, amelyik a tárgyi és nyelvi tények egy bizonyos szempontú összekapcsolásából adódik. Z. Mihail a hatalmas könyvészeti apparátust és mindkét tudományban alapos felkészültséget és tájékozottságot igénylő feladatát mintaszerűen oldotta meg.

NAGY JENŐ

Rózsa királyfi

Berekméri Sándor gernyeszegi meséi. Gyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel ellátta Szabó Judit. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 281 l.

Akik nem jártak arrafelé, bizonyára nem tudták még egy évvel ezelőtt, hogy hol van Gernyeszeg, sőt döntő többségük feltehetően nem is hallott róla. Akik viszont elolvasták a könyvet, aligha feledik el egyhamar a falu nevét, s bizonyosra veszem, a térképen is megkeresték sokan, hogy hol is fekszik. Mindez az 1896-ban született mesemondónak, a mesék összegyűjtőjének és a kiadásra vállalkozó kiadónak köszönhető.

Szabó Judit magyar szakos tanárnő még egyetemi hallgató korában, szülőfaluja mesekincsének feltárására törekedve akadt rá az idős mesefára, akitől 1966—1971 között 16 varázs- és novellamesét jegyzett le, illetve vett magnetofonszalagra, mit négyszemközti, mit hallgatóság előtti mesélés során. Azért nem többet, mert — miként a bevezetőből értesülünk — többre már nem emlékezett elmondójuk, hiszen élő mesemondás már az ötvenes években sem volt a faluban. Ilyen körülmények között egyenesen bámulatos Berekméri repertoárja, különösen ha azt is figyelembe vesszük, hogy nem vázlatosak, elnagyoltak meséi, hanem epikus bőséggel előadottak: a legrövidebb is 12 lap, a leghosszabb pedig 102.

A mesék megörökítése, s tegyük hozzá: hitelesnek, a gyűjtő minden beavatkozásától mentesnek látszó (s hiszem, nem csak látszó) megörökítése mellett dicséretére válik Szabó Juditnak a széles körű tájékozottságra, szakavatottságra való bevezető tanulmány és a mintaszerű jegyzetanyag is. A bevezető valóban tanulmány értékű bemutatása a mesemondónak, anyagának, a mesemondás elmúlt alkalmainak, mesemondó és közönsége kapcsolatának s azoknak a tartalmi és formai jegyeknek, sajátosságoknak (hagyományos és újszerű elemek, eljárások, szerkezet, stílus), amelyek részben korunk megváltozott paraszti tudatvilágával, részben a mesemondó egyéniségével magyarázhatók. A jegyzetek pedig a közreadott mesék lejegyzésének időpontjáról és körülményeiről, tipológiai hovatartozásáról, szerkezeti felépítéséről tájékoztatnak, mindenikről külön-külön.

A mesélőről és meséléseiről mondottak közül szükségesnek látom megemlíteni, hogy ez a hajdani szegényparaszt, aki a földműves és állattartás mellett egyéb munkalehetőségeket is megragadott, volt cukorgyári és vasúti idénymunkás, vállalt tutajozást, dolgozott erdővágásnál, gyakran és szívesen szórakoztatta meséivel a kukoricahántó közönséget, munkatársait, a vásárokat gyalog megjáró útitársakat. Nem reprodukáló, hanem alkotó típusú mesemondó, az apjától és másoktól hallott meséket szuverén módon alakította, formálta újra, s tetszése, illetve az alkalom diktálta szükséglet szerint bővítette, nyújtotta, hogy kitartsanak valamely tevékenység befejezéséig.

Ez a mesemondói gyakorlat annyira természetévé vált, hogy a mesélés alkalmainak megszűnte után másfél évtizeddel, a gyűjtés során elmondott történeteiben is érvényesül, mégpedig nemcsak a nagyobb számú hallgatóközönség jelenlétében hangszalagra vett mesékben, hanem a négyszemközt elhangzó, kézírással lejegyzett szövegekben is.

Meséi rendszerint terjedelmes bevezetővel indulnak a rövidebb vagy hosszabb bevezető formulák után, ráérősen-körülményesen beszélik el a tulajdonképpeni cselekményt, s gyakran hosszan elnyújtott a befejezés. A már említett epikus bőség nem egyszerűen annak eredménye, hogy sok mesemondóhoz hasonlóan Berekméri is különböző típusokat vagy különböző típusokból ismert motívumokat szerkeszt egybe, sokkal inkább annak, hogy késleltető mozzanatokat iktat be, s felbontja, bőven részletezi az egyes epizódokat, a valóság mindennapi tartozékaival, történéseivel, helyzeteivel duzzasztja fel őket. Például: hogy a szegény asszony fia a királyi elé kerüljön — miután már a királyi városba érkezett — szóba kell állnia a csendőrbiztossal, a király szakácsával, az ajtónállóval, annak meg a királlyal, aminek elbeszélése két lapnyi szövegre rúg, mert kőzben hosszasan beszélteti szereplőit. A párbeszédet egyébként minden meséjében sűrűn alkalmazza, akkor is, ha semmiféle kapcsolatban sincs a voltaképpeni történettel. Gyakran esik szó meséiben az olyan valós, természetes, de a cselekménybonyolítás szempontjából mellékes és más mesemondóknál mellőzött dolgokról is, mint ételkészítés, reggeli, ebéd, vacsora, lefekvés, alvás, felkelés, mosakodás, öltözködés, beszélgetés, borotválkozás, sőt cigarettára gyújtás, olvasás. Némelyik meséjében szerepeltet olyan figurákat is, akik nélkül a mese minden károsodás nélkül megvolna. A Tündér Ilonában például a királyfit útján elkísérő inas se nem segítőtársa a hősnek, se nem ármánykodó ellenlábasa, egyszerűen csak útitárs. Miért szerepel mégis? Azért, mert Berekméri nyilvánvalóan úgy véli, és nem is helytelen az okoskodása, hogy ha egy királyfi hosszú útra indul, sokkal természetesebb, valószerűbb, ha kísérője is van, mint ha egyedül menne; másrészt azért is, mert így több alkalma adódik a beszéltetésre, amit nagyon kedvel, s a beszéltetéssel a terjedelem megnövelésére, amire úgy tűnik, szándékosan törekszik. Az említett módokon olykor annyira felduzzasztja, elnyújtja meséi egyikmásik részét, hogy az olvasó számára már fárasztóvá válik. Hangsúlyozom azonban, hogy az olvasó számára, mert azt lehetségesnek tartom, hogy a gyűjtő által megdicsért színes-remek előadásmóddal hallgatói számára végig élvezetessé tudja tenni.

De bármennyire is feltölti meséit valós elemekkel, bármennyire egyénien alakítja történeteit, igazat kell adnunk a bevezető írójának: Berekméri meséinek szerkezete általában jól megkomponált, logikus, ami az alkotóelemek, motívumok, epizódok sorrendjét, összefűzését illeti. Ennek ellenére nem teljességgel hibátlan mindenik meséje. Azon kívül, amit Szabó Judit is szóvá tesz, hogy a 4. mese egyik szereplőjével kapcsolatos cselekményszálat elejti, s a 11. mese végén önellentmondásba keveredik, mert elfelejti, hogy mit mondott előzőleg (ezt a mesét nem egyvégtében mondotta el), egyéb kisebb vétségek is adódnak. Az 1. és 10. mesében a második javas-, illetőleg tudós asszony szerepeltetése funkciótlan, csupán a hagyományos mesei hármasság automatikus érvényesülése folytán van jelen; a 2., 7. és 12. mesében viszont éppen a hármasság szenved csorbát, igaz, oly módon, hogy a két utóbbiban ezt csak az veszi észre, aki tud a mesei szerkesztés e sajátosságáról, és éberen odafigyel a mesére.

Stílusát találóan jellemzi Szabó Judit, csupán egyetlen állítását kívánom hangsúlyozni, kiemelni: mindennapi közlésformájával, beszédmódjával egy töről fakad, legszembetűnőbb jellegzetessége az élőbeszédszerűség.

A varázsmesék belső világát illetően kénytelen vagyok egyben-másban vitába szállni a bevezető tanulmány írójával, tompítani, illetve árnyalni egyes állításait. Készségesen elismerem, hogy Berekméri meséiben, miként nagyon sok, az utóbbi évtizedekben lejegyzett varázsmesében, jóval több racionális vagy racionalisztikusabb indokolással, a valóságból ellesett reális elemekkel, helyzetekkel, mozzanatokkal találkozunk, mint a régebben gyűjtöttekben, hogy a korábbi tér- és időfelettiség elhalványul az idő és tér pontos megjelölése következtében, a hős demitizálódik, tépelődik, töpreng, fél, latolgat, azaz emberközelbe kerül, gondolatainak, lelkivilágának bemutatására összehasonlíthatatlanul nagyobb gondot fordít a mesemondó, mint jónéhány évtizeddel ezelőtt, s mindezeknek folytán a varázs-

mese a realitáshoz való közeledést mutatja. Azt azonban már túlzásnak találom, hogy a változás olyan nagyméretű volna, amely a mesét „teljesen átalakítja, közeliti a mindennapi életből kinőtt igaz történethez s ennek szépirodalmi formájához, a novellához"; hogy a varázsmese hőse „ésszel, ügyességgel tudja elvégezni feladatait", „az események sodrában fejlődik"; a varázseszközök „egyszerűen eszközökké" válnak, „amelyek a rátermett hős kezében jó szolgálatot tesznek" (ezt nem is értem!).

Lássuk csak, miről tanúskodnak Berekméri meséi? A mitikus-csodás, természetfeletti adottságokkal rendelkező lények: sárkányok (2., 3., 5. mese), boszorkányok (2., 5., 9.), óriások (4., 10., 11., 15.), törpék (4., 6., 10., 11.), tündérek (9., 10.), többszáz éves javas-, illetve tudós asszonyok (1., 5., 7., 10.), táltoslovak (1., 5., 7—9.), továbbá a megszóláló és segítő állatok (2., 4., 7.), égigérő fa (1.), alvilág (4.), üveghegy (5.), kakassarkon forgó kastély (5.), elátkozott kastély (8.), tündér- és óriásország (10.), átváltozások (2., 4., 7—9., 11., 15.), a cselekményszövésben fontos szerephez jutó csodás eszközök: bajt jelző tárgy (2.), bőségszaru (4.), magától vagdalkozó kard (5.), az üldözőket feltartóztató kefe és lóvakaró (9.), bűvös kört vonó varázspálca (10., 15.), hegyet megnyitó varázsvessző (10.), kastélyt almává, azt később kastéllyá változtató pálca (4., 5., 7.), állatot s embert elvarázsoló hajszál (2.), élőhaló fű (2.), fiatalító, erőt adó, életre támasztó víz (2., 5., 7., 9—11.) minden újszerűség és korhoz kötöttség ellenére is megtartják a történeteket varázsmeséknek. Az eddigiekből az is kiderül, hogy a hős sem csupán ésszel, ügyességgel boldogul, hanem csodás lények és eszközök segítségével is. A hősök fejlődéséről sem beszélhetünk szerintem, csak arról, és az sem kevés, hogy a cselekmény során kiteljesednek alapvető tulajdonságaik.

Egyebekben egyetértek a bevezetőben mondottakkal, s meggyőződésem, hogy a mesét kedvelő olvasóknak és szakmabelieknek egyaránt érdekes-értékes könyvet nyújtott át a gyűjtő és a kiadó.

MITRULY MIKLÓS

SOLOMON MARCUS, **A nyelvi szépség matematikája**
Gondolat Könyvkiadó. Budapest, 1977. 399 l.

A XX. századi tudományos forradalom egyik legfontosabb nagy átcsapása, korszakos hatású újítása, a matematizálódás a nyelvészetben is végbement. Sőt azt is mondhatjuk, hogy a nyelvészet megújításának fő eszközője és ereje a matematika volt.

Érthető, hogy a tudományunk matematizálódása következtében kifejlődött matematikai nyelvészet iránt ma már nagy az érdeklődés. Ezért is örvendünk annak, hogy a messze földön jól ismert jeles matematikus, Solomon Marcus matematikai nyelvészeti tanulmányai egy önálló kötetben magyar fordításban is megjelentek. A válogatást, Máté Jakab munkáját az dicséri, hogy a klasszikus matematikai nyelvészeti tanulmányok mellett a fejlődési távlat jó megérzésével Marcus sok matematikai poétikai tanulmányáról sem feledkezett meg, sőt a korábbi szokványos arányoktól eltérően ezeket igen kedvező arányban szerepelteti.

A kötet első fejezetének *(Nyelvészet és matematika)* öt tanulmánya közül az első kettő a legátfogóbb. A fejezet elejére került összegező tanulmány *(A matematikai nyelvészet jelenlegi fejlődése)* igazi bevezető a matematikai nyelvészetbe. De nemcsak azért, mert alapvető fogalmakat (pl. a formális rendszert, a generatív grammatikát, a „nyelvezet"-et mint véges sorozatok halmazát stb.) tisztáz, hanem azért is, mert a matematikai nyelvészet kialakulását is tárgyalja. A kialakulás főbb mozzanatait úgy mutatja be, hogy beleágyazza a matematika, a nyelvtudomány és a technika fejlődési folyamatába. Az így kifejlődött matematikai nyelvészet, ahogy a második tanulmány *(A vezértudományok módszere és a nyelvek tanulmányozása)* is jelzi, a még nem vagy alig matematizált humán tudományok számára követendő példává, „vezértudománnyá" lett, azaz kutatási módszereket és modelleket kölcsönöz azon az alapon, hogy a nyelvészetben, valamint az etnológiában, antropoló-

giában, folklórban, irodalomelméletben kutatott jelenségek között izomorfizmus állapítható meg. Így a matematika „katalizátora" lehet a formalizálható szerkezeti összefüggéseket vizsgáló eljárásoknak, ezért — állapítja meg Marcus — „a nyelvtudomány az emberrel és a társadalommal foglalkozó tudományok matematikája lett" (76).

A következő négy fejezet tanulmányai a matematikai poétika tárgykörébe tartoznak. Az egész tárgykörhöz bevezetőnek tekinthetjük a második fejezetet *(Tudományos és költői nyelv)*, amelynek három tanulmánya a tudományos és a költői nyelv sajátos vonásaival foglalkozik. Kiemelkedik ezek közül az első tanulmány *(Ötvenként oppozíció a tudományos és a költői kommunikáció között)*, amely a tudományos és a költői nyelvezet közötti különbségekről vallott véleményeket, szám szerint ötvenkét tézisszerűen megfogalmazott oppozíciót értékel, és ezzel a költői nyelv matematikai vizsgálatának a lehetőségeit érzékelteti, hisz a költői nyelv sajátos vonásai (mint például az emocionális jelleg, a nem fordíthatóság) látszatra kizárják a matematizálásnak még a lehetőségét is. És hogy mégis lehetséges a költői nyelv matematikai vizsgálata, azt Marcus szerint elvileg Albert Thibaudet érdekes gondolata igazolja a legjobban: a megmérhetetlen költői ihlettetség mérhető költői eszközök segítségével nyilatkozik meg. A matematika épp ezeket a mérhető költői eszközöket vizsgálja, és ezekben látja Marcus a matematikai poétika lehetőségét és jogosultságát. Számol persze a matematika „képesség"-eivel is. „A matematikának van elég logikája ahhoz, hogy fel tudja fedni a vers belső logikáját, és [van benne annyi józanság], hogy ne foglalkozzék azzal, ami a költészetben szavakkal ki nem fejezhető" (Poetică matematică 29—30).

Ez a gondolat hatja át Marcus valamennyi poétikai tanulmányát akár elvont elmélet, akár konkrét leírás a tartalmuk. Ez a felfogás nyilvánul meg fentebb már említett kiindulópontjában, abban, hogy „a matematikai nyelv a tudományos kifejezés csúcsa, a költői nyelv pedig a nyelvi műalkotás tetőpontja" (191). És vizsgálatainak tárgya valóban mindig az, ami mérhető, de az is igaz, hogy elődeitől eltérően kutatási területe kevésbé a statisztika, hanem inkább a viszonyok leírására alkalmas matematikai modellek (pl. *Három szintaktikai eltéréstípus és három megjelenési formatípus a költői nyelvben*, *A tündérmesék grammatikája*), vagy pedig a jelek előfordulási valószínűségével foglalkozó információelmélet (pl. *Versmértéktípusok és információs energiájuk*, *Entrópia és költői energia*).

A változatos tartalmú poétikai fejezetekben sajátos színt képvisel Marcus egyik legegyénibb munkaterülete, a dráma matematizálása *(Színház és matematika)*, azon belül is a kötetben ugyan egyedüli, de kétségkívül legjellemzőbb tanulmánya, amelyben a szereplők közötti viszonyokat próbálja matematikai módszerek segítségével leírni *(Matematikai módszerek a dráma tanulmányozásában)*. A viszonyok jellegéről szólva vitathatónak látszik, hogy amit a szerző hierarchikus sorrendbe állításnak nevez, esetleg csak lineáris jellegű kapcsolási rend.

Az utolsó fejezet *(Folklór és matematika)* ugyancsak egy, de szintén az egyik legjellemzőbb tanulmánnyal *(A tündérmesék grammatikája)* képviseli Marcus sajátos munkaterületét.

Tanulmánykötet ismertetésében el nem hanyagolható szempont a válogatás, a szerkesztés megítélése, az, amit a bevezetőben sikeresnek minősítettünk. Emellett a szerkesztői bevezetést szintén a kötet tartalmas tanulmányai közé sorolhatjuk. Máté Jakab szerkesztői bevezetése ugyanis az első eddig legteljesebb Marcus-pályakép. Marcus tevékenységét mint a matematikai nyelvészet részét a nyelvtudomány általános fejlődési folyamatába ágyazza bele. Részletesen tárgyalja a román matematikai iskola újabb fejlődési szakaszát, elsősorban Miron Niculescu és Grigore C. Moisil munkásságát. Ebben a fejlődésrajzban főleg azt a mozzanatot emeli ki, amelyből a hatvanas évek elején a matematikai nyelvészet nőtt ki. Így a szerkesztői bevezetés több, mint egyszerű pályakép. Alaposságával és értékelő megjegyzéseivel jó forrás lehet a nyelvtudomány újabb történetét tárgyaló szerzők számára.

Ahogy a szerkesztői bevezetésből is kiderül, a Gondolat Kiadó olyan tudós munkáját jelentette meg magyar fordításban, aki nemcsak szemlélője, hanem cselekvő szereplője is volt a nyelvtudomány új átváltásainak, nagy fordulatainak.

SZABÓ ZOLTÁN

SZABÓ ZOLTÁN, **A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai**
Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1977. 214 l.

A jelenkori stilisztika neves szakembere, H. A. Hatzfeld tudományága vitatott kérdéseit összegező tanulmánya egyik fejezetcímével *Plusieurs stylistiques ou une seule stylistique?* nem a kételynek ad hangot, hanem mintegy sugallja, hogy a stilisztika története iránt érdeklődők eleve számítsanak a sokszínűségre.[1] S valóban, a stílus kérdéseivel foglalkozó elméletek több csoportba sorolhatók aszerint, hogy a retorika, poétika, esztétika, irodalomtudomány, irodalomkritika vagy a nyelvtudomány területéről veszik elvi és módszertani alapvetésüket. De stíluselméletbeli egyneműségről még akkor sem beszélhetünk, ha a felfogások végső soron ugyanarra az alaptudományra, például a nyelvészetre vezethetők vissza. Mindez természetes következménye egyfelől annak, hogy a század elején a saussure-i nyelvelmélet hatására kidolgozott Bally-féle stilisztika minden üdvözölhető újszerűsége ellenére sem elégíthette ki a stíluskutatás valamennyi igényét, hiszen éppen annak a tanulmányozását határolta el magát, ami a szöveget az irodalmiság, az egyéni művészi teljesítmény rangjára emeli. Másfelől meg abból adódóan vált szükségszerűvé a nyelvtudományi indíttatású stilisztikák e századbeli nagy változatossága, hogy az „anyatudomány" fejlődése sem állt meg Saussure új korszakot nyitó tanításainál. Ezekből hajtottak ki például a strukturalista nyelvészeti iskolák, amelyeknek a stilisztika szempontjából közös érdemük, hogy éppen a szövegek irodalmiságának, poétikumának a vizsgálatára teremtettek lehetőséget. De mellettük a szemiotika, szemantika, matematikai nyelvészet, generatív grammatika és legújabban a szövegnyelvészet ugyancsak számos ponton járult hozzá ahhoz, hogy a stilisztikát oly érzékenyen érintő másik latolgatás: *Tudomány-e vagy sem?* az *Igen* bizonyosságában végződjék.

Szabó Zoltán könyve a szakirodalomban az első ilyen természetű vállalkozásként ismerteti meg az olvasót azzal, hogy a modern nyelvelméletek miben és mennyiben hatottak a stilisztika tudományává érésére. Miközben az elmélet és módszer kettősségéhez következetesen ragaszkodva fogja vallatóra a terjedelmes hazai és külföldi szakirodalmat, könyve eredeti célkitűzését meghaladva arra is ráébreszt, hogy a nemegyszer túlságosan spekulatívnek tetsző nyelvelméletek gyakorlati használhatóságáról éppen a stilisztika segítségével, helyesebben közvetítésével győződhetünk meg. Persze az is igaz, hogy a mai nyelvelméleteknek a stilisztikában való találkozása nem mindig zavartalan. A szerző például arra figyelmeztet, hogy a strukturalista szempontú stílusvizsgálat képviselői igen-igen kitágítják a stílus szerepét akkor, amikor „az irodalmi alkotás egészére vagy legalábbis annak egy nagyobb részére vonatkozó rendezőelvnek tartják, és megfeledkeznek arról, hogy nem a stílus, hanem a mondanivaló a mű átfogó, összetartó ereje" (45). Velük szemben a szemiotikusoknak ad igazat, akik szintén a közlés szervező erejének tartják a stílust, csakhogy „ezt a fontos szerepét a témával egybecső funkcionálásának köszönheti, és ezen át függ össze alárendelt minőségben az eszmével, az irodalmi alkotás legfőbb rendező elvével" (67).

A kiemelt gondolatok töprengésre késztetnek. Ha azt tudatosítjuk, hogy a stílus a kommunikációs folyamatot befolyásoló külső és belső tényezőkhöz igazodva születik meg, akkor az irodalmi alkotás stílusáról mindenképpen tételeznünk kell, hogy okozatként viszonylik a kommunikációs célhoz: az adott témával kapcsolatban megfogalmazni vagy csupán szuggerálni szándékolt írói válaszhoz, művészi üzenethez. Ha ezt a struktúra-réteget tekintjük a mű eszméjének, akkor a műelemzések szempontjából a szemiotikusok stílusfogalma a lehető legadekvátabb. Könnyű észrevenni, hogy az Író-Mű-Olvasó relációiból eszerint az Író-Mű viszonyra tevődik a nyomaték, a stílus ontológiailag válik fontossá. Azonban a XX. századi líra számos irányzata közül például a szürrealizmus esztétikai-poétikai elveit megtestesítő művek elemzésekor nem sokra megyünk ezzel a stílusfogalommal, mert nincs módunkban kitapintani, hogy mint viszonylik egymáshoz a mű eszmei intencionáltsága és a szabad asszociációkban tovahaladó automatikus írás igénye.

[1] *Questions disputables de la stylistique.* Communications et Raports du Premier Congrès International de Dialectologie générale. Louvain, 1964. 6—18.

Aligha vitatható ezzel kapcsolatban a francia új kritikusoknak az a feltevése, hogy az ilyen művek jobban ki vannak szolgáltatva az olvasónak, hiszen az esetek döntő többségében többértelmű jelentésük, művészi üzenetük sokkal inkább az egyedi és egyszeri struktúrába szervezett jelek játékából választódik ki, mint a realista alkotások esetében. Más szóval: itt bizonyos értelemben a stílus generálja az eszmét és nem fordítva. S akkor a strukturalista stílusfogalom is tartalmazhat relatív igazságot.

Az ehhez hasonló szembesítésekre gondolva találhatjuk nagyon szerencsésnek a szerzőnek azt a megoldását, hogy a szakember és laikus érdeklődését egyaránt kielégíteni igyekvő szakirodalmi számbavételeket általában kritikai észrevételek kíséretében ejti meg. A nem-szakmabeli frappáns összefoglalást olvashat a mai stilisztika forrásául szolgáló nyelvelméletek alapvető fogalmairól, módszereiről, irodalomtudományi párhuzamairól, a stilisztikai művelője meg a különböző indíttatású próbálkozások jogosultságáról győződhet meg. Szabó Zoltán könyvének legfőbb érdemét így abban jelölhetjük meg, hogy az olvasók több rétege számára is van értékes mondanivalója. Magának a stilisztikának a fejlődési távlatairól a *Tanulságok*ban olvashatunk. Itt fenntartás nélkül egyetérthetünk a szerzővel abban, hogy a stilisztika csak úgy teheti a műelemzésben hasznossá magát, ha a kutatók fokozott mértékben élnek a szövegnyelvészet módszereivel, elsősorban azokkal, amelyek a szövegegész globális elemzésére és pragmatikai nyelv- és irodalomszociológiai megközelítésére vonatkoznak.

J. NAGY MÁRIA

Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus anno 1975

Redigit Gyula Ortutay. Pars I, Acta sessionum. Curavit János Gulya. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1975. 242 l.

A finnugor kutatások nagy nemzetközi seregszemléjének, a kongresszusok rendezésének a gondolatát a helsinki Finnugor Társaság megalapításának 75. évfordulóján, 1958-ban vetette fel Ortutay Gyula, a magyar küldöttség vezetője. A javaslat rövidesen valóra vált, s 1960 őszén Budapesten megtartották az I. Nemzetközi Finnugor Kongresszust. A további kongresszusokat Helsinkiben (1965), illetve Tallinnban (1970) rendezték. A legutóbbi, az 1975 őszén megtartott IV. Nemzetközi Finnugor Kongresszus színhelye ismét Budapest volt. Ez a kongresszus nemcsak méreteiben múlta felül a korábbiakat, hanem jellegében is eltért azoktól. Az addigi három kongresszuson a rendezőség a tetszőlegesen választott előadásokat szekciókra való tagolással meg csoportosításssal *utólag* próbálta rendszerezni. A IV. kongresszus rendezői ellenben kijelöltek néhány fontos témát, és a hangsúlyt ezeknek a megvitatására helyezték, s ezáltal *eleve* sikerült nemcsak rendszeresebbé tenni, hanem egyenesen *tematikussá* fejleszteni a rendezvényt.

A nagyobb siker biztosítása, pontosabban a vita kibontakoztatása érdekében a rendezőség már hónapokkal a kongresszus előtt megjelentette az itt ismertetendő kötetet. Ez tartalmazza Ortutay Gyula négynyelvű előszavát (9—15), a két plenáris ülés, valamint a négy szekció (nyelvtudományi, néprajzi, régészeti-történeti, irodalmi) 11 fő előadásának az anyagát.

Az egyik plenáris ülés előadásában Lakó György, *Mittel und Wege in den finnisch-ugrischen Wissenschaften* (Utak és módok a finnugor tudományokban) címen (19—47) a finnugor nyelvészet módszereit és eredményeit taglalja. Értékeli az elmúlt hetven-nyolcvan esztendő jelentős megvalósításait, de nem hallgatja el bíráló megjegyzéseit sem. Az eredmények között említi, hogy a tárgyalt időszakban (a strukturalista és az abból fejlődött „modern" nyelvészeti irányzatok megjelenéséig) óriási anyaggyűjtés indult meg, szótárak, leíró nyelvtanok stb. készültek. Még jelentősebbek a második világháború utáni eredmények, amikor is nyelv-

atlaszok, értelmező és etimológiai szótárak készültek, s a fonológiai szemlélet véglegesen bevonult a finnugor nyelvtudományba.

A másik plenáris ülésen elhangzott tanulmányt Kustaa Vilkunna finn akadémikus írta, *Sprachgrenze, etnische Grenze, kulturelle Grenze* (Nyelvhatár, etnikai határ, kulturális határ) címen (49—58). Amint a címből is kitetszik, a szerző olyan interdiszciplináris témát dolgozott ki, amely mind a nyelvtudomány, mind az egyetemes összehasonlító néprajz (etnológia) számára rendkívül fontos. Az idevágó kérdések tisztázása alapos elemzést kíván. Ma már közismert, hogy a nyelvrokonság nem feltétlenül jelent antropológiai rokonságot, s az a régen általánosan elfogadott nézet is elavult, amely a nyelvi,, néprajzi és kulturális határok egybeesését hirdette. Ez a felismerés új feladatok elé állította a kutatókat. Bebizonyosodott, hogy a nyelvi, néprajzi és műveltségi határok bonyolult viszonya nem tisztázható az áthagyományozódott ősi műveltségi elemek feltárásával, ehhez feltétlen szükséges a kölcsönhatások, a szomszédos népekkel való kapcsolatok feltárása. Éppen ezért főleg a néprajz kutatói nem állhatnak meg a nyelvhatároknál, hanem a környező nyelvterületekre, más népekre is ki kell terjeszteniük vizsgálódásaikat.

A szekcióülések tanulmányainak szerzői elvi vagy módszertani részletkérdésekkel foglalkoztak. A nyelvtudományi szekcióban B. A. Szerebrennyikov *Prajazik kak nyeobhagyimaja mogyelj* (Az alapnyelv mint kutatási modell) című tanulmányában (61—9) a nyelvhasonlításban alkalmazott rekonstrukció szerepét és a nyelvi valósághoz való viszonyát vizsgálja. Véleménye szerint az alapnyelvi séma feltétlen szükséges a történeti távlat kialakításához, a nyelvi fejlődés, változás irányának, módjának a megragadásához. — Aulis J. Joki *Affinität und Interferenz in den Sprachen des nordeurasischen Areals* (Affinitás és interferencia az északeurázsiai nyelvi övezetben) c. tanulmányában (71—86) az areális nyelvészet és a nyelvi tipológia módszertani elveit taglalja gyakorlati példák bemutatásával. — Wolfgang Schlachter *Das Verb und seine Satzlehre* (Az ige és mondattana) c. tanulmányában (87—99) a finnugor nyelvtudomány kevésbé kutatott területére irányítja a figyelmet. Cikkében 12 paramétert állapít meg, és ezek alapján elemzi a nyelvi megnyilatkozásokat. A finnugor igét működésében, a beszédben, tehát paroljelenségként vizsgálja.

A néprajzi szekcióban Bodrogi Tibor *Die Gesselschaftsorganisation der finnisch-ugrischen Völker* (A finnugor népek társadalmi szervezete) c. értekezésében (103—20) a különböző finnugor népek rokonsági elnevezéseiben meglévő egyezésekre és eltérésekre hívja fel a figyelmet. Megállapítja, hogy a legtöbb finnugor nyelvben fennmaradt a rokonok korának viszonyítása az EGO-hoz. — Sz. V. Ivanov *Tradicionnoje iszkusszstvo finnougroszkih narodov* (A finnugor népek hagyományos művészete) c. előadásában (121—39) a népi díszítőművészet, a fa- és csontfaragás, a hímzés mintáit, technikáját, kompozíciós elemeit, valamint ezek szemantikáját vizsgálja. — Szomjas—Schiffert György *Geschichte und Ergebnisse der finnisch-ugrischen vergleichenden Volksmusikforschung* (A finnugor összehasonlító népzenei kutatások története és eredményei) c. tanulmányában (141—58) a népzenekutatás megvalósításait összegezi.

A régészeti-történeti szekció előadásainak szerzői közül L. Ja. Krizsevszkaja *Juzsnije szvjazi uralszkih kultur v epohah pozdnyevo kammenovo veka* c. tanulmányában (161—79) az újabb kőkorszaki uráli műveltség déli (Kazahsztan és az Aral-tó környéke) kapcsolatát vizsgálja. A szakirodalom kritikai elemzése, illetve az ásatások anyagának alapos vizsgálata után arra a következtetésre jut, hogy a dél-uráli és a közép-ázsiai neolitikum hasonlósága kétségtelen (167). — A. P. Szmirnov *Voznyiknovenyije proizvodjascsego hozjajsztva i finno-ugri* c. előadásában (181—93) a finnugor termelő gazdálkodás kialakulásával foglalkozik. — László Gyula *Die ungarische Landnahme und ihre Vorereignisse* c. értekezésében (195—208) a magyar honfoglalás kérdéseit tárgyalja.

Az irodalmi szekcióban Köpeczi Béla *Le science littéraire dans les études finno-ougriennes* c. tanulmányában (211—30) az összehasonlító irodalomkutatás lehetőségeivel, feladataival foglalkozik. Hangsúlyozza, hogy a kutatást nagyon megnehezíti az a különbség, amely a finnugor népek történetében, életmódjában és írásbeliségének kialakulásában tapasztalható. — Jean—Luc Moreau *Le rôle du folklore dans les littératures des peuples finno-ougriens* c. előadása (231—42) a népköltészetnek a finnugor népek irodalmában betöltött szerepével foglalkozik. Alaposan elemzi a népköltészet jellegzetességeit és bonyolult viszonyát az irodalomhoz.

A kötet nagyfokú tudományos értékének bizonyítéka, hogy miután vitaindítóként sikeresen betöltötte eredeti célját, a kongresszustól függetlenül is nagyon jelentős tanulmánygyűjteménynek bizonyult. Kétségkívül sokat forgatott munkaeszköz lesz a finnugrisztika itt tárgyalt kérdéskörével foglalkozók számára.

SZÁSZ LŐRINC

TAKÁCS LAJOS, **Egy irtásfalu földművelése**
Akadémiai Kiadó. Budapest, 1976, 288 l.

Ma már leginkább a földrajzi nevekből következtethetünk arra, milyen nagy gazdasági jelentősége volt, és mennyire változatos formái alakultak ki az erdőirtásnak. Ha csak kalotaszegi példákat említünk, maga az *Irtás*, aztán az *Irtovány, Irtvány, Ordományos* nevek, meg az *Aszalós, Butykós, Csutkós, Égetés (Égett, Égés), Vágott* stb. mind olyan helyeket jelölnek, amelyeket a növényzet, elsősorban a fák, bokrok kivágásával, kiszárításával, égetésével stb. tettek szabaddá a földművelés számára. Az sem véletlen, hogy ezek a nevek gyakran személynevekkel kapcsolódnak össze (pl. *Pali irtássik, Pandur irtássok* stb.), ismeretes ugyanis (elsősorban Tagányi Károly tanulmányaiból), hogy az irtást végző személy (család) az első foglalás jogán használta a művelére alkalmassá tett területet, annak ellenére, hogy a szántóföldek egyébként a falu közös tulajdonában voltak.

Bár, mint köztudott, az irtásnak egészen különleges szerepe volt egy-egy vidék növényföldrajzi képének megváltoztatásában, a földművelés alakulásában, fejlődésében, a tulajdonformák módosulásában stb., az eddigi kutatás meglehetősen elhanyagolta ennek a műveletnek a tanulmányozását. Ezért voltak különleges fontosságúk Takács Lajosnak a témával kapcsolatos eddigi publikációi, és ezért tekinthető alapvetőnek most megjelent monográfiája is. Mint a cím is jelzi, tulajdonképpen két téma monografikus feldolgozását tartalmazza a könyv szerves egységben: az irtását és a földművelését egy magyarországi, dél-dunántúli falu (a Tolna megyei Várong) gyakorlata alapján. Amint a település történetével foglalkozó részt követő II. fejezetből megtudjuk, a nagyobb arányú irtások a XVIII. század elején indultak meg, némileg később, mint a környező vidéken, és az így folyamatosan művelés alá vett szántóföldeken szabadon gazdálkodhattak a múlt század első feléig. Az irtás módjai közül általános volt a fák kiszárítása *(aszalás, kerítés, keringetés)*, csonkolása, égetése (ezzel kapcsolatban a terminológia tanulságaira fel kell hívnunk mind a helynévkutatók, mint a földművelés és erdőművelés terminológiájával foglalkozók figyelmét). Éppen az irtási eredetű szántókat azonban a múlt század közepén a falu tulajdonából az allódiumba olvasztották. Ennek következtében a falu elszegényedett, kénytelen volt az uradalmi földeken munkát vállalni. Ezzel a folyamattal folgalkozik a III. fejezet *(Az irtásföldek elvesztése és ennek következményei)*. Magának a földművelésnek a hagyományos formája, amint ezt a szerző a monográfia nagyobbik részét kitevő IV. fejezetben részletesen elemzi, néprajzi szempontból átmenetet képvisel részint az alföldi és hegyvidéki, részint pedig a fejlettebb és a kezdetlegesebb gazdálkodás között. Ezt az átmeneti jelleget igazolja például az, hogy bár a falu dombvidéken terül el, a termesztett növények közül mégsem lehet kimutatni a rozs elsődlegességét, a fő termény mindig a búza volt. Ez az átmenetiség megnyilvánul a földművelés eszközeiben, technikájában is.

A monográfiát azonban nemcsak sajátos tematikája teszi nélkülözhetetlenné néhány szaktudomány művelői számára (elsősorban a néprajzkutatóknak, a nyelvészeknek és a történészeknek), de éppen a szerző komplex elemzései is, a harmónia az apró részletekig hatoló analízis és a nagyobb összefüggéseket kiemelő szintézis között.

PÉNTEK JÁNOS

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXII. évf. 1978. 2. szám

HÍREK

Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának 1976. évi díjai

1978. július 13-án kiosztották Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának 1976. évi díjait. Az ünnepségen jelen voltak Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Elnökségének tagjai, a Tudományok Akadémiáinak tagjai, központi kutatóintézetek vezetői, a tudományos és művelődési élet számos kimagasló képviselője.

Şerban Ţiţeica akadémikus, az Akadémia alelnöke, megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy a díjak az erkölcsi elismerés erejével serkentik további kitartó és eredményes munkára a kitüntetetteket.

A matematikai, fizikai, vegyészeti, műszaki, biológiai, mezőgazdászati és erdészeti, geológiai, geofizikai és földrajzi, orvosi, közgazdaságtani és szociológiai, filozófiai, lélektani és jogtudományi, valamint történettudományi díjak mellett a következő filológiai, irodalmi és művészeti díjakat ítélték oda:

A *Timotei Cipariu-díjat:* a) Grigore Brâncuşnak, B. P. Hasdeu *Etymologicum Magnum Romaniae* (I—III. k.) c. művének kiadásáért; b) Gabriel Strempelnek, Nicolae Costin *Ceasornicul domnilor* (Fejedelmek órája) c. művének kiadásáért.

A *Bogdan Petriceicu Hasdeu-díjat:* a) Nicolae Manolescunak, *Sadoveanu sau utopia cărţii* (Sadoveanu, avagy a könyv utópiája) c. kötetéért; b) Eugen Simionnak, *Scriitori români de azi* (Mai román írók) c. műve II. kötetéért.

A *Mihai Eminescu-díjat:* a) Gheorghe Tomozeinak, *Gloria ierbii* (A fű dicsősége) c. kötetéért; b) Mircea Dinescunak, *Proprietarul de poduri* (A hídtulajdonos) c. kötetéért.

A *Ion Creangă-díjat:* a) Constantin Ţoiunak, *Galeria cu viţă sălbatică* (A vadszőlőlugas) c. kötetéért; b) Mircea Horia Simionescunak, *Jumătate plus unu* (Egy ketted meg egy egész) c. kötetéért.

A *Ion Luca Caragiale-díjat:* Ecaterina Oproiunak, *Interviu (Handicap)* [Interjú (Hendikep)] c. színművéért.

A *Ciprian Porumbescu-díjat:* Alexandru Leahunak, *Meşterii claviaturii* (A zongorajáték mesterei) c. kötetéért.

A *George Enescu-díjat:* Ludovic Feldmannak, *Concertino pentru orchestră de cameră* (Concertino kamarazenekarra) c. művéért.

A *Ion Andreescu-díjat:* a) Dan Hatmanunak, *Iaşii de ieri şi de azi* (A tegnapi és a mai Iaşi) c. képsorozatáért; b) Horea Berneának, *Deal IV* (Domb IV.) c. képsorozatáért.

Országos irodalomszociológiai tanácskozás

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanárai, kutatói és diákjai tudományos ülésszakának keretében a Nyelvészeti és Irodalomtörténeti Intézet irodalomtörténész csoportja 1978. május 12-én és 13-án országos irodalomszociológiai tanácskozást szervezett bukaresti, kolozsvár-napocai, iaşi-i, temesvári és piteşti-i irodalomszociológusok részvételével. Bevezető előadást Paul Cornea professzor, illetve Trajan Biráescu egyetemi előadótanár tartott az olvasás szociológiája tárgyköréből. A továbbiakban elhangzott 17 előadás részint az Escarpit-, részint pedig a Goldmann-típusú irodalomszociológia elvi-módszertani kérdéseit vizsgálta, az elméleti tézisek érvényességének gyakorlati ellenőrzésére törekedve. A kolozsvár-napocai Nyelvészeti és Irodalomtörténeti Intézet kutatói közül a tanácskozáson Elena Stan, Mariana Vartic, Mircea Popa, Aurel Sasu és Ion Istrate szerepelt előadással.

Întreprinderea Poligrafică Cluj, Municipiul Cluj-Napoca nr. cd. 474/1978.